

המכון ללימודי השואה
ע"ש חדווה אייבשיץ
רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, חיפה
Bitan.shoa@gmail.com

בס"ד, תמוז תש"פ – יולי 2020

פורום שמירת זיכרון השואה
ביטאון מס' 58

עורך: גדעון רפאל בן-מיכאל

ילדים ובני נוער, גיבורים ועזי רוח
נלחמים כתף אחת
עם הפרטיזנים בתקופת השואה

פרטיזנים ביער

צייר: דוד לבקובסקי, אוסף המוזיאון לאומנויות "יד ושם"

תוכן העניינים

עמודים

- פתח דבר 3
- יעקב גרינשטיין: ילדים פרטיזנים בגטו מינסק 8
- יחיאל גרינשטיין: סיפורו של הרשל'ה ילד פרטיזן 14
- עמרם גלבוע: בלדה על פרטיזן 24
- יקותיאל (קושקה) בויארסקי: סיפורו של נער נוקם 25
- אלעזר גולדנר: אשר ברוקירר – "בולק" הפרטיזן 31
- אריה וויף: סיפורו של נער פרטיזן 38
- ש.רזניק: ילדים פרטיזנים 43
- שיר הפרטיזנים היהודים 50
- שלמה שילביץ: הרפתקאותיו של נער 51
- זאב קפלן: בן 15 יצאתי ליערות 65
- זלמה שטיינר - פרטיזנית בת 14 71
- עופר אדרת: האיש שפוצץ את הרכבות של הנאצים 74
- מקס פריבֶּלֶר: נער פרטיזן 77
- נקמתו של הילד אפרים בן התשע בנאצים שהרגו את שלושת אחיו 82
- מישה גלאזר בן 12 נלחם עם הפרטיזנים ביערות 85
- חיים-ליב דבורצקי, נער פרטיזן בן 13 ששרד את השואה, עלה לארץ
ונפל על משמרתו כחייל בצה"ל 89

פתח - דבר

לחברי פורום שאירת ליכרון השואה, הפוס והמרכה!

הפעם, אנו מאירים זרקור לפעולותיהם, מעשי גבורתם וקשייהם הרבים של ילדים ובני נוער יהודים שהצטרפו לפרטיזנים ביערות.

כאשר עיינתי בעדויותיהם של הצעירים, הפרטיזנים היהודים, עמדתי נפעם נוכח גבורתם וגילוי תעצומות הנפש שלהם. תופעת ילדים פרטיזנים היא תופעה ייחודית של הישרדות ילדים ובני נוער יהודים בשואה, תופעה שאינה מוכרת אצל עמים אחרים שנלחמו בגרמנים. הסיבה: מטרת הגרמנים הייתה למגר ולהשמיד את היהודים - עד היהודי האחרון מעל פני האדמה. כלפי עמים שנכבשו ע"י הגרמנים לא הייתה להם תוכנית כלשהי להשמיד ולמגר אותם.

הרצון העז להישרדות הפיח בקרבם את תעצומות הנפש. הם חזו בזוועות שחוללו הגרמנים, כמו, השפלת היהודים, בזיזת רכושם, סגירתם בגטאות לקראת הוצאתם לגיאיות ההריגה ומחנות ההשמדה, הוריהם ורבים מבני משפחותיהם נרצחו. רגש הנקמה בגרמנים בער בליבם.

חשוב שנדע, שילדות ונעורים לא היה להם. הם לא זכו להשכלה בבתי ספר, הם לא חוו את חדוות הנעורים. גם חברים לא היו להם. הם פעלו כזאבים בודדים ביער. מלחמת הקיום היה כל עולמם.

כאשר הם החליטו להצטרף לפרטיזנים, הפרטיזנים היהודים הבוגרים, ששמו פעמיהם ליערות כדי להצטרף לפרטיזנים הפולנים והרוסים לא היו מוכנים לצרפם לקבוצתם, הם חששו שילדים ובני נוער "יפריעו" להם במלחמתם בגרמנים. הצעירים מצאו דרכים עוקפות והגיעו ליערות.

כאשר תעינו בעדויות, תגלו כיצד הצעירים הללו היו מתוחכמים, בעלי יוזמה ואלתור, גילו כושר מנהיגות וחשו באחריות הרבה הרובצת עליהם. כאשר עמדו מול האויב הגרמני גילו אומץ לב ותושייה רבה.

* * * * *

יהודים לפני הוצאתם להורג, סדולבונוב, אוקראינה
[ארכיון יד ושם]

* * * * *

סקירה על הפרטיזנים היהודים שפעלו ביערות והקשיים שעמדו בפניהם

השם פרטיזן מקורו מהשפה הצרפתית, שפירושו, חבר לפלוגת לוחמים מבני המקום שהתלקטו בקבוצות קטנות ועצמאיות למלחמה בעורפו של האויב. השימוש במונח התייחס ללוחמים שיצאו להילחם בצבא הכובש הנאצי מתוך נאמנות למולדתם ולמשטרם.

הפרטיזנים השתייכו לארגוני מחתרת אנטי-נאצים, שהוקמו החל מאמצע 1942. הם פעלו ביחידות קטנות שהסתתרו ביערות ויצאו לפגוע בנקודות תורפה של הגרמנים באזורים הכפריים. כמה מהיחידות היו אנטישמיות וסירבו לקבל יהודים אל שורותיהן ולעיתים אף פגעו ביהודים והסגירו אותם לידי הנאצים. מסיבה זו חברו היהודים לקבוצות משלהם והקימו יחידות פרטיזניות יהודיות. כ-20 אלף יהודים לחמו כפרטיזנים לצד הרוסים, ובפולין פעלו 30 קבוצות של פרטיזנים יהודים.

הפרטיזנים התמקדו בפגיעה באמצעי התקשורת של הגרמנים, כמו פגיעה בעמודי הטלגרף וניתוק חוטי טלגרף, חבלה באספקת חשמל ומים, פיצוץ גשרים ומסילות ברזל, פגיעה ברכבות שהובילו חיילים גרמנים במטרה לשבש את תנועתם, והתנפלות על גרמנים מן המארב.

היחידות היהודיות עסקו, לצד הלחימה בגרמנים, באיתור יהודים בודדים שנמלטו אל היערות והצלתם, ובמעשי נקמה נגד משתפי פעולה בקרב האוכלוסייה המקומית.

לפרטיזנים היהודים היו קשיים ולבטים רבים:

קידוש חיי המשפחה: הבריחה מהגטאות אל היערות לא יכלה לשמש פתרון לכל יושבי הגטו אלא ללוחמים הצעירים בלבד שחששו להפקיר את משפחותיהם מאחור. הדילמה שעמדה בפני צעירים יהודיים: האם לעזוב את הגטו, ובכך לגרום לבני משפחותיהם להיענש, או אפילו להענשה קולקטיבית של כל תושבי הגטו? החינוך היהודי שמקדש את חיי המשפחה ורואה בה את טעם החיים, מנע מרבים לעזוב את המשפחות ולהילחם ביערות.

בפולין, היערות היו רחוקים מהגטאות, והבריחה אליהם הייתה לעיתים בלתי אפשרית, לעומת מזרח פולין ושטחי רוסיה הכבושים, שבהם היערות היו סמוכים לגטאות והבריחה אליהם הייתה נוחה יחסית. על אף הבריחה ההמונית שרדו מעטים בלבד מהבורחים.

אי הסתגלות היהודים לתנאים השוררים ביערות: רוב האוכלוסייה היהודית הייתה עירונית באופייה (חוץ מיהודי אזור לובלין, ליטא, ועוד מספר אזורים), ולכן התקשתה להסתגל לחיים ביערות ובביצות, שהיו אזורי הפעולה הטבעיים של הפרטיזנים.

אחריות כלפי תושבי הגטו: כאשר נתפסו פרטיזנים יהודים, נהגו הגרמנים להעניש את יהודי הגטאות, במטרה להרתיעם ממעשי התנגדות דומים. **יהודים רבים עיכבו את בריחתם ליערות בראשית המלחמה כדי למנוע פגיעה בתושבי הגטו,** אך לקראת סוף המלחמה איבד השיקול ממשמעותו בגלל ההשמדה ההמונית של היהודים.

תופעת האנטישמיות בקרב הפרטיזנים: כמה מהמחתרות היו אנטישמיות וחבריהן רדפו את היהודים ואף הסגירו אותם לידי הנאצים. מאבקם של הפרטיזנים היהודים התבסס על עקרונות שהיו שונים מאלו של המחתרות הפולניות. הפתרון לעוינותם של המקומיים נמצא עם הקמת הפיקוד הפרטיזני במוסקבה, שדאג להסדרת פעולותיהן של היחידות השונות, ואסר על אפליית היהודים.

התנועה הפרטיזנית היהודית התארגנה בעיקרה ביוזמת המחתרת היהודית בגטאות ואליה הצטרפו גם יהודים בלתי תלויים שברחו מהגטאות אל היערות. **שאלת השאלות הייתה, אם ומתי לצאת מהגטו – כוונות הנאצים לא היו חד משמעית ברורות ובין אנשי הגטו רווחה האשליה כי התפנית במלחמה קרבה, אחרים חשבו כי "עבודה תציל ממוות".**

הלוחמה הפרטיזנית התאימה למעשה רק לצעירים רווקים וחזקים שיכלו להגיע ליערות ולשרוד שם.

ראוי לציין כי האוכלוסייה המקומית הייתה אנטישמית, ששנאה את יחידות הפרטיזנים היהודיים, סירבה להושיט להם עזרה ולא פעם הסגירו האיכרים את הלוחמים הפרטיזנים היהודים לנאצים.

הקשיים הכרוכים ביציאה ליערות והצטרפות לפרטיזנים:

כל תנועות המחתרת נהנו מתנאים טופוגרפיים נוחים לפעולה ולניידות, מקומות מסתור נוחים ביערות ובהרים, תנאים שהם בדרך כלל מכשול עבור צבאות-כיבוש גדולים ומסורבלים ומקשים עליהם את התנועה וההתארגנות. הפרטיזנים היהודים לא נהנו מהתנאים האלו **בגלל הסיבות הבאות :**

א. היהודים שנמלטו ליערות התקשו להתחבר לקבוצות פרטיזנים מאורגנות (בגלל אנטישמיות), אלא להצטרף רק לקבוצות זעירות שכללו גם שודדים ורוצחי יהודים.

ב. תנועות הפרטיזנים לא קבלו לשורותיהם צעירים שלא היו מצוידים בכלי נשק, ורוב הצעירים שברחו מהגטו התקשו להשיג נשק ולכן נדחו על ידי הפרטיזנים.

חרף הקשיים, פעלו פרטיזנים יהודים בכל ארצות אירופה הכבושות ובעיקר במזרח אירופה - בשטחי הגנרל גוברנמן, ברוסיה, באוקראינה ובארצות הבלטיות. יהודים לחמו במסגרת תנועת הפרטיזנים הכללית או במסגרות יהודיות נפרדות. הם ניתקו קווי טלגרף וטלפון, פוצצו מסילות ברזל גשרים ובתים, פגעו בעורף הגרמני ובשיירות אספקה. חשיבות המאבק הפרטיזני היה בכך שיהודים פרטיזנים היו בכל מקום ונתנו סיוע ליהודים פליטים.

* * * * *

בסיפורי-העדויות לא שיניתי את התחביר והניסוח של הכותבים ואת כדי לשמור על האוטנטיות של העדויות.

המקורות שנעזרתי בהם: ארכיון התמונות של "יד ושם" ו"בית לוחמי הגטאות". ספרי זיכרון לקהילות, שהוציאו לאור ניצולי שואה, ספרי עדויות, אתרי אינטרנט, פייסבוק, עיתון "הארץ" והאתר: ילדים בשואה – מיזם תיעוד {יוזם האתר ועורך: עמי סלנט} <http://www.children-holocaust2.co.il/> לכולם תודה.

יצחק רפאל בן-גייכאל

עורך הביטאון

יעקב גרינשטיין

ילדים פרטיזנים בגטו מינסק

סיפור עדותו של יעקב גרינשטיין

מובא מ"ספר הזיכרון לקהילת מינסק, כרך שני – יהדות מינסק מ-1917 עד ימינו". העורך: שלמה אבן שושן, ארגון יוצאי מינסק ובנותיה בישראל בשיתוף בית לוחמי הגטאות והוצאת קרית ספר, תשמ"ח-1998.

עורך ספר הזיכרון לקהילת מינסק הביא קטעים מספרו של יעקב גרינשטיין: "אוד מכבר היוכל" שנכתב בידיש ותורגם לעברית בידי שלמה אבן שושן, הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות תשכ"ח-1968.

יעקב גרינשטיין מספר בעדותו על ילדים פרטיזנים

מובא בספר הזיכרון לקהילת מינסק

מעמוד 328 עד עמוד 331, תחת הכותרת:

יעקב גרינשטיין: בגטו, במחתרת וביער

יעקב גרינשטיין נולד בשנת 1919 בפאביאניץ שבפולין במלחמת העולם השנייה הגיע לגטו מינסק, הצטרף למחתרת, השתתף בלוחמה הפרטיזנית. לאחר שחרור מינסק לחם בשורות הצבא האדום. עלה ארצה בשנת 1948, התיישב בגבעתיים, היה מזכיר ארגון הפרטיזנים בישראל.

**יעקב גרינשטיין
במדי שריונר
בצבא האדום**

וכך מספר יעקב גרינשטיין בעדותו:

ילדים פרטיזנים בגטו

שלושת ילדינו הקשרים הוליכו פעמים אחדות בשבוע אנשים ליער, עשו כול פעם דרך של 30 ק"מ הלך ושוב. הם ידעו מה הסכנה המאיימת עליהם ומה חיוני התפקיד שהם ממלאים. היו אלה ילדים נבונים, בעלי ניסיון ממושך ומר של חיי הגטו.

בחוזרם מן היער, היו פניהם מביעות סיפוק והתרוממות הרוח. היו מספרים כול פרט, איך עברה הדרך, איך נתארגנה קבוצת החדשים, לאיזה גדודים צורפו האנשים. היו מוסרים ד"ש מפלדמן, סמוליאן, זורין ואחרים.

הם הביאו לנו את הידיעה, שלא הרחק ממחנה המשפחות של זורין, ביערות נאליבוקי, מצוי עוד מחנה משפחות גדול של יהודים שברחו מן הגטאות שבאזורי המערב, בראשו עומד טוביה בלסקי. כן סיפרו, שבמחנה המשפחות של בלסקי ישנן קבוצות-קרב המתנקשות בהצלחה בשיירות הגרמניות. **בולעים היינו**

בהתלהבות את דברי הילדים. דו"חות אלו העניקו לנו כוח ומרץ להמשיך פעילותנו. חשנו כי עושים אנו מעשה של ממש.

שלושת הילדים היו קשרינו העיקריים עם היער. נוסף על מאות יהודים, הוציאו מן הגטו גם הרבה רופאים. כן ביצעו מטלות חשובות באיזור הארי. בבואם לגטו היו מזוינים תמיד באקדחים טעונים, כדי שלא ליפול בידי המרצחים, במקרה של תקלה. עשו עבודתם בנאמנות, ללא בהלה, אף שהמוות ארב להם כול שעה. כבר ניערו מעל עצמם את חותם הגטו, את הפחד שאנחנו עדיין לא נשתחררנו ממנו. עבדו תוך משמעת חמורה, לפי ההוראות שלנו ומפקדי הגדודים.

שלושת הילדים הגיבורים הם: סימה'לה פארסטון, באנקה האמאר, ודוד'קה קוליבנסקי.

סימה'לה, ילדה בת י"ב, אך חזותה כבת ט-י, קלסתר-פנים סגלגל נאה. בדברה צצות גומות-חן בלחייה, האף משורבב כלפי מעלה. בעיניה הגדולות התכולות שוכנת תוגה עמוקה. **הוריה נורו באקציה הראשונה,** ב-7 בנובמבר 1941. שרה נטלה אותה אליה, אימה של סימה'לה הייתה רעותה. שרה התהלכה עם הילדה כעם בת, ואומנם קראה לה הילדה "אימא" והתרפקה עליה. פקחית הייתה, מתמצאת על-נקלה ואמיצה מאד, שום מטלה לא הייתה קשה לה. כשהיינו מטילים עליה תפקיד הייתה חרש. בשימת-לב, מצותת להוראות. גבותיה הבהירות היו מתכווצות, הקשב מרוכז. הייתה חוזרת על מה שנאמר לה, בלא להחסיר מילה.

את אקדחה הקטן החזיקה בכיס מתופר במיוחד מתחת למעילה. תמיד הייתה אומרת: "היו בטוחים, ה'פריצים' לא יקחו אותי חיה בשבי. את הכדור האחרון אותיר למעני". ובדברה הייתה מאמצת את האקדח אל ליבה.

בלילי חורף קשים ומושלגים הייתה סימה'לה חומקת מתחת לחוט-התיל של הגטו ויוצאת לביצוע מטלה. גם את דרכה חזרה לגטו הייתה עושה בלילה, דרך בית-העלמין, באיזה חוש סמוי הבחינה אם השמירה קפדנית אם לאו. לעיתים אירע שלא יכלה לגשת לגטו, גרמנים מדי שוטטו בקירבתו, להסתכן לא רצתה, משום

שחדשות נכבדות בפיה. הייתה לנה בחורבה, ממתינה כול יום המחרת, ורק לפנות ערב, עם שוב היהודים לגטו מהעבודה, מתגנבת בחשאי לטור, מצמידה את הטלאי הצהוב ונכנסת לגטו – קפואה, רטובה עד עור עצמותיה ורעבה, לאחר לילה כזה ויום כזה.

סימלה'לה הכירה כול שביל נדח, כול שיח. היא צועדת בראש ואחריה כמה עשרות יהודים ההולכים בעקבותיה ליער, עשרות פעמים עשתה את הדרך מגטו מינסק לסטארויא-סאלו וחזרה. **לאחר חיסול הגטו השתתפה במבצעי הלחימה ביער שכם אחד עם חבריה הבוגרים-הפרטיזנים.**

לאחר גירוש הפולש, בקיץ 1941, צעדה סימה עם הרבה פרטיזנים מצטיינים במצעד החגיגי הגדול במינסק. עיטור-כסף של "פרטיזן המלחמת המולדת" בדרגה ראשונה התנוצץ על חזה.

באנקה ודוד'קה, ילדים בני 13, צמד חברים הם עוד מימי בית-הספר, נולדו באותו רחוב, יחדיו נתחנכו לפיונארים, יחדיו הכינו שיעורים ורקמו חלומות על העתיד. גם האבות היו מיוודדים ורוו נחת מבניהם שהיו תלמידים טובים. מדברים היו ביידיש מינסקאית עסיסית, כאבותיהם ממש.

באנקה קטן וצנום, ולפי חזותו עודנו ילד. תנועותיו חפוזות, כמעט עצבניות. מתמצא מהר בכול מצב ומחליט על דעת עצמו. אינו מרבה דברים, אך דיבורו תמיד לענין. בפניו הילדותיים חקוקים עקבות חיי התלאה שבגטו.

דוד'קה גבוה מבאנקה ונראה קשיש יותר, אולם באנקה הוא אחראי לכול, ודוד'קה הוא בן-לוויתו. תמיד הם יחד, כרורכים זה אחרי זה, כתאומי סיאם. דוד'קה יתום מאביו ומאמו, כול משפחתו נרצחה באקציות, רעו היחיד שנשאר לו הוא באנקה, אימא של באנקה היא גם אימא של דוד'קה. בימי הטבח הסתתרו באזור הארי, אצל חבריהם הרוסים, לאחר מכן עבדו ברכבת, בטעינת פחם בקרונות..

פלדמן משך אותם לעבודת המחתרת, ביצעו מטלות נכבדות, שימשו קשרים עם הצד הארי, מאז התחילו יהודים ללכת היערה. נתונים הילדים בתנועה מתמדת. **תפקידם היחיד הוא להוציא יהודים מן הגטו אל יערו סטארויא-סאלו.**

אימא של באנקה יודעת על מעשי הילדים, מסייעת בידם וגאה בהם, כשהם חוזרים מן היער, נשאר דוד'קה אתנו, ובאנקה הולך אל אימא, היא רוחצת אותו, משכיבה אותו לישון ויושבת ליד המיטה היחידה הניצבת בפניה. שעות על שעות היא מתבוננת בבנה, מצותת לנשימתו. ליבה לבאם, כלה משיפעת געגועים ורחמים.

באנקה ודוד'קה הם פרטיזנים ביחידה שהוקמה זה מקרוב על שם "פארכומנקו", והיהודים מהווים בה 70 אחוז. **עכשיו הגיעו לגטו כדי להוציא ליער קבוצת בחורים ובחורות בעלי כושר קרבי.**

באנקה מכנס את האנשים שנקבעו, משוחח עם כול אחד לחוד ומוסר הוראות. הוא עצמו יורד אל הבונקר, בודק את הנשק הנשלח. **קשר בן 13 זה הריהו איש צבא מנוסה הנושא באחריות כבדה.** דוד'קה עושה עבודתו בשקט ובענווה, איננו אוהב להשתהות בגטו. הגטו אפל ועצוב, המוות מורגש בו ביותר, שם ביער, נכון הוא לכול.

כשנסתיימו ההכנות, שעת היציאה נקבעה, הצופים בעמדותיהם, יוצא באנקה לבדוק אם הכול בסדר, אם הדרך פנויה, וכשהוא חוזר, אסור לאבד אף רגע. מתפקדים. באנקה מפסיע ראשון אל מעבר לתיל, הוא מכיר היטב את הדרך. רימון מוצנע, מוכן להטלה, בידו, אקדח בכיסו. האנשים פוסעים אחריו בטור. דוד'קה פוסע אחרון ומשגיח שאיש לא יאבד בחשיכה.

צועדים חרש, בנשימה עצורה. באוזני האנשים מהדהד עדיין שמע ההוראות שבאנקה נתן להם לפני היציאה. **ובדברו, שכחו כי נער עומד לפניהם. רישומו עליהם כשל מפקד קפדן:** כול אחד חייב לבדוק בקפידה, אם לא השאיר אצלו תעודות מהגטו או טלאים צהובים, מי שמצויים אצלו אלה – חייב להשמידם, כדי

שלא נעמיד בסכנה את יהודי הגטו, גם אם ניתקל במשמר גרמני, אין לנו דרך חזרה, שהרי מכנים אנו את הגטו כולו. צריך לנסות לברוח בכיוון סטארויא-סאלו, הגרמנים לא ירחיקו לרדוף אחרינו, גדול פחדם בלילה. אם לא תהייה ברירה וניאלץ להיכנס לקרב – נטיל בהם את הרימונים, זה יעורר בהלה אצל הגרמנים ויאפשר לנו להתרחק מתחום האש. אם מישהו מקרבנו יעורר בהלה – יירה מיד ללא אתראה.

כשבאנקה ודוד'קה חזרו מהיער לגטו, נרשמו לזכותם בפנקס-הקרב שלהם עוד 16 יהודים שהוצאו מגטו מינסק.

* * * * *

קבוצה מיחידת הפרטיזנים של ביילסקי

סיפורו של הרשליה ילד פרטיזן

**יחיאל גרנשטיין בספרו "יהודי ביער" – קורותיו של
פרטיזן יהודי, [עמ' 57-67] מעביר ביקורת נוקבת על
תנועת הפרטיזנית הסובייטית ועל כך ספג ביקורת קשה,
לא בגלל שדבריו אינם נכונים אלא חשש של יהודים
שעמדו בראש הגוף הממן להוצאת ספרו בערפת,
שפחדו מתגובות לא רצויות כלפי היהודים,
אך הוא לא התקפל.
אילו היה משנה מהאמת, לדבריו, לא היה יכול לעמוד
מול הראי וליישר מבט. המחקר שהתפתח במשך השנים,
אכן הוכיח שכל דבריו אמת.
הוא קרא לספרו "יהודי ביער"
כי יהודי היה יהודי גם ביער.**

והרי קורותיו של הרשליה ילד פרטיזן:

"נמאס לי לרעות את צאן דודי העשיר בכפר דומניאביץ'. הדוד מתאכזר לי וברחתי ממנו. זה הכול. רוצה בפרטיזנים".

היה זה סיפורו הקצר של הנער שהעלינו על העגלה שלנו, והוא מלא חבלות בפנים, בגופו וזב דם.

מן הרגע הראשון שנפגשנו עמו זיהיתי בו את מוצאו, והשתדלתי להתעלם מכך. בהיטי בו, מצאתי בעיניו את אשר השכיל להסתיר מקבוצת הפרטיזנים שלנו שאספוהו. עשיתי עצמי כמי שאינו מטיל ספק באמיתות סיפורו, ולא ניסיתי לדובבו כפי שעשו זאת חברי.

מישה סידר לנער מקום בין שנינו. הלה הביט נכחו בתימהון. התקשה כנראה, להאמין, כי אכן לוקחים אותו היערה לפרטיזנים. שכב בעיניים פקוחות. הביט במישה, בי ובחזרה במישה. לא הוציא עוד הגה מפיו. אליבא דאמת, כלתה נפשי לשינה. היינו עייפים ויגעים, אחרי שניטלטלנו ימים ספורים בדרכים עד שהגענו בשלום בחזרה לאזור היערות שלנו. ואניה החזיק במושכות, אך, מיד אחרי שהתיישב היטב במושב הקדמי, נרדם, שקע בערמת הקש, והשמיע נחירות כאלו שאפילו הצפרים שישבו על ענפי העצים, נמלטו מפחדות, ויצאו לחפש להן מקום שקט ובטוח יותר. גם על מישה נפלה תרדמה. ראשו צלל כמשא כבד בתוך הקש שכיסה כמעט את כל גופו. כמו אניה, התנשף אף הוא בכבדות, דמה למפוח ענק המתמתח ומתקפל חליפות, ונוהם בקול מאוים. ימים ולילות מתוחים חלפו עלינו בדרכים ובמקומות בהם עשינו. בכפר אחד התנגשנו בגרמנים שארבו לנו בכניסה אליו, ורק באורח-פלא, יצאנו משם בלי פגע. בכפר אחר, חיסלנו בוגדים ומלשינים שעל פעולותיהם נגדנו אספנו מידע מדויק. העלינו את רכושם באש, למען ישמעו אחרים וייראו.

את שני הלילות האחרונים "בילינו" בקרבת מסילת-הברזל. לילה אחד חלף עלינו בצפייה דרוכה לבוא הרכבת שפניה לחזית. הכינונו לה "מתנה יפה", דלי שלם עם חומר נפץ ששמנו מתחת לפסי-הרכבת. באותו לילה לא עברה אף רכבת במסילה שלידה שכבנו. שיערנו שפרטיזנים מגדוד אחר פוצצו במקום אחר את המסילה, אז הורידו רכבת מן הפסים, ועל-כן לא הייתה בשעות ששהינו שם עד

לפני עלות השחר, כל תנועה של **רכבות**. **נסוגנו** אחורנית, התחפרנו במפוזר בשדות, הסווינו את גופינו למשך כל שעות היום, עד לרדת החשיכה. הפיצוי בא לנו בשעות הקטנות של הלילה האחרון. זה שאך חלף. זמן מועט לפני שהחושך הסתלק, בשעה שעמדנו כבר לעזוב את המקום, ממורמרים ומאוכזבים, הגיע לאוזנינו הד של רכבת מתקרבת. הרכבת נשמעה מרחוק דוהרת בכבדות. חלפו שניות או קצת יותר והנה סנוורנו פנסיה באורם הצהבהב. עינינו היו נשואות לעבר מישה שפיקד על הקבוצה. זיעה ניגרה מפניו המלאים, אך, ניכר ששולט ברוחו. **ברגע שהרכבת עלתה על הגשר הארוך מתח בקצה החוט שקיפץ בידו ובהתפוצצות אדירה החרישה את האוזניים.**

רגעים אחרי-כן, התיישבנו על העגלה שהמתינה לנו כדי לעשות את הדרך חזרה "הביתה", למחנה שלנו. גחנתי על הנער שהצטמצם לידי, ושאלתיו בלחש לשמו. החזיר לי מבט תוהה בלבד. הנחתי לו, ושקעתי בהרהורי. הייתי עייף מאוד, ומשום-מה לא יכולתי להירדם. ציירתי לי את התענוג שבשכיבה ליד המדורה, החילוץ העצמות הקפואות, הליאות, והחלטתי, שכאשר נגיע למחנה, לא אכנס ישר לאוהל, אלא, אחטא לפני כן את בגדי העליונים, ואת הלבנים במדורה, כדי להשתחרר, לפחות ליממה אחת, מן "הבריות" הזעירות, הגוזלות מאתנו את המנוחה. מעצם ההחלטה הזאת חשתי עצמי מרוענן, מלא חיות חדשה.

מישה וואניה המשיכו בשנתם. הסוסה למודת הדרכים והשבילים העקומים שלנו עד ליער המחנה, סחבה אותנו, מבלי שתדע מן המסלול, עקפה בעצמה שוחות ומכשולים. התכופתי שוב לעבר הנער ושאלתיו שנית לשמו.

לא ידע כנראה, כיצד עליו לנהוג, השתהה, עד שלבסוף לחש לי באוזני, אף הוא באידית עממית, עיירתית: "קוראים לי הרשלה. גם אותך תפסו? מובילים לבורות? אברח, מיד אברח!"

הרגעתי אותו. הבטחתי לו שהוא בידיהם של פרטיזנים אמיתיים, וכי אני בעצמי נמנה עליהם. המקלע שבידי שלי הוא. שלי. אין לו ממה לפחד, ולא יאונה לו כל רע. התקרבותי יותר אליו, ורמזתי לו שהואיל והוא בגיל צעיר מדי כדי להיות בין הלוחמים, נצטרך לדאוג שהכול יסתדר.

ידעתי שלא הבין את דברי דיים, אך גם לא פירשתי אותם. עננה כחולה-בהירה, כיריעת-פשתן רחבה, נמתחה מעל צמרות-האורנים, הסתבכה בהן, ונכרכה מסביב לענפי המחט כצעף ארוך, והליטם.

סוסתנו דידתה באיטיות. עייפה ויגעה הייתה מסחיבה שסחבה אותנו מהלך רב, ובמשך שעות מרובות היינו נוהגים בה כראוי, אילו ירדנו מן העגלה והולכים רגלי כברת דרך, למען הקל מעליה במידת-מה. לא עשינו זאת. מישה וואניה המשיכו בשנתם המתוקה, ואילו אני, לי התחשק לשוחח עם הנער שאספנו בדרך, הנער היהודי שניצל ממוות, ושמו הרש"ה, ואיני יודע עליו לפי שעה מאומה. התעלמתי מכך שהעגלה משתרכת לאיטה, מתנדנדת, נוטה פעם לצד זה, ופעם לצד זה, או בוססת במקום, כאילו "ירד" לה אופן, והולכת רק על שלושה שנותרו לה. הבחנתי שגם אלקסי, וגם מיכאיל, שישבו לצידו של ואניה-העגלון, נרדמו חזק. רק אני והרש"ה נשארנו ערים, ולא היינו צריכים עוד לדבר מאוזן לאוזן. הקשבתי בדריכות לסיפורו המרתק.

יום שלם שכב בבור-ההריגה. שעות שלא ידע אם עליו לפתוח את העיניים ולחיות, ואם להחזיקן עצומות, ולהמתין עד שימות, כמו כולם שצריכים למות. היה בהכרה מליאה. אך, אף-על-פי-כן, היו לו רגעים שדימה בנפשו כי נמצא על סיפון אוניה מטורפת שהפליגה למרחקים, הים סוער, הגלים מכים בה מכל עבר. אבל לכשתעבור הסערה ותגיע ליעד שלה, יתעוררו הוריו ושתי אחיותיו הצעירות ממנו, וכולם יהיו אז שוב יחדיו, ולא ייפרדו עוד. מחשבה זו גרמה לו אפילו תענוג. היה מוכן להמשיך בה. אבל, חיש מהר קבע שאין זה אפילו חלום. גופו היה צמוד לגוש בשר. ידיים קרות-קפואות לפתו אותו בחישוקי- ברזל.

הידיים שלפתוהו – ידי אימו היו. ניסה להשתחרר מהן, ולא עלה בידו. בינתיים ירד הערב על הבור, ופחד גדול הפל עליו. רק אז אסף את כוחותיו, חילץ עצמו מצבת אצבעותיה של אימו, נשקה על קודקודה המאובן, והתחיל זוחל על גופות המתים עד שהגיע לקצה הבור. טיפס ועלה ממנו, והתחיל במרוצה על פני שדות רטובים מגשם ומבוץ. לא ידע לאן יוליכוהו רגליו.

הגיע לכפר אחד, ניסה להיכנס לאיזו בקתה, והבריחוהו ממנה. רדפו אחריו. רצו לתפסו. הצליח להימלט מידיהם של הרודפים. אותו דבר אירע לו גם בכפרים אחרים שדרכם עבר. באין ברירה, התחבא בשעות היום מעיני אדם, ובלילות יצא לשדות, אסף ירק או פרי שגדלו שם. עד שהגיע לכפר דומניאביץ'. בלכתו בשדה, פגש שם באיכר זקן. ניגש אליו, לקחו לעזרה בשדה, אבל, בעיקר, עשהו רועה צאנו הרב. בשבוע הראשון, יצא מדי בוקר עם העדר, ועשה כל שעות היום עם רועים צעירים אחרים, בני הכפר.

בשבוע השני החלו נטפלים אליו, חוקרים אותו כל מיני חקירות. לבסוף אמרו לו כי אינם מאמינים לו כלל וכלל שכאילו הגיע מכפר רחוק בו נשרף כל רכושם בגין המלחמה שניהלו שם הגרמנים נגד הפרטיזנים, ושהוריו שלחוהו כביכול לחפש עבודה בכפר כלשהו שיהיה לו מה לאכול. "אינך כלל בן-כפר, התריסו כלפיו, אין לך מושג כיצד לנהוג בעדר". העלו חשד כי הינו יהודי, ושוודאי ברח מן העיר. והנה, בבוקר זה כאשר הגיע עם הצאן לאפר, ולאחר שהתאספו כולם לפני המדורה, הקיפוהו חבריו הרועים מכל עבר, וביקשו לבדוק אם אמנם יהודי הוא. ניסו לתפוס אותו ולהחזיק בו, אך הפליא בהם מכותיו. החזירו לו מכות הגונות. לבסוף הצליח להשתחרר מהם, השאיר את העדר במרעה, ונמלט.

הערתי את מישה משנתו, והכנסתיו בסוד הדבר. החלטנו בו במקום, כי כאשר נעבור לפני מחנה המשפחה היהודי, נוריד את הנער, הנראה להיות נבון למדי, מן העגלה, ואז, אסביר לו את אשר עליו לעשות.

הרשליה כבן שלוש עשרה או אולי קצת יותר מזה, התחבב מאוד על מישה חברי שהיה מזמינו תכופות לבקר במחנה שלנו. לקח אותו בחסותו, ודאג לכל מחסורו, גם באוכל, וגם בבגדים. הבטיח לו שבהמשך הזמן ייקחנו אליו, ויישאר בקבוצתנו. מישה קיים את הבטחתו לו. וכדי שלא יתרעמו עליו על שהתקשר עם הנער שאינו נמנה על שורות הלוחמים העסיקו בדברים שונים, בעיקר, בשליחויות שהיה בהן משום תועלת לפלוגה, ולפעמים, אפילו לגדוד כולו.

ערב אחד, התכוננו לצאת לפעולה לכפר עוין, וזאת, בעקבות שמועה שהגעתנו כי בחתונה שתתקיים בבית-המוכתר, יהיו נוכחים כמה קצינים גרמניים שעמם היה מיוחד. הללו היו נוהגים לבקר בביתו, ולשתות עמו, ולקבל ממנו חמאה, ביצים, שומן-חזיר, ומצרכים אחרים.

הרש'ה קיבל רשות ממישה להתלוות אלינו. לפני צאתנו את המחנה, הופיע הרש'ה מרוחץ ומצוחצח כולו, כאילו באמת הוזמן להשתתף בחתונה מצד החתן או מצד הכלה...

בדרך לכפר, רמז לי הרש'ה שבמוחו צצה תוכנית פעולה כלשהי, וכי מוכן לגלותה לי. הקשבתי באיפוק לפרטי תוכניתו, וכאשר סיים דבריו, השיבותי לו בניחותא: "הכול טוב ויפה, אלא שלא בשבילך, הרש'ה, המלאכה לעשותה. השאר לנו להחליט מה וכיצד לפעול". הבחנתי כי דברי לא עשו עליו רושם, לכן, הוספתי ואמרתי לו: **"הנך עדיין נער, ולא ממש פרטיזן. אתה עלול לסכן את נפשך בטרם עת, ואין בכך מן החכמה עליך לגדול, לצבור ניסיון, להתבגר, ולנקום בגרמנים, אם המלחמה לא תסתיים לפני-כן"**.

הרש'ה נפגע. דמעות נאספו בזוויות עיניו הירקרקות, אך, נעלמו תיכף לאחר שהופיעו. הבינותי שברצונו להוכיח לי כי בכוחו להתגבר על חולשה רגעית, וכי יש לי כבר עניין עם אדם מבוגר דיו, ולא עם איזה פרחח המבקש להשיג את מבוקשו בבכי, בדמעות.

מאוחר בלילה הגענו למבואות הכפר. נעימות-זמרה וצלילי מוסיקה הדהדו בחלל. עשינו דרכנו לאט-לאט, מאחורי הבקתות. התחכנו בכותליהן עד שהגענו אל טבורו של הכפר. לאחר התייעצות, **החלטנו שנשלח את הרש'ה לתור לנו מקום מתאים לתצפיות**. קראתיו, ולא ענה. "היכן הוא?" "שאלתי בלחש את מי שעמד לידי. "היכן הנער" "לאן נעלם?" "מתי?" איש מהקבוצה לא ידע להשיב לי דבר. שערות ראשי סמרו. איך יכולתי לא לראותו מתרחק מאתנו. מה אומר למישה אם חלילה יקרה אסון לנער הרך הזה? והרי ערבתי לחייו, לחיי ילד יהודי שבור-המוות פלט אותו! התייצבנו מאחורי בקתה אחת, והשקפנו משם על המקום בו נערכה שמחת הכלולות של בת המוכתר. עינינו יצאו מחוריהן בחיפוש אחרי הרש'ה

שנאבד לנו. רצינו למצוא אותו, לזהותו בין המסתובבים בחוצות הכפר, ואל הבחנו בו.

שעות הלילה אזלו. המתנו לקשר שעמו נדברנו כי יגיע אלינו עם ידיעות ברורות על הנעשה בכפר, ועל מספר הגרמנים והשוטרים הנמצאים, והלה משום-מה לא הופיע. באין מידע אחר כלשהו, ומבלי לרצות לסכן את חיינו, נסוגנו, כפי שסוכם במטה, לפני צאתנו לפעולה. חזרנו לחורשה הסמוכה לכפר, והתיישבנו לטכס עצה בנוגע להרשלה. החלטנו שלא נזוז מן המקום, ולא נחזור למחנה כל עוד לא נדע מה עמו, והיכן הוא. סיכמנו שבכל מחיר נוציאו מן הכפר ונביאנו בחזרה ליער.

בינתיים הפציע השחר שמצא אותנו מדוכדכים, במצב רוח קודר מאוד. איש לא האשים אמנם את רעהו באבדנו של הנער, אך, כל אחד מאתנו חש אשמה בהעדרו. כעסתי נורא על עצמי על שלא שמרתי עליו בקפדנות, על שנתתי לו להתחמק מידי.

אבל, הרשלה הגיע...

אך עלתה השמש, הופיע באופק. אחד מהקבוצה שלנו שהבחין בו מרחוק, הזדעק: "הנהו, הנהו, בחיי!" קריאתו הקפיצה את כולנו, העמדתנו על הרגליים כדי לצפות בו מרחוק.

שחוח לגמרי, הלך הרשלה וכרע תחת משאו. תחילה לא ידענו מה הדברים שהנער סוחב, אך, ככל שהתקרב יותר, זיהינו שני קנים של רובים אוטומטיים. לא פחות ולא יותר! ודבר נוסף ראינוהו מחזיק בידו – שני זוגות מכנסי-מדים-צבאיים... בהשתרכו לאיטו, דמה הרשלה להלך כפוף-קומה הנווד ממקום למקום, מכפר לכפר, כדי למכור את מרכולתו הדלה....

איך הסתכנת, הרשלה לחדור לבד לכפר? טענתי כלפיו ברגע שהגיע אלינו, ולבי עלז בראותי אותו בריא ושלם, הרי אמרתי לך ש - - "
"שאני עדיין נער ולא ממש פרטיזן - - -" נכנס לדברי. נשקתיו על ראשו, וחביקתיו חזק, כמחבק אב את ילדו שהפתיע אותו במעשה אמיץ וראוי לשבח.

בדרך, סיפר לנו הרשלה ללא שמץ של יומרה כיצד השיג את שללו. מיד לאחר שחמק מאתנו, זינק לתוך חצר אחת, ומצא שם קבוצת ילדים משחקים. הצטרף

אליהם, בהציגו את עצמו לפנייהם שהינו קרובו של החתן שהגיע עם הוריו לחתונה ממרחקים. מתוך שיחה עמהם נודע לו כי שני קצינים גרמנים באו לחתונה, ידידיו של המוכתר, וכי הם מתארחים בביתו. שיחק עם הילדים כמה ששיחק, ועזבם בלי שיחושו בהעדרו. את פעמיו שם הישר לביתו של המוכתר, התגנב לגורן אשר בחצר, ובכיליון עיניים ציפה לבואם של "האורחים המכובדים". כל העת הציץ לחצר מבין החרכים של דופני הגורן, הקשיב לכל רחש, ולא חדל מלהתפלל לאלוקים שיעזור לו, שיהיה שותף עמו במעשהו.

השניים הגיעו כשכבר לא היה יום ולא לילה. נכנסו דרך החצר, ולא מצאו את דלת הבית, כה שתויים היו. בקושי סחבו את רגליהם. כמעט התגלגלו. כשהיו כבר בפנים, שמעם שרים ושרים, מחרחרים, נוהמים, עד שנידם קולם. אז. הבין כי עלו על מיטותיהם ושקעו בשנתם. המתין קמעה, ואחר-כך, יצא בזהירות את הגורן, דידה על בהונות רגליו, והתגנב לדירתו של המוכתר. באחד החדרים מצאם שרועים על הרצפה, ליד המיטות. בהבחינו בשני האוטומטים, נרעד תחילה. לא ידע מה לעשות עמם. **הרעיון הראשון שלו היה - לקחת אחד מהם ביד ולירות בשניהם כפי שעשו עם בני - משפחתו, עם כולם. ברם, פחד שמא לא ידע להשתמש כראוי בכלי. לכן, החליט מהר ליטול את האוטומטים, ולהסתלק עמהם היערה. רק דרך-אגב, סתם ככה, "סחב" גם את מכנסייהם שהיו מונחים לידם על הרצפה, שלא יהיה להם לכשיקומו, מה ללבוש...**

מעולם לא צחקנו כל כך הרבה, צחוק שהדהד ארוכות במרחבי היער. שיערנו בנפשנו כי הכול צוחק עמנו יחד, הנער היהודי שנמלט מן הבור, הניחם באכסנייה שלהם, בבית המוכתר והנאמן להם, ללא נשקם, ולתחתוניהם בלבד...

עם דמדומי הערב יצאנו את המחנה. גשם מעורבב בשלג הציף את היער במשך כל שעות היום, והרטיב את בגדינו. לפני צאתנו פסק הגשם לחלוטין ושקטו גם הרוחות העזות שמרטו ענפים יבשים, רקובים, מעציהם, והשליכו ארצה. הלכנו ארוכות בשבילי היער. מדי פעם חלפו על פנינו עדרים של חזירי-בר, או להקות זאבים מייללים. בגפרורים שמדי פעם הצתנו, הברחנו מאתנו.

הפעם, החזקתי את הרשלה ממש לידי. לא משתי את עיניי ממנו. עתים, שילבתי ידי בידו. הלכנו מחרישים, או מתלחשים קלות, כמפחדים מפני כל מלה הגויה. בהגיענו לפאתי היער, הבחנו כי נעלמה כליל העננה הכבדה, נמסה, או נבלעה אל תוך קרבי הרקיע הכהה. לא ציפינו לירח שיופיע. לא נזקקנו לו. והעדפנו שלא ילווה אותנו בדרכנו למסילת-הברזל, למען לא יחשוף אותנו בפני האויב, שאפשר כי אורב לנו באיזה מקום שהוא.

עשינו את דרכנו רגלי, והתעייפנו מההליכה. בשעה מאוחרת בלילה הגענו למקום היעד שלנו. פסי הפלדה במסילת-הברזל התנוצצו לנגד עינינו כסכינים מושחזות. הנה, הרהרתי לי, נשים את המוקש תחתם, ונלך לנו, נתיישב במרחק מה מן המקום, נמתין עד בוא הרכבת, נמתח את החוט, ונצפה בקרונות ובציוד, אולי גם בחיילים, המתגלגלים אל עברי פי פחת...

לא הספקנו להשלים את המלאכה, ואש חזקה ניתכה עלינו. השיבונו באש, התגוננו. לא היה כל הגיון להיכנס בקרב רציני עם המתקיפים אותנו, כי היינו חשופים למדי על פני אדמה מישורית ושימשנו מטרה נוחה לאויב. השתדלנו אפוא לצאת מטווח היריות, אך הכדורים, שנשלחו לעברנו, לא הקלו עלינו את הנסיגה. רדפו אחרינו. הירח העגלגל שנראה בשמים הבהירים, חיך לו חיך בוגדני. עזר לגרמנים לכוון את האש נגדנו.

ושוב עניין עם הרשלה.

תוך כדי חילופי היריות שוב נעלם הרשלה מעיני. התחמק מתחת ידי. משעמדתי על כך, היה כבר מאוחר מדי. הסבתי ראשי, חיפשתי סביבי, וראיתיו שרוע קרוב לפסי-הרכבת, מאחורי אבן גדולה, ויורה ברובה שהוענק לו עם צאתו עמנו, כדי שיהא, לראשונה, פרטיזן מן השורה, ככל אחד מאתנו....

רגש של בושא אפפני, בראותי אותו לבדו מטריד את האורבים, באפשרו לנו, למבוגרים ממנו, לסגת ביתר בטחון, שלחתי לעברו מבט זועף. לשם מה עשה זאת? מי ביקש ממנו? מדוע שוב נטל על עצמו סיכון ביוזמה עצמית, מבלי להיוועץ במפקד הקבוצה? "בשערות ראשו, אמרתי לי, אוציאנו משדה הקרב". "לא

נשארים יחידים במערכה", אסביר לו לכשאגיע אליו בזחילה, דבר זה חייב לדעת אפילו פרטיזן טירון" – כך אנזוף בו, אגער בו בכל הרצינות. אבל, כיצד מגיעים אליו, הרהרתי, כאשר מעל ראשי מתעופפים, שורקים הכדורים? אף-על-פי-כן ניסיתי להתקרב אליו שעל אחרי שעל, ולא התקדמתי רבות. ברד של כדורים ירד עלי. קראתיו מרחוק. ביקשתי ממנו שיפסיק לירות. שייסוג כמונו, כי אין סיכויים לנצח את המתקיפים אותנו שמספרם רב יותר מזה שלנו, ונשקם כה מעולה. הרשל"ה לא הגיב על קריאותי אליו. ייתכן כי שריקות הכדורים החרישו את קולי, או אולי, ואני כמעט בטוח בכך, שעשה עצמו אינו שומע אותי...

"נער עקשן", אמרתי בליבי. במשך כל תקופת שהותו אצלנו, במחנה, ראיתיו אוסף כדורים אצל פרטיזנים מבוגרים, כמקבץ נדבות. את כל כיסיו מילא בהם ועתה... עתה נזדמנה לו הזדמנות נאותה להשתחרר מהם... לכוון אותם נגד הגרמנים... " הרשל"ה, הרשל"ה - - - ! זעקתי לעברו, והפעם חפצתי כי אוזניו ישמעו את קריאתי אליו. "היסוג, היסוג למען השם, רחם עליך, קראתי, רחם עלי - - -". הסב אלי ראשו, ולא ראיתי אלא שתי עיניים בוהקות. לוהטות. חשתי כי ברצוני לומר לי שחבל לו על כל שנייה שיבזבז עלי, על מפקד הקבוצה שהורה ללוחמיו לסגת, תחת ללחום באויב כמותו... השפלתי ראשי לארץ. הייתי נבוך. אובד עצות.

ואז...

פגז מרגמה פגע באבן שמאחוריה שכב הרשל"ה. נצמדתי את הקרקע וייללתי לתוכה כחיה פצועה. היריות פסקו, חדלו. הכול שקט.

רצוף ושבור נסוגתי אל קצה היער. בהגיעי לשם כבר פגשתי את כל החבר'ה שלי. כמוני, ראו אף הם את מעלליו של הרשל"ה, את גבורתו.

בהפציע השחר, שבנו למקום בו ניהל הרשל"ה את מלחמתו "הפרטית" באויב הגרמני. גופו היה מכוסה דם, ואילו פניו בהירים היו, זכים, כאילו רחצם זה עתה היטב, היטב. שתי ידיו לפתו את הרובה שהיה גדול ממנו עצמו. נזכרתי בסיפורו על ידיה של אימו שלפתוהו בבור שלתוכו הושלכו יחדיו.

לקחנו את הגווייה, ונשאנוה על כתפינו עד לקצה היער. שם, התיישבתי על בול-
עץ, וביקשתי מחברי שיתנו לי להתייחד קמעה עם עצמי. הבטתי בפניו המגולים
של הרשלה. רק עתה הבחנתי כי עיניו פקוחות. הן נראו לי מחייכות, מביעות
שביעות-רצון. בדמיוני חשבתי שברצונו לומר לי, כי מאז הימלטו מן הבור, לא ידע
רגע כזה של אושר.

* * * * *

עמרם גלבוש

בלדה על פרטיזן

היה זה בלילה קר ולבן
ביער צפוני נידח.
הלך לו נער צעיר וקטן
למצוא את האב והאח.

זכר את כפרו השקט ויפה
בבקתה של גדות הנהר
איך יצא עם אחות גרגרים ללקט
איך גיל בליבו אז שר.

מאז שמענו קולות שנאה
חודרים ונוקבים מרחוק
היה לו היער מקום הלינה
ואת יום השילם בו לחוג.

גדל אז הנער בין לילה אחד
והפך והיה לגדול.
סערו בו דמים וחזקה אז היד
בקרבות לשחרור מן העול.

מקור: אתר האינטרנט "זמרשת"

יקותיאל (קושקה) בויארסקי

סיפורו של נער נוקם

באחד מימי מאי 1942 ראינו והנה העיירה מוקפת בחומת אנשים מזוינים. היהודים ידעו, כי הטבח מוכן. ההורים לא ידעו איך להגן על ילדיהם, המבוכה הייתה קשה מאד. אימי ז"ל אמרה לאבא:

" מוטב שקושקה ילך. יישאר לפחות אחד בחיים".

הם ביקשו מדוד מני-ריבה'ס שעמד לצאת את העיר שייקח אותי. הוא הסכים.

הייתי נער בן 16 בריא והוא הבין, כי לא אכביד עליו.

יצאנו בלילה, הגענו עד טושמנצה, מרחק של 8 ק"מ מוורונבה. נכנסנו לביתו של גוי אחד והוא החזיק אותנו יומיים במתבן שלו. ביום השלישי ביקש שנעזבנו. נודע לו כי חסד גויים זה עלול לעלות לו בחייו. הוא פחד. דוד לוין הלך אל איכר אחר לבקש ממנו מסתור, אנו נשארנו במתבן כשמטיבנו יצא וראה, כי אנו נמצאים בתחומו נחרד. הוא היה בטוח שלא רק דוד הלך, הוא התפרץ בחרדה רבה ודרש שנעזבנו ומיד.

לא הייתה לנו ברירה ובאותו לילה יצאנו לפגוש את דוד, הלכה אשתו, שני ילדיו שיקע וחונקה ואני הנער. לא ידענו לאן הלך דוד, אך איכשהו הגענו לאיכר אליו דוד רצה לפנות, אלא שהוא כבר לא היה והאיכר אמר לנו, כי דוד חזר לקחת אותנו וכנראה שעקף אותנו.

איכר זה סיפר לנו כי חלק מתושבי עיירתנו נרצח ע"י הנאצים ועוזריהם. עתה נרגעו הרוצחים ואפשר לחזור לוורונבה. לכן עצתו, טוב נעשה אם ננקוט את דרך לידא כשנשוב לוורונבה. הלכנו אל מטיבנו הקודם ולבנו הרע, שמא לא נפגוש את

דוד

בדרך הילוכנו פגשנו קבוצת אנשים ההולכת מולנו. הם נבהלו וברחו, הבינותי שהם יהודים, צעקתי לעומתם: "יידן אנטלויפט נישט? האט ניש קיין מורא!". והם חזרו אלינו. הייתה זו רוחקה דוקשטולסקי, שני אחים שלה ואחותה. הלכנו יחד לפגוש את דוד ויחד חזרנו לוורנובה. באנו לעיר לפנות בוקר.

העיירה עמדה כבר בחורבנה. חלק מתושביה גלה או נרצח. את הורי כבר לא מצאתי. מכל המשפחה נשאר רק אחי הגדול הוא היה בבסטון בעבודה. השמועה על הטבח ביהודי העיר הגיעה לאוזניו והוא נשאר בכפר וניצל. מי יודע לכמה זמן, גם דודי אבא'קה נשאר איתו ושניהם חזרו עתה.

כעבור זמן מה העבירו את כולנו ללידא. נכלאנו שם בגטו, עבדנו בפריקת בולי עץ מקרונות רכבת והעמסתם על כלי תובלה אחרים. דודי היה נגר ושכנו בגטו לידא היה מסגר שעבד במחסני הנשק של הגרמנים. המסגר היה מביא כל יום חלק אחד מרובה, עד שהשלים את הרובה כולו. את הקת וחלקי העץ שבו לא יכול היה להעביר והיה דודי מתקין בנגריה את החלקים האחרים. כך הגענו לרובה שלם ומתוקן.

רקמנו תוכניות של בריחה. הרגשנו, כי קרוב היום בו יחוסל גם גטו זה וטוב נעשה אם נקדים את בריחתנו. רצינו ללכת לערבות נאצ'ה שבסביבת אישישוק. **דאגנו להעברת הרובים.** היו לנו עשרים רובים. הם היו שארית תקוותנו. הכנסנו את הרובים לחבית הצואה, שיהודי בשם צוקרמן היה מוביל מחוץ למחנה. הוא היה יהודי טוב, את דרכו היה עושה יום יום עם חביתו לעיר ונהנה ממעמדו הנוח, בכל זאת הוא העביר לנו את הנשק במסירות נפש ליער. אנו יצאנו ליער זוגות, זוגות, ברוח של זמן ומרחק כאילו הלכנו לעבודה ונשארנו עם חשיכה ביער, שם הוצאנו את הנשק ממחבואו והלכנו.

הלכנו בלילות. עם בוקר היינו מסתתרים ביער ובלילה חידשנו הליכתנו. ההליכה הייתה קשה ומייגעת בחפזוננו. היו איתנו מספר בנות ממשפחת סטול

שבבניאקון, הן עייפו ולא יכלו להמשיך. נכנסנו אל איכר אחד בלילה, הוצאנו את סוסיו והגענו ליער של נאצ'ה לערבה הידועה.

בערבה זו היו משפחות יהודיות מאורגנות באוטריאד לוחם. הם אימצו אותנו תודות לנשק שבידינו. **אני התקבלתי לאוטריאד** [=יחידת פרטיזנים] **כלוחם למרות גילי הנמוך**. הייתי נער מפותח, מצאתי חן בעיניהם. אימנו אותי יחד עם כולם והתכוננו להילחם.

בלילה הראשון העמידו אותי לשמירה ביער, הוציאו אותי לאמצע היער, לעוביו והשאירוני לנפשי. היה לילה, הייתי צריך לשמור משעה 10 עד 2 אחר חצות. הזמן נמשך יותר מדי, חשבתי כי שכחו להחליף אותי, סרתי הצידה, שכבתי ונרדמתי. כשבאו להחליף אותי לא נמצאתי בעמדתי, ישנתי עמוק, אך הרגשתי בחוש, כי באו והתעוררתי. אחד ממחליפי רצה להסגיר אותי למפקדה, אך השני אמר לו: "שים לב, הוא עוד ילד, ילמד עוד, נעזוב אותו".

למחרת קרה מקרה דומה, שני בחורים אחים, שעמדו בשמירה ואחד מהם נרדם במקום שמירתו, המחליף שמצא אותו ישן הסגירו למפקדה ולמחרת עם בוקר העמידוהו במסדר מחוץ לשורות והרגוהו בירייה לעיני אחיו. הדבר זעזע אותי. חשבתי, מה זה, גם כאן הורגים יהודים? אך נשבעתי לא לישון עוד.

מאז נחשבתי לאחד מן השורה, הוטלו עלי תפקידים. עליתי בתפקידי וחיי ביער עברו עלי במלחמות עם גרמנים וחבלות במאמצם המלחמתי, בתחבורתם, בתקשורתם והייתה לי הרגשה טובה מאד.

פעם בשעות של לפני שחר הופיע אווירון גרמני וצילם את המחנה שלנו ולמחרתו הובא למקום צבא גרמני, ראינו אותם מרחוק. הם הלכו כעדר צאן, נדחקים אחד אל השני, צמודים, צמודים כחומה חיה נראו לי. הם הסתערו עלינו במאות, פתחנו עליהם באש. התפתח קרב. שילמנו בקורבנות מספר, אך מהם נפלו רבים מספור. בכל זאת נאלצנו לסגת מחוסר תחמושת ומעדיפותם המספרית. נסוגנו ליער בקבוצות מאורגנות שהתפזר ברחבי הערבה.

באחד המקומות ביער זה פגשתי את ינקהלי קוניחובסקי בן עירנו. הגרמנים עקבו אחרינו. נדדנו ממקום למקום רדופי מצודים ומותשי מפגשי מוות והתנכלויות. **יצאנו כשידינו על העליונה.** בחסות היער היינו אנחנו החזקים, אלא שאז הופיעו הפולנים הלבנים. היו בהם גם מאנשי הסביבה והמלחמה הייתה לנו פנים ואחור, שוב לא היינו שליטים יחידים ביער. קרה וקבוצה בת 6 אנשים משלנו נשלחה להביא אוכל למחנה. נתקלנו ב-200 פולנים, בבית הראשון הבחין השומר שלהם, הוא צעק אלינו "לעמוד! מי זה?" ומיד ניתכו עלינו יריות, הספקנו להרוג את השומר, אז יצאו הפולנים מפינות שונות. הלילה היה חשוך והם יצאו בעשרות. הרגנו מהם רבים, אך נאלצנו להסתלק. חזרנו למחנה ללא אוכל ובאותו לילה נאלצנו לעבור למקום אחר. עברנו לערבת לפצ'יונקה שליד נהר הנימן. היה זה מרחק רב ועשינו אותו רעבים ועייפים, תוך מספר לילות כשביום אנו נעלמים ומסתתרים.

יום אחד התעוררנו ואנו קבורים מתחת למעטה עבה של שלג ואנו לא מוכנים לזה. מצבנו נעשה קשה. החורף הטיל מעמסות נוספות באוכל, בלבוש ובמגורים. קשה הייתה בעיית ההנעלה וקשה מכל-הטלטולים התכופים. **מלחמת הנקם שלנו הייתה מלווה מלחמת קיום קשה,** יש אנשים שרשמי המלחמות, הקרבות, הפעולות המלחמתיות והחבלניות שלנו העמיקו מעינותיהם בלב ובזיכרון, אני משום מה זוכר את קשיי הקיום יותר מכל, בהם אני רואה את רוב המאמץ של המציאות הפרטיזנית ובכך חלקו של החורף היה רב.

כנער הייתה בדידותי בחורף עמוקה יותר, הרעב תכוף יותר והקור נסך ייאוש בהיותו אויב מתמיד ומתיש מאד. באחד הלילות נשלחנו לסיור לבדוק את הדרך ללפצ'יונסקי, בערבה האינסופית הזאת עברו פסי רכבת, שנשמרו על ידי הגרמנים בקפידה. כשעברנו נתגלו לעינינו 4 נאצים שפתחו עלינו באש מקלעים. אנו חיסלנו אותם, אך נאלצנו לשנות כיוון, עברו עלינו 8 ימים של מארבים ומלחמות פנים אל פנים ונפלו אנשים מתוכנו, אולם חללי הגרמנים ונפגעייהם היו מרובים והתנחמנו בזאת.

ללפיצ'נקה הגענו רק 8 יהודים. נקלענו לחטיבה רוסית, נתקבלנו כלוחמים. בחטיבה זו לא עבר יום בלי התנכלויות לגרמנים, לתנועתם ולאנשיהם והקרבות תכפו מיום ליום, הרוסים ראו בנו לוחמים חדורי **רגשות נקם חזקים ואנשי קרב חריפים, לכן הטילו עלינו משימות קרב וחבלה יום יום**. מארבינו היו מוצלחים, הרגנו בהם יום יום ופגרים גרמנים לעשרות הושארו בשדות לריקבון והרתעה, נעשינו מומחי מארבים. כל יציאה שלנו הייתה התפרקות טובה למועקת הנקם שדיכאה אותנו. פרט לזאת היינו נשלחים לסביבות ג'טיל להורדת רכבות, כאן הרוגיהם היו מרובים מאד, לעשרות היו נופלים הנאצים הפחדנים, כל גבורתם בגטאות נתנדפה כשעמדו מול לוחמים ויערות.

בסוף 1944 הייתה כבר גרודנה משוחררת וכן גם חלק מסביבתה. מפקד חטיבתנו שעמד בקשר "אווירוני" עם הסובייטים חילק אותנו לפי הוראותיהם למספר קבוצות, יצאנו לאגוף את הגרמנים ולחסל "כיסיהם" שבדרך. הלכנו לכיוון סקידל שם עמדנו להיפגש. ביחידה שלי השתתף מפקד החטיבה **והוא מינה אותי בן ה-18 בסך הכול לסגנו וממלא מקומו**. עברנו את הנימין בסירות, הגענו למקום בו עוברים פסי רכבת. אל הפסים היו מוצמדים חוטים עם מוקשי נעל, כשרצינו לפרקם התפוצצו אחדים ופגעו באחדים מאנשינו. לפנות בוקר הגענו ליער. אם זה בגלל הדי התפוצצויות, או מפני שאיכר אחד הבחין בנו וסיפר זאת לגרמנים, הם הופיעו עם בוקר. השומר שלנו הבחין בהם. הם הלכו צפופים צפופים, חדורי פחד שאין להסתירו. הוזעקנו לפני שהם הספיקו לפעול, פתחנו ביריות והשכבנו עשרות מהם. הם ברחו, אולם מאיתנו נפלו אז שלושה חברים יקרים.

כעבור יומיים נפגשנו עם האוטריאד, באוטריאד היו אלה **ימי נקם ומעש**. הגרמנים היו במצב של מנוסה כללית, כל יום הביא גלים בורחים מהם ואנו נאלצנו יום יום לשקוד על הריגתם. שמנו להם מארבים ויום יום הרגנו בהם עשרות ומאות. לי נראו ימים אלה, **כימים שבהם מצאתי סיפוק-מה בנקמתי מרוצחי משפחתי**. בסוף שנת דצמבר 1944 השתחררנו.

הגענו לוורונובה כאנשי נ.ק.וו.ד. נשלחנו לכפר רחוק כ-20 ק"מ מעיירתנו. הוטל עלינו לאסור שני פושעים פולניים משתפי רצח עם הגרמנים. נסעו איתנו עוד 2 רוסים. היינו 8 איש ולקחנו 2 איכרים עם ריתמותיהם. אמרנו להם לאן לנסוע ונסענו. כשהגענו למקום היעד, ראינו אחד רץ מאחורי הבית בכיוון לבית. משהו קרה ואנו לא הגחנו בכך. אחד העגלונים גם הוא פולני רץ להזהיר את אחיו, צעקתי שיעמוד, משלא נשמע לי הרגתיו, אולם אז כבר נגלו לנו 6-7 פולנים מזויינים במקלעים והם ממטירים עלינו אש צפופה. לא הייתה ברירה, השלכנו את עצמנו לבור שלידנו. התפתח קרב, כשאנו חסויים בבור והם מצוידים בנשק עדיף. הרגנו אחדים מהם, אך נאלצנו לסגת. בנסיגתנו נשאר חבר שלנו בידיהם. היה זה הקורבן האחרון שראיתי במלחמה זו.

מקור: וורונובה - ספר זיכרון, עורך: ח.רבין, עמ' 119, תשל"א-1972

פרטיזנים יהודים ופולנים ביערות ינובה [ארכיון יד ושם]

אלעזר גולדנר אשר ברוקירר – "בולק" הפרטין

בן 16 היה בסך הכול, כאשר נאלץ בפעם הראשונה לעבוד במחצבה במחנה גושצ'יראדוב. כאן, במחנה הקטן, שהיה מוקף גדר תיל דוקרני, יחד עם זקנים וילדים רכים, עבד אשר ברוקירר משחר עד שעת לילה מאוחרת. במשך אותם חודשים ספורים הוא עבר שבעה מדורי גיהנום: מצוקה, עינויים, מחלת הטיפוס – זה היה מהלך החיים ה"רגיל", אם אפשר להתבטא כך, של היהודים הנידונים למוות. החוויה הקשה מכל, שגורלו זימן לו – היה רצח אימו ואחיותיו ריבצ'ה ופייצ'ה, שביצעו התליינים הגרמנים באותו כפר, בגושצ'יראדוב. מאותו רגע הלך והחריף בליבו רגש השנאה לרוצחים הפשיסטיים. **אש הנקמה בערה בו.**

על ידי איכר שהכירו הצליח אשר להתקשר עם יחידת פרטיזנים רוסיים בסביבת יערות יאנוב-בילוגריי. מפקד פלוגת הפרטיזנים טיפל אישית בבחור היהודי הצעיר. אחר-כך, **משנטל חלק בכמה מבצעי חבלה ופשיטות נגד הכובש,** נתמנה למזכיר באחת מיחידות הפרטיזנים, שנמצאו בפיקודו של הפולובניק צפינה.

עד מהרה משתלט אשר על השפה הרוסית, מתוודע אל אופיו של האדם הרוסי. היחס הלבבי והאווירה החמה עוררה בו מצב רוח שפיר ורגש של תודה כלפי הפרטיזנים הסובייטים. **הוא מסגל לעצמו את השם המחתרתי "בולק".**

נטול פחד, דומה לחבריו לנשק, נעול מגפיים כבדים בעלי מוקיים של אברזין ולבוש "רובאשקה" עם צווארון מכופתר, חבוש כובע חורף חם עם מגיני אוזניים וחמוש ברובה על כתפיו, עושה "בולק" במסעות ארוכים, ביערות פולין, צ'כיה וגרמניה.

לא אחת נזדמן לו לעמוד פנים אל פנים מול המוות. מזמן לזמן היה גדודו מקבל סיוע אווירי סובייטי וגם אספקת ציוד בדרך האוויר – תחמושת, בגדים, וגם צנחנים לתגבור כוחותיה של היחידה, לאחר שסבלה אבדות בנפש בעת הקרבות עם הפשיסטיים הגרמנים.

בולק היה מספר על אירועים אופייניים, שנחרתו בזיכרונו:

באותם הימים עמד להגיע מעבר לנהר בוג, ביערות קובל, צנחן סובייטי. השעה המיועדת עברה ואין קול ואין עונה – אין רואים איש, אבל לא רחוק ממעבה היער בו עמד לנחות בתוך צמרתו של עץ עבות יושב לו "ואניה" (כך הוא מכנה אותם) ומיטיב את ליבו בלגימה מתוך מימיה צבאית, כמו לא קרה דבר. במקום להימצא על הקרקע הסתבך ונתלה על צמרתו של עץ גדול בעל ענפים סבוכים. "היינו הך", אמר, "אם נגזר על האדם לאבוד, מוטב קצת ללגום".

בולק נוטל חלק פעיל במבצעים, תחילה כמשקיף וסייר והוא עד לפעולות חבלה נגד הברברים ההיטלראיים, הנעשות בידי ה"ואניאלעך" בזריזות מאין כמוה, המהירות בה היו מפרקים את ברגי מסילת הרכבת היה ממש קשה לתפוס, אשר היה משבח אותם מאד בשל כך, לפעמים, בשעה שהיו בורחים לאחר שהניחו את מוקשיהם, היו מגיעים לאוזניהם קולות נפץ וצעקות בגרמנית: "גוט איזט מיט אונז" (האלוקים איתנו).

במרוצת הזמן הופך אשר עצמו למבצע של פעולות נקם. את פעולתו הראשונה בסביבת שודמיר ביצע בזריזות, ממש כמו "מלמדיו". הוא בא על סיפוקו הרב בעצם דיווחו על המבצע, שעה שעמד גאה ושמח לפני מפקדיו והודיע: "חבר מפקד: המשימה בוצעה!"

במרחק לא רב מדאבואנקה, סמוך לבריסק, הקימו הגרמנים גשר סירות ארעי למעבר מטעני תחמושת ומזון למען חילותיהם, שבזמן הראשון פרצו ללא הרף קדימה. מי מתנדב לפוצץ הגשר? – שואל המפקד.

- אני! חבר מפקד – מתייצב באומץ הפרטיזן היהודי הצעיר "בולק".

את החיוך המוסתר בשפמו של המפקד תפס בולק מלכתחילה כהבעה של לגלוג וזלזול באישיותו, אך עד מהרה נוכח לדעת, **שחיוך זה פירושו הערכה להחלטיותו וגבורתו.**

בעת מילויה של משימה גדולה ואחראית זו צצו פתאום מאיזה מסתור שני גרמנים, שרצו לתפוס את בולק דווקא חי. ברם, הוא עמד כהרף עין, כפרטיזן מנוסה, על כך שבכל רגע לא יסולא בפז – אין להשתהות זמן רב. **הוא כיבד בקת רובהו את אחד הגרמנים במכה על מוחו,** ואילו שני חבריו לנשק טיפלו בגרמני השני, וחבשו לו "כיפה" על ראשו שלא קם ממנה. בולק זכה לראות את רכבת המשא המהירה הטעונה ציוד צבאי כשהיא טובלת במימי הבוג...

ביום קיץ נאה אחד, כאשר הפרטיזנים הצליחו, לאחר קרב קשה, להיחלץ מכיתורם של כוחות האויב ההיטלראי ופנו למנוחה קצרה, ניצב בולק על המשמר לפי פקודתו של המפקד. היער נתחבב עליו כל כך, כאילו היו בו כל ימיו תושב קבוע. הוא שמע בדומיה על נפילתו של כל איצטרובל, שהיה נושר מן העץ, כל רחש לא נעלם מאוזניו. פרטיזן – היה אומר - חייב לדמות לנץ. הוא מסתובב אנה ואנה, רעיונות שונים למיניהם עולים במחשבתו, ביתו לשעבר, ללילות הסדר, שהיה שואל ארבע הקושיות, אך המחזה הטרגי, **כאשר סמוך לגושצ'יראדוב נופלות אימו ואחיותיו ממטחי רוביהם של הנאצים, אינו סר לעולם מגד עיניו ואולם, אפילו מחבות אלו לא הקהו את חדות מבטו.**

לא הרחק ממנו מדשדש איזה "סבא" זקן, עוטה בלויי סחבות, שמשקפיו קשורים בחוט, ומלקט בנחת גרגירי יער. משום מה לא מצא חן בעניו הליכותיו של קבצן זה. שאחר שה"זקן" נחקר נמרצות, נתגלה שאכן שלחוהו הגרמנים להתחקות על גדודו של צפוגה, שקנה לעצמו שם בגיחותיו הנועזות נגד הרוצחים הגרמנים. על שלושת אותות ההצטיינות שלו עתיד היה להיווסף הרביעי, **ואולם במוחו של**

בולק קדח חידק הנקמה! הוא נקש בעקביו בעומדו דום לפני מפקדו ושטח את בקשתו הקטנה, לירות במו ידיו בכלב הגרמני. המפקד אישר את בקשתו.

גדוד הפרטיזנים ניסה בסביבות זאאולזה לחדור אל היערות שבצד הפולני דרך אדמת צ'כיה, לפיכך היו קבוצות בנות שנים שלושה לוחמים מסיירות בשנים מהכפרים הסמוכים ליער, כדי לגלות אם אין אי שם בסביבה גרמנים.

באחד הכפרים נזדמן לבולק עצמו, כראש צוות, לנוע קדימה ולנסות בזהירות מירבית לרחרח. הוא נכנס לביתו של ה"סוליטיס" (זקן הכפר) ולתדהמתו מצא שם חייל גרמני רכוב על אופנוע. עסק ביש חושב הוא בליבו, אך ברגע זה צץ במוחו הרעיון להציג את עצמו כשומר היער. הגרמני נטפל אליו כאל מציאה. אכן, רוצה הוא להיוודע מפי שומר היער, היכן מסתתרים הפרטיזנים. עינו של הגרמני נוצצו מרוב שמחה, משהבטיח לו בולק שסמוך לתחנת משמר היער מסתובבים אלו ברנשים זרים. הושיב הגרמני את בולק על המושב האחורי של אופנועו ונסע אט לאט, כדי שהפרטיזנים לא ישמעו את רעש המנוע הגרמני, רצה עוד לראות מרחוק את הכוון בו מתקהלים "זרים". בכוונתו לבוא אחר-כך עם חייליו ולצוד אותם, אך בולק לא היסס הרבה והגיש ל"פריץ" מנה אחת על עורפו ולא שנה. הגרמני צנח מת בו במקום. כעת סוחב בולק המסכן את האופנוע יחד עם ה"בר-מינן" למקום מחבואם של שני חבריו.

הא? מה זה? הם שואלים מרחוק. בולק סוחב כבר בוודאי עגל או חזיר, ועוד על גבי "מריצה" לעולם אינו מגיע ריקם. בולק עונה להם: כלום "פגר" הוא זה? מדים גרמניים, אקדח ואופנוע אינם צועדים ברגל. אלה יביאו תועלת רבה.

לאחר קרב קשה עם הגרמנים בשטח שבגבול פולין וצ'כסלובקיה הצליח גדוד הפרטיזנים שסבל אבידות חמורות ביותר, לחדור לתוך יערות צ'כיה. במבצע הקשה נפל מפקד הגדוד ואת מקומו תפס הפולקובניק טרוחימוב. **בולק גם נפצע קשה.** שני כדורים פגעו בו, אחד בבטנו והשני ברגלו, אך מיד עם שובו לאיתנו הוא שב אל יחידת האם שלו. הפרטיזנים ערכו לו קבלת פנים כלידיד ותיק ויקר. הם קידמו את פניו בחיבה לבבית: "אך בולק משעמם היה בלעדיך" - אמרו לו.

בחודשים האחרונים של שנת 1943 נמצא גדודו של בולק ביערות שוויאנטוקז'יסקי. גדוד הפרטיזנים התעצם והפך עח קרבי רציני. בולק נעשה יד ימינו של המפקד טרוחימוב. שמו של בולק הפך מפורסם מאד במחוז קיילצה. הפרטיזנים עורכים מבצעי חבלה נגד הגרמנים ומתכוונים לעבור לשטחי גרמניה עצמה בהתאם לפקודה שהתקבלה.

"אספר לך אירוע מאותם הימים" – סח אל"י בולק וקולו מקבל גוון עגום ובכייני. "פרטיזן מטבעו איש קשוח, אך אני בכיתי, שעה שפגשתי ב... אבל הבה נספר את הדברים כסדרם, בל נשלה את הדגים לפני הרשת".

"ביערות שוויאנטוקז'יסקי, לפני צאתנו לשטח גרמניה, פרשתי כדרכי תמיד הצידה וניקיתי היטב את נשקי, הרובה והאקדח. לפתע פתאום הגיע לאוזני קול צעדים קלים, הססניים. פניתי אחרונית והנה אני רואה לפני שתי נשים צעירות ומראיהן כשל שלדים – עור ועצמות. על גופן בלויי סחבות, ערומות ויחפות ממש, בקושי החזיקו מעמד על רגליהן הכושלות והשרוטות קוצים. בקשתן היחידה היתה, שה"חיי האלמוני" הנושא רובה על כתפו, ימיתן בירייה. החיים כבר נמאסו עליהן, אין הן יכולות עוד לשאת בעינוייהן שסבלו עד כה.

תוך כדי שיחה נודע לי מפיהן, שהן אחיות יהודיות מהעיירה סטאראחוביץ שבמחוז קיילצה. **אין בליבן האומץ להתאבד ואילו להמשיך בחיים אלו אין הן יכולו עוד.**

פגישה זו שברה את ליבי לחלוטין, שתי נערות יהודיות – מתים חיים, שתי אחיות" – אומר אלי בולק בקול שבור " גם לי היו שתי אחיות, ריבצה ופייצה..." "בואנה עמי, אמרתי אליהן בידיש..."

"לאחר התיעצות עם ראש המטה של הגדוד הוביל בולק את שתי הנערות האחיות היהודיות המבקשות למות אל הפריץ, בעל האחוזת שבכפר הסמוך. "בשם גדוד הפרטיזנים הרוסים הריני פוקד עליך לקבל בביתך את שתי הנערות האומללות הללו ולהחביאן עד תום המלחמה. אם חס ושלום, יקרה להן משהו, ישלם בעל

האחוזה הנכבד בראשו, וכל חצרו תעלה בעשן, מובן? ... הפקודה ניתנת לך בשם גדוד הפרטיזנים הרוסי בולק"...

אחת משתי האחיות זכתה להישאר בחיים אחרי השחרור ואילו השנייה מתה מרוב תשישות. האחיות שנותרו בחיים ומיד בתום המלחמה שהתה עוד זמן בעיירת מולדתה, מזכירה בוודאי לטובה את "הפרטזן הגיבור היהודי בולק האלמוני", שהציל את חייה.

בשנת 1944 פעלה היחידה של טרוחימוב בסביבת פוזנאן במגמה להתקרב לגבול הגרמני. באותה שנה היה חורף קשה וכבד ורבו בו הקור והשלגים. לאט לאט ובתנאים קשים ביותר, עקב הרוחות והשלג הרב, נעו הפרטיזנים בעמקי היערות עד שהצליחו לחדור לשטח הגרמני ולהמשיך משם במבצעי החבלה נגד הרוצחים הנאציים.

בערב חורפי אחד ניהל המפקד שיחה סודית עם בולק על מבצע בעל משימה נכבדה ביותר. הוא צירף אליו חבר לנשק שנועד לחדור עמו אל העיירה הסמוכה "נוי-ווארף", בה חונה הצבא הגרמני. באותה עיירה סמוך לבית הספר מתגורר גרמני, שעמו עליהם להתקשר ולקבל ממנו את התרשימים של המחנה הגרמני. בולק ומלווהו הקשיבו בתשומת לב יתרה לתוכנית הפעולה האחראית והמסוכנת, שבפניה הם עומדים.

בעת היציאה נפרד בולק וחברו בנשיקות חמות ממפקדו, שטפח על גבו והוסיף: **"אני יודע שעליך אפשר לסמוך"**, ואיחל לו הצלחה. עם רדת הלילה חדרו שני הלוחמים לעיירה לאחר שעברו על פני שדות, בורות ומכשולים תוך עקיפת כל סכנה שהיא. הם נכנסו לבית הלבנים הקטן ומצאו בו גבר בגיל העמידה עם אישה ושתי בנות.

עייפים מאד ותשושים הגיעו חזרה אל מטה הדוד הפרטיזני שלהם ובידם החומר שנדרשו להביאו. הודות לחומר חשוב זה השמיד הצבא האדום את ריכוז

הגרמנים שבמקום והתקרב לברלין. על מעשה גבורה זה הוענק לבולק אות הצטיינות הגבוה ביותר.

במו עיניי ראיתי וקראתי את מכתב התודה שנשלח על ידי אישי צמרת הצבא של ברית המועצות, וכן ראיתי את שבעת אותות ההצטיינות של הפרטיזן הגיבור היהודי אשר ברוקיר.

אשר ברוקירר בן עיירתי מולדתי האהוב, שבגבורתו ובאומץ ליבו הביא כבוד ותהילת נצח לעם ישראל.

מקור: ספר ראחוב/אנופול,
עורך: שלמה ניצן, עמ' 219 ואילך, תשל"ח-1978

פרטיזנים
צייר: אלכסנדר בוגן [ארכיון יד ושם]

אריה וויף

סיפורו של נער פרטיזן

באותו בוקר של היום הנורא, **בו הובלו יהודי מיר לטבח**, הם נכלאו ע"י הגרמנים ועוזריהם בשלושה בניינים, **אני נער בן 12**, נותקתי מהורי ונקלעתי לקבוצה שנכלאה בבית הכנסת החדש. בשעה שהשוטרים החלו לגרש את היהודים לדרכם האחרונה, השגחתי ששני יהודים מטפסים בסולם על עליית הגג של בית הכנסת על מנת להסתתר. "גם אני רוצה לחיות" – קראתי אליהם וביקשתי שיעלוני על עליית הגג. **כך ניצלנו שלושתנו מהטבח.**

בלילה התחמקנו מהעיירה **והגענו אל היער**. כשבועיים הסתתרנו ונדדנו יחד. הרגשתי שאני נשאר בלי כוחות, **על כן החלטתי להיפרד מהם וללכת לגטו דרויה**, שם היו לי קרובי משפחה. לילה שלם צעדתי לבדי ועברתי את המרחק של 18 ק"מ עד לדרויה. כשהייתי בקרבת העיירה חשתי עצמי עייף, נשכבתי במחבוא בין השיחים ונרדמתי. לפנות בוקר התעוררתי וראיתי עשן עולה מדרויה. צעדתי בזהירות לעבר העיירה. ראיתי איכרים הולכים בדרך ומספרים זה לזה, שרוצחים את יהודי דרויה. מסתבר, שעמדתי להגיע לגטו בדיוק ביום בו הובלו יהודי עיירה זו לטבח.

כעבור שעה קלה נשמע קול יריות. כבר לא היה לי ספק מה קורה בדרויה. התחלתי להתרחק לעבר היער. לרוע מזלי, הבחינו בי 5-6 שוטרים שסיירו בסביבה, הם קראו לי לעצור. משלא נעצרתי – התחילו רודפים אחרי. הסתתרתי בין השיחים. הם חיפשו אחרי זמן ממושך ולא מצאוני.

יום שלם שכבתי במחבוא. בלילה המשכתי ללכת. עברתי על פני חורשת קרוקובקה ונכנסתי לתוכה. נעצרתי על תל האדמה הטריה, **שכיסתה את הבור בו נקברו יהודי מיור**, ביניהם הורי ובני משפחתי.

עוד באותו לילה הגעתי לביתו של איכר שהכיר את אבי. ימים אחדים הסתתרת בביתו, אחרי כן הוא הציע לי לעבור לביתה של אחותו. זו הסתירה אותי בבור ליד חצר הבית.

כעבור זמן המשכתי לנדוד ושהיתי בבתיים של כמה איכרים, איכרה אחת שריחמה עלי, אך לא רצתה להשאירני בביתה, נתנה לי זוג סנדלים קלועים ותרמיל של קבצנים.

המשכתי בנדודים. בלילות הייתי מחזר על בתי איכרים, איכרים פשוטים, מהם שהכירו את אבי, מהם שהכירו יהודים אחרים מעיירתנו היו מנדבים לי מצרכי מזון. תרמילי הלך ונתמלא. לא סבלתי רעב. בלילות הייתי לן בבתי מרחץ שבכפרים.

לילה אחד נתן לי קורת-גג אחד האיכרים, שביתו עמד ליד בית המרחץ. אותו לילה הגיעו לאותו בית מרחץ שישה יהודים מבני עיירתנו. הם דפקו על דלת ביתו של האיכר.

יצאתי גם אני לקראתם, שמחתי מאד לפגוש יהודים, בני עיירתנו, שניצלו מהטבח. מרוב שמחה מסרתי להם את כל מצרכי המזון שצברתי בתרמילי. **יחד יצאנו משם אל מקום המחבוא שלהם – באזור הביצות שביער מיניוכי**. כארבעים יהודים נאספו באותו מקום. מצבנו שם היה נורא ואיום. הרעב היה כבד, אינני מבין כיצד החזקתי מעמד ונשארתי בחיים.

ידועה הפרשה של גטו גלובוק, **כלומר הניסיון של הגרמנים לפתות במרמה את היהודים הנודדים ביערות שיחזרו וישתקעו בגטו**, "כי ליהודי גטו גלובוק לא יקרה דבר", קריאה זו הגיע לאוזניהם של היהודים שניצלו והסתתרו ביערות או אצל איכרים בכל האזור הנרחב. **רבים נפלו בפח הזה**, דבר שעלה להם בסופו

של דבר בחייהם. מרוב סבל ורעב חששתי של אחזיק מעמד בביצות והחלטתי ללכת לגלובוק.

לאחר זמן קצר בגטו כבר היה ברור מהי האמת האכזרית ומה צפוי לנו, עבדנו עבודת פרך בשביל הגרמנים בבתי-מלאכה ובעבודות שונו בחוץ. לא פעם ספגתי מכות רצח. מגיפת הטיפוס שפרצה בגטו החמירה את המצב. העיקר, לא נשאר צל של ספק בכך, שסופם של יהודי גלובוק יהיה כסופם של כל היהודים.

כאשר התארגנה חבורת יהודים שתכננה בריחה מהגטו, נודע לי הדבר מפי דודי מונס וויף ז"ל (הוא נפל בקרב בסוף המלחמה). ברצון הצטרפתי אל לחבורה, שבה היה גם בן-דודי יעקב הורביץ. לילה אחד ברחו מהגטו כל החבורה שמנתה 15 איש. הגענו לביצות ביער מיניוכי, במקום שהייתי קודם.

נער פרטיזן

יחד עם חבורת היהודים שהתרכזה באזור מיניוכי עברתי טלטולים וגלגולים רבים עד שנעשינו פרטיזנים מאורגנים. **בגיל 13 וחצי** הייתי צעיר מדי בעיני הפרטיזנים בכדי להשתתף במשימות צבאיות. גם כלי נשק לא היה לי עדיין. על כן הוטלו עלי תפקידי עזר שונים. **נתמנתי לעוזרו של קצין האספקה במחנה.** כמו כן הייתי **יוצא לתפקידי שמירה ביום ובלילה.** פעם בא מפקד הבריגדה לבקר את הבסיס שלנו. כאשר ראה אותי מרחוק פנה אל סאזיקין, מפקד הבסיס, בשאלה של לעג: **"מאימתי אתם מחזיקים אצלכם גמדים?"** הייתי רזה ונמוך קומה ונראיתי גמד בעיניו... בכל זאת לא סולקתי מהיחידה כי מילאתי תפקידים חיוניים.

בשנת 1943 נקלעתי עם הפרטיזנים ליערות קאזיאן. אז היה כבר ברשותי רובה. היה זה רובהו של אחד הפרטיזנים שנפל בקרב. בשנת 1944, **ואני כבר בן 15, השתתפתי בפעולות צבאיות כאחד הפרטיזנים.** מתקופה זו זכורים לי כמה מקרים.

אחת המשימות הצבאיות שהשתתפתי בהן הייתה פיצוץ מסילת-ברזל ליד גלובוק, חברי ובן-גילי מוליה אנגל השתתף אף הוא בפעולה זו, שהצליחה במאה אחוז. כאשר נמצאנו בדרך חזרה לבסיס – כולנו במצב רוח מרומם – עלינו על מארב. מפקד היחידה פקד להסתער על אנשי המארב. כל ההסתערות מלווה בצעקות קולניות של "הוררא!". אך עלי פקד האיש שלא לצעוק, "בכדי שהאויב לא ישמע קולו של נער" ובכדי שלא יחשוב שגם ילדים משתתפים ביחידה...

המקרה השני שאספר עורר בי גאווה ולא רוגז. מעשה ויצאה יחידת פרטיזנים לסייר בכמה כפרים על מנת להחרים מצרכי מזון אצל איכרים. גם אותי צרפו למסע זה. המבצע עלה יפה. בין המצרכים שהורמו היה גם משקה חריף. הפרטיזנים שתו יתר על המידה, כך שבשעה ששיירת העגלות עשתה דרכה חזרה אל הבסיס - צעקו השומרים לעבר השיירה המתקרבת וביקשו שהנוסעים יזהו את עצמם ע"י השמעת הסיסמה.

איש מהפרטיזנים הנרדמים לא שמע את קול הצעקות. השומרים עמדו לפתוח באש. ברגע האחרון קראתי לעבר השומרים וזיהיתי את אנשי השיירה. **מנעתי אסון. כולם שיבחו אותי על התושייה שגיליתי ברגע רציני.**

חלפו שנים והמלחמה התקרבה לסיומה. כאשר הפרטיזנים נפגשו עם יחידות הצבא האדום המתקדם מערבה ומשחרר את השטחים הכבושים – הם גויסו ברובם לשורות הצבא הסדיר. **בגלל גילי הצעיר לא גויסתי.**

רק כאשר חזרתי לעיירתי ונפגשתי עם המעטים שניצלו מן השואה והמלחמה – תפסתי את גודל הטרגדיה שלנו. היה ברור, שאין לנו מה לחפש במיור. נסעתי לפולין בכדי לחפש דרך להגיע ארצה. בפולין הצטרפתי לאחד הקיבוצים ונדדתי איתו במועד מאוחר יותר לבוואריה. בפרנוואלד הייתי חבר בקו "השומר הצעיר". שליחים מן הארץ הדריכו את נערי שארית-הפליטה וחינכו אותנו לקראת החיים בארצנו.

בדרך ארצה, עלה בגורלי להשתתף במסע הסבל והגבורה של אוניית המעפילים "יציאת אירופה" היא "אקסודוס". יחד עם אלפי המעפילים ראיתי את חופי הארץ וגורשתי ממנה.

בשנת 1948 זכיתי סוף סוף לעלות לארץ-ישאל. התגייסתי לצה"ל והשתתפתי במלחמת השחרור. עם תום המלחמה בא קץ לנדודים. במדינת ישראל העצמאית בניתי לי בית.

מקור: ספר דרויה, עורך: מרדכי ניישטאט, תשל"ג-1973, עמ' 149.

* * * * *

פרטין יהודי - 1943

צייר: אלכסנדר בוגן [ארכיון יד ושם]

ש.רזניק

ילדים פרטיזנים

[עדויות שדלה ש.רזניק מפי העדים:

ז.שרייבר, ב. ג'רביץ, י. פרניקוב, ד.סינדר, י.שקלנוביץ]

ילדים רבים, בני 12-14 שנה איבדו את הוריהם בשחיטה של י"ז בחשון 1941, ובהתעללות הגרמנים ועוזריהם הבילורוסים. נבהלים ובודדים בלי קרוב וגואל **נקלעו הילדים** למערבולת האיומה של מלחמת העולם והיו לקורבן ברדיפות האכזריות על היהודים. **אכן, הם החזיקו מעמד והיו לוחמים אמיצים.**

ב-22 ליוני 1941, בפרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה הנאצית, נודע כבר, למרות השמועות על הכוחות הגדולים של הרוסים העומדים במצב הכן, שהרוסים נסוגים. **הצעירים התחילו לדון במצב**, דיברו על בריחה לרוסיה, אחדים ברחו וחלק מהם חזרו. **וכשהתקרבו הגרמנים למיר**, ברחו היהודים אל היערות ואל השדות שבסביבה. הגרמנים נכנסו לעיירה דרך רחוב ז'וכוביץ, במסעם מברנוביץ ודרך רחוב וילנה מנובוגרדוק.

בכיכר השוק נפגשו ברוסים ושני הכוחות נלחמו בתוך העיירה. העיירה נשרפה ברוב השטח מרחוב ז'וכוביץ עד זוואלנה ופרבר הפודול. בית הכנסת של ז'וכוביץ, השוק, רחוב וילנה, מה"שולהויף" עד רחוב פ'וצטובה, ויסוקה, הישיבה, בתי הכנסת ותלמוד תורה וה"שטיבל" של חסידי סלונים - **כולם עלו באש.**

היהודים התחילו לחזור לעיירה ונכנסו לגור לבתים שנשארו לפליטה מן השריפה, אבל לא היה מקום לשיכונם והם נכנסו לגור גם בבתי בילורוסים ולרפתות ולאורות. בחדר אחד התגוררו הרבה נפשות יחדיו.

הגרמנים התחילו במעשיהם! שבועיים לאחר שנכנסו לעיירה הודיעו שכל הגברים היהודים יתאספו בשוק. אנשי ס.ס. עברו מבית לבית ואילצו את כולם

לרוץ לשוק ולקחת איתם כל סחורה המצויה איתם, את כספם וזהבם. היהודים חשבו שהסחורות והזהב יהיו להם לכופר-נפש ובהם הם יקנו את לב הגרמנים ויעזבו אותם לנפשם.

המליציה הבילורוסית בחרה בין כל התאספים 19 יהודים, שהייתה בליבם טינה עליהם, ואמרו לגרמנים שהם הם הקומוניסטים הפעילים שבעיירה. הגרמנים הודיעו שכל ה-19 נלקחו לעבודה, **אבל הם העבירו אל יער יבלונושצ'ינה, שם הרגום וקברום בקבר-אחים.**

במועצת העיר השתתפו הגרמנים ובילורוסים והם דרשו להקים את "היודנראט", שתפקידו יהיה לקיים קשר בין הגרמנים ליהודים, למסור את פקודותיהם על הספקת כוח אדם לעבודה והוראות בנוגע להגבלות שהטילו על היהודים: חלוקת המזון, לענוד טלאי צהוב, הליכה באמצע הרחוב ולא במדרכות וכו'.

הגרמנים מינו משטרה אזרחית מבין התושבים הבילורוסים. אנשי משטרה הזאת השתוללו ערב ערב והתעללו ביהודים כאוות נפשם. **והנה הגיעו שמועות על שחיטות מאורגנות ע"י הגרמנים ביהודי העיירות שבסביבות מיר.**

ב-9.11.1941 התקיימה **השחיטה במיר**, יומיים קודם נשמעו יריות חזקות בעיירה. הייתה בהלה נוראה בין היהודים שחשבו כי הנה התחילה כבר השחיטה. אכן זו הייתה התנפלות פרטיזנים על אחוזת סודניק, בקצה רחוב ז'וכוביץ. באחוזת הזו שכנו שבויים רוסיים, ופרטיזנים התנפלו עליה כדי לשחררם. הדבר גרם למבוכה ביום השחיטה. חלק מן היהודים חשבו: בכל זאת עוד לא הסוף המר, ולא ברחו ולא התחבאו. כשנצטוו לצאת אל השוק ולקחת איתם דברי ערך זהב וכסף כבר היה מאוחר להציל את נפשם.

הגרמנים כיתרו את העיירה וחסמו כל מבואותיה ומוצאיה, את כל הרחובות שמתגוררים בהם יהודים והשגיו שאלו לא יברחו. כל מי שניסה לברוח נורה במקום. מן התצפיות שעמדו מחוץ לעיירה, מעטים הצליחו לפרוץ את ההסגר, את רובם אספם והביאום קבוצות-קבוצות לבית-הקברות היהודי. בחולות, בדרך

לשטויבץ, נורו ונזרקו אל הבורות. הרבה מהם היו עוד פצועים וכוסו באדמה בעודם בחיים.

כעבור ימים מספר גבר הרעב והציק מאד, נוספה החרדה לקרובים, והמהלומה הנפשית של הנשאים מן השחיטה, התחילו לצאת מן החורים ומן המחבואים. הגרמנים הודיעו כי ישאירו 800 איש לשירותים ואלו שנשארו יעבדו ויתקיימו, הם רשמו מחדש את הנשאים, בחרו ב"יודנראט" חדש ומינו משטרה יהודית, גדרו גטו בשטח הרחובות זולנה-טאטרסקה וחלק ויסוקה שנשאר מהשריפה. העבודה הייתה כפויה, בכבישים, בפירוק הבתים השרופים. הגרמנים מכרו את הריסות הבתים כחומר בניה. יהודים עבדו אצל הגויים בכל עבודות ובעיקר בעבודה מקצועית.

הגטו התקיים עד מאי 1942.

אנחנו הצעירים בגטו, היינו מתאספים ובדעתנו שאין מגן לנו, חשבנו: האם יחיונו עד שתבוא עוד שחיטה? כל אחד חשב בליבו וגם בצוואתו. חשבנו שנתחבא בחורים ובמערות או שנברח. **בכל אופן צריך לעשות דבר!**

אחרי שהיהודים הגיעו מעיירות הסביבה ובפיהם הבשורות האיומות על השחיטות, מבלי להשאיר שריד ופליט, הרגשנו שהביאו נשק לחדרים, **האחים הגדולים ממנו לא סיפרו דבר, מטעמי סודיות, כי קטנים היינו בעיניהם** לקונספירציה ולכוח, אבל הרגשנו בתנועה, שהרי המקום היה מרוכז וצר. היינו מבחינים בחרדה שאחזה את המבוגרים ממנו, פעמים ראינו רובה מזדקר מתחת למעיל. **באו אלינו אחים מבוגרים** ואמרו לנו: תברחו לאשר תברחו אבל צאו לדרך. שמענו על קבוצה מאורגנת שהיה וויכוח בינה ובין ה"יודנראט". הקבוצה המאורגנת דרשה לפתוח שערי הגטו לבורחים. ה"יודנראט" למעשה לא התנגד לכך, אבל המשטרה היהודית לא פתחה את השערים אף שהמפקד היה מוכן לצאת עם היוצאים.

לפני היציאה באותו הערב של יום ראשון קם הרהס שלמה בשם הקבוצה המאורגנת ואמר: "יהודים, השחיטה על יהודי הגטו מתקרבת מדי שעה בשעה. תברחו לאן שתברחו, כל אחד יציל את נפשו, מי שיישאר במקום כולם יהרגו ע"י הנאצים". ראש ה"יודנראט" ר' אליהו ברוך שולמן מטיקטין ענה: "יברככם אלוקים, תצאו ותצליחו בדרככם. אני אינני יכול ללכת איתכם".

ואכן, יצאו מכל החורים שעשו בקירות המצודה. גם המשטרה היהודית ברחה עם הבורחים. **גם אנחנו הקטנים** עם מעט הציד שהכינונו כל אחד לעצמו בילקוט, קצת אוכל ובגדים. רצינו ללכת יחד עם המזויינים, לפחות להיגרר אחריהם. רצינו קצת הגנה. הלכנו אחריהם מרחוק בעקבותיהם. הבורחים המבוגרים, המזויינים והבלתי מזויינים, פחדו מפני הרעש של מחנה גדול, חששו לגילוי בעקבות הבריחה ורצו שכל קבוצה תלך לחוד ועל אחריות עצמה.

לא פעם גורשנו מן המחנה שהתקרבונו לו, אבל המשכנו ללכת אחריהם. כשהגענו לבית הקברות הטאטרי חזרו כמה מאיתנו לגטו, כי לא יכלו לעמוד בבדידות ובפחד באין כל הגנה.

בבואנו ליער מירנקה, התחיל שוב וויכוח נוקב ומאיים. איימו עלינו שקבוצה גדולה אפשר בנקל לגלות, והמזויינים דרשו ממנו להיפרד מעליהם ולא ללכת אחריהם.

יהודי מיר היו מפוזרים בכל היער והיער לא עבות וצעיר, ואין בו מקום להתחבא. חזרו שוב רבים אל הגטו אולם בהגיעם לעיירה היה הגטו מוקף גרמנים ובילרוסים, ולא הייתה אפשרות של כניסה. הגרמנים ירו לעבר הבאם, באין ברירה ברחו חזרה ליער.

הציבור שלא היה מאורגן ומזויין התחיל להתאסף בקבוצות, קרובים לקרובים, מכרים למכרים, וכל הבודדים הנשארים ללא מכר וקרוב, **לרוב הילדים בני ה-11-12**, המשיכו לעקוב אחרי המאורגנים בלית ברירה, למרות גירושם מכל קבוצה וקבוצה.

בדרך כלל היו כולם במקום אחד, במרחק קילומטר או שניים, ובכולם קינן הפחד, לא היה גם מקום לאן להתפזר, ושבילי היער לא היו נהירים לנו.

ביום השלישי לצאתנו מן הגטו היינו רעבים, רצוצים ושבורים, משוטטים ביער ומחפשים אוכל. פתאום הבחנו בקבוצה מזוינת, חשבנו שזו המשטרה, והתחלנו לברוח, אבל הקבוצה הרגישה בנו ופקדה עלינו לעמוד. באין ברירה עמדנו, אחרת היינו עלולים להיירות במקום. פתאום הופיעו דמשק ופרפל מנסויז'ש, פרטיזנים בהנהלתו של יוזיק מחבינסקי, קומוניסט פולני מלודז' שחי בנסויז'ש ואשתו יהודייה. בראותם את המבוכה בא יוזיק מחבינסקי בדברים עם כל הקבוצות של אנשי מיר וגם עם הקבוצה המזוינת והסביר להם את הסכנה הנקפת לכולם, ויעץ לקיים קבוצה אחת ואחידה, שתהיה יעילה הן בהתגוננות והן בהשגת אוכל. כולם קיבלו את עצתו וקיימו קבוצה אחידה. חלקו אוכל ועדכנו "אקציות להשגת אוכל בכפרים וגם התארגנו להתגוננות.

פעם אחת אספה קבוצה תפוחי אדמה בשדה ולקחו בכפרים עגלות וסוסים להעביר את תפוחי האדמה אל המחנה. בגמר העבודות ניתנה פקודה להחזיר את הסוסים לאיכרים. בנסיעה הזאת פגשנו בגרמנים ומשטרה, הם ירו עלינו. נהרגו פסח קוטלר, שרייבר נפצע והספיק לברוח בחזרה ליער. מכיוון שנתגלה מקומנו, היינו מוכרחים לעזוב ולנדוד למקום אחר. הגענו לקריניצנה. לא הספקנו להינפש והנה התנפלו עלינו גרמנים ובילורוסים ונהרג השומר ליס והבחורה ביילה קגן מהגרויסדורפים. שוב ברחנו. בלילה התאספנו והחלטנו לעבור את נהר נימן בקבוצות. רובם עברו את הנימן בהדרכת אברהם ושוק. הקבוצה המאורגנת נשארה במקום. נכנסנו למקום שומם ודל והיה קשה להשיג שם אוכל. גם שם היו ריכוזי פרטיזנים רוסיים ואנחנו לא היינו מזוינים וכל מוצא יכול לשדוד אותנו ולהורגנו, **ואומנם הפרטיזנים הרוסיים התנכלו לנו ורדפו אותנו עד אשר כעבור שלושה ימים נאלצנו לחזור כלעומת שבאנו, לעבר הנימן.**

שוב נקלענו למקום הקבוצה המזוינת, שעבר עליה משבר קשה. הייתה אצלם שאיפה להתפזר בקבוצות קטנות, ויצאו מן הקבוצה המזוינת בחורים שהיו להם

נשים או קרובים בין הבלתי מאורגנים. כל היוצא מן הקבוצה לקח אתו את נשקו, והקבוצה שוב התפזרה והתארגנה קבוצות קטנות שהתחילו לחפש ולהשיג נשק בכל הדרכים. ראינו את המזוינים כמושרים באנשים. **בנשק ראינו אמצעי להישאר בחיים ולא להיות רעב נרדף ומוכה.**

במשך הזמן התחרטה הקבוצה המזוינת על הוויתור בנשק ליוצאים והשתדלו להוציא בחזרה את הנשק מידיהם.

היה מקרה שאחד מאיתנו יצא לאסוף פטריות ועלה על ה"בונקר" של המזוינים. הם הרגישו בו, מצאוהו והציעו לו להצטרף לקבוצתם והוא הרגיש את עצמו מאושר, מוגן ושבע.

היינו הולכים אל הכפרים לבקש מאיכרים נוצרים רחמנים קצת תפוחי אדמה, לחם וכו' להחיות את נפשנו. הדבר היה כרוך בסכנת נפשות לצאת ממחבוא היער לאור היום. אספנו בינינו כסף וקנינו נשק באשר יכולנו והתחלנו לשדוד אוכל בכפרים, וגם להתכונן לחורף הממשמש ובא. ידענו שבחורף קשה יהיה להשיג מזון. התכוננו גם לדיור חורף: שוחה מכוסה עצים ועל העצים אדמה מוסווית בעשב, אגרנו מזון לחורף וידענו שלקבוצה המזוינת יש מלאי אוכל גדול.

הבלתי מזוינים הכינו להם "בונקרים" לחורף וגם יצאו לקבץ נדבות-מזון ולאגור לחורף. המצב נמשך עד מארס 1943. **באותם הימים התחילו הגרמנים בחיפוש ובחיסול הפרטיזנים ביערות. עזבנו את הבונקרים ושוטטנו ביערות.** במקצת הצלחנו להערים עליהם ולהעלים בקרבתם ולהינצל. גם בגמר החיפושים לא רצינו לחזור לבונקרים שנתגלו לגרמנים. נשארנו איפוא על הקרקע בשלג וסדרנו לנו מחסה של ענפי עצים.

הקבוצה המאורגנת והמזוינת פנתה אל הפרטיזנים הרוסיים בבקשה שיקבלום לגדודיהם, מכיוון שהביאו את נשקם -קבלום... **אנחנו נשארנו לשוטט ביערות עד יוני 1943,** אז התחילה האקציה הגדולה נגד הפרטיזנים ביערות.

נכנסנו לאזור ביצות והסתתרנו. פתאום שמענו יריה, בבוקר ראינו ממקום מחבואינו שגרמנים באו לאחוזת קרובה. חשבנו שבאו להחרים מצרכי מזון והנה הקשבנו צעדים ושמענו ענפים משתברים, אלו היו גרמנים. התחלנו לברוח והם עקפונו והמריצונו לרוץ אל הכביש אבל אנחנו ברחנו בכיוון הפוך – ליער, במהירות חלצנו את מגפינו ורצנו. **בריצה הזאת נפצע גורביץ** וביקש שכולם ימשיכו לרוץ שמאלה והוא נשאר והתחבא מתחת לענפי אורן שנערמו בשדה. הוא ראה את הגרמנים מתקרבים אליו ואינם רואים אותו. לאט לאט התרחקו ממנו. כל הזמן המשיכו לירות עד הערב, שכב ושמע את הדי הירות מרחוק, הוא קם ללכת, אבל לאן? בדרך פגש בשני איכרים והראה להם את פצעו, הרוסים הצטלבו והחביאוהו. הוא ביקש מהם שאם יפגשו יהודים יודיע להם שהוא פצוע ונמצא בסביבה, משום מה התעורר בו אמון אליהם, ואומנם למחרת בבוקר קיבלו החברים ידיעות על מקום הימצאו וחיפשו אחריו ומצאוהו שוכב מכוסה בענפים, פצוע ורפה-אונים והביאוהו למקום מחבוא. מינה גרינברג טיפלה בו עד שהחלים והוא נמצא בחיים. מן הקבוצה הזאת נתפש בחור מטורף, תלו אותו בסירזנה. באותה פעולה נתפש גם משה דיוברין, הביאוהו לקרינצינה והכריחוהו לעזור להם בפעולה, להגיש תחמושת לתותחים ומכונות הירייה. בגמר הירות ציווה מפקד התותחנים לקחתו אל היער ולהורגו. לקחו גרמני אחד,

בלי נשק רק מעדר בידו וחפר בור. ידע משה דיוברין כי בגמר חפירת הבור יהרגו אותו במעדר. הוא הרגיש כמה עלוב וחסר ערך וכוח הוא שדי במעדר להורגו, אזר דיוברין את מלוא כוחותיו וברח והגרמני לא השיגו וגם הפעם נשאר בחיים.

אחרי האקציה הזאת על הפרטיזנים אסף בילסקי את השרידים היהודים המשוטטים ביערות וצרפם לגדודו. בורחי גטו מיר התפלגו: חלק עבר לגדודו של בילסקי וחלק הצטרף לפרטיזנים הרוסים. הם השתתפו בכל הפעולות והווי החיים בגדודים שנמצאו בהם.

אחרי השחרור התנדב חלק מהם לצבא האדום **כדי להתנקם בגרמנים** וכמה מהם נהרגו בחזית.

מקור: ספר הזיכרון לקהילת מיר, עורך: נ.בלומטל, תשכ"ג-1962, עמ' 347.

שיר הפרטיזנים היהודים

מילים: גליק הירש. עברית: שלונסקי אברהם

אל-נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מארץ-התמר עד ירתי-כפורים
אנחנו פה - במכאובות וייסורים,
ובאשר טיפת דמנו שם ניגרה,
הלא ינוב עוד עוז-רוחנו בגבורה.

עמוד-השחר על יומנו אור יהל,
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל,
אך אם, חלילה, יאחר לבוא האור -
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב,
הוא לא שירת ציפור הדרור והמרחב,
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדיו שרוהו ונאגאנים בידם.

על כן אל-נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

שלמה שילביץ

הרפתקאותיו של נער

פרוץ המלחמה השפיע על משפחתנו, כשם שהשפיע על כל היהודים בכפרנו. עם גיוסו של אבי לעבודת כפיה כמסגר במפעל של "סאוה" בקראשניק שהקים באותו זמן בניינים למען הגרמנים, התחיל הרס משפחתנו ואני הייתי אנוס לפרנס אותה. עבדתי בעבודות כפר שונות: בחריש, בזריעה ובקציר, בטיפול בבהמות ובעוד עבודות בשדה ובמשק הבית אצל האיכרים. שכר עבודתי היה 25 ק"ג תבואה תמורת עבודה של שלושה ימים, וזה הספיק ללחם בשביל משפחתנו הגדולה.

באוקטובר 1942, כאשר באה פקודת הגירוש, כבר היה אבי במחנה בודזין ואילו **גיסי משה היה עם הפרטיזנים ביער**, שמה גויס על-ידי חובש הכפר, לושצקי, שהיה מקשר בין הפרטיזנים ובין הכפר. שאר בני המשפחה עם אחותי מלכה, אשתו של פרטיזן, והתינוק שלה בן שלושת החודשים, גם הם יצאו היערה, כדי להסתתר בבונקר.

גם יהודים אחרים מהכפר הכינו לעצמם מחפורות כאלו ביער, בין השאר גם משפחת פינטלה. יהודים אחרים התחבאו אצל שכנים נוצריים או אצל מכרים, לאחר שמסרו לידיהם את בתיהם ורכוש אחר.

ככה נמצאנו ביער, על פני שטח של כמה קילומטרים, בונקרים אחדים עם יהודים, רובם משפחות בודדות. היו גם בונקרים, שבהם התרכזו כמה משפחות יחדיו. כאמור, מצבם לא היה טוב. כולם היו תלויים באספקה, ששכניהם לשעבר היו מספקים להם. הלכי הרוח בכפר לא היו אוהדים ליהודים. גם המצב שלנו, שלי ושל משפחתי, לא היה טוב. היה לי בכפר ידיד, אותו איכר שעבדתי אצלו, בראבש, שהיה עוזר לי מזמן לזמן כפי יכולתו. מלבד זאת הייתה הסביבה מוכרת לי היטב ובלילות הייתי מתגנב ו"מארגן" מזון מכל מקום אפשרי, בעיקר הייתי מביא מעט תפוחי אדמה או קלחי סלק מהבורות או מהערמות שבסביבה.

במרחק של כשלושה קילומטרים מאתנו נמצא הבונקר של משפחת פינטלה, למשפחה זו הייתה בכפר חנות לסחורות שונות. **ביום הגירוש** פנה אחד השכנים אל בעל החנות והציע לו, שידאג לו ולמשפחתו, אם ימסור לידיו את החנות. פינטלה הסכים **ויצא אל היער יחד עם משפחתו**, בסך הכול ארבע נפשות, ואילו השכן היה מספק לו שמה את מזונותיו הדרושים. אל אותו בונקר הוביל לושצקי את אחותי מלכה עם תינוקה, כיוון שראה חובה לעצמו לדאוג להם, לאחר ששלח את בעלה אל הפרטיזנים.

באחד הלילות, כשלושה שבועות אחרי הגירוש, הביא האיכר שקיבל לידיו את החנות, משטרה מנושצ'ראדוב **והשמיד את משפחת פינטלה עם אחותי ותינוקה.**

אני הצלחתי עוד להסתתר במשך פרק זמן מסוים יחד עם בני משפחתי **בבונקר**, שבינתיים הצטרפו אליו משפחות יהודיות נוספות ואנשים בודדים, למרות שהסביבה הייתה אנטישמית ועוינת. עלה בידי, בעזרתו של בראבש ועוד שתי נשים קשישות מהכפר, לספק למשפחתי את אמצעי המחיה החיוניים, אך האנטישמיים שבסביבה לא יכלו להתבונן בשלווה, שבכל הסביבה מתהלכים עדיין יהודים ביער.

מזמן לזמן היו מתנפלים על הבונקרים של היהודים **כשבידיהם גרזנים, קילשונות וחרמשים והיו רוצחים באכזריות את כל מי שהיו מוצאים**, אגב זאת לא היו שוכחים ליטול לעצמם שכר עבור "עמלם הקשה" והיו שודדים מהקורבנות כל דבר שהיה בידיהם, כולל בגדים ונעליים, שהיו פושטים מהנרצחים. **לילה אחד התנפלו גם על הבונקר שלנו**, פקדו על כולם לצאת ובעת היציאה ביצעו מיד את הרצח המזעזע: פיצחו ראשים, טבחו בסכינים ובחרמשים ובשאר כל משחית אכזריים שבידיהם. **באורח פלא הצלחתי להינצל בעת היציאה**, בקופצי הצידה **ובבורחי לתוך היער**. חשכת הלילה והעצים היו לי למחסה וכך ניצלתי מידי הרוצחים. שלושים ואחת נפשות ניספו מידיהם של הרוצחים בבונקר שלנו.

התחלתי לנדוד ממקום למקום, ביער, בשדה ובגרנות של איכרים. במקום בו עבר עלי היום, לא נשארתי ללינת לילה. לעולם לא שהיתי במקום אחד יותר מיום אחד, על פי רוב הייתי מתחפר בתוך אלומות תבן או שחת שבשדה, או הייתי מתגנב לתוך אסם שלא ננעל, ולנתי בו. הייתי ניזון מכל דבר אפשרי, פרוסת לחם ושאר מיני מזונות, שהייתי מקבל מבראבש או משתי הנשים וגם מאיכרים אחרים, שהיו מרחמים עלי. לא אחת גם במה שהצלחתי להשיג בגנבה. הרוצחים האנטישמיים, שידעו על אודותיי, היו רודפים אותי כל הזמן וביקשו להורגני. ידידיי הכפריים היו מזהירים אותי כל הזמן והפצירו בי לשמור על עצמי.

כשהחורף נעשה קשה והלינה בשדה וביער הפכה לבלתי אפשרית, הייתה אחת משתי הנשים הקשישות נוהגות להשאיר את הרפת שלה פתוחה, כדי שאוכל להיכנס וללון ברפת החמה עם הבהמות. אומנם היה לי חם, אך לא אחת נרטבתי בשתן הבהמות, אחר-כך היה נודף ריח מבגדיי, כיוון שלא הייתה לי אפשרות להחליפם.

פרק זמן מסוים הצלחתי בכך, זו הייתה בשבילי הצלה, על אחת כמה וכמה, שהאישה הטובה הייתה דואגת, שבקומי בבוקר, אמצא משהו לאכול לפני לכת. פעם אחת, שעה ששכבתי ככה, תקף אותי פחד אינסטינקטיבי, שלא נתן לי לשכב במנוחה במקום. קמתי ועברתי אל האסם. טיפסתי על גבי מצבור הקש שהיה שם והתחפרתי בו. להירדם לא יכולתי ממילא ולפתע פתאום שמעתי, שמישהו נועל את דלת האסם. הבינותי, שסוגרים עלי כדי שלא אוכל להימלט. מבלי לחשוב הרבה פרצתי בכוח פתח בגג התבן, קפצתי דרכו וברחתי על נפשי. בעת ביקורי הבא סיפרה לי האישה, שכאשר באו הרוצחים להורגני, ביקשה, שלא יהרגוני בחצר שלה, מבלי שידעה שברחתי. איני יודע, אם לא רצתה לראותני נרצח לעיניה או שפחדה מנקמתם של הגרמנים, לכשייוודע להם שהחביאה יהודי בביתה.

ושוב נאלצתי לנוע ולהתחבא. מזמן לזמן הייתי מבקר אצל ידידי, כדי להשיג משהו לאכול, בין השאר נוהג הייתי לסור אצל בראבש, שתמך בי במשך כל הזמן. ערב

אחד הרגשתי, שבראבש מתנהג כלפי באופן מוזר, לבסוף נטל כיכר לחם כפרי גדול ומנת חמאה הגונה וביקשני לעזוב במהירות, ואולם לפני שהספקתי לצאת מהבית יצא הוא עצמו לחצר. עד מהרה חזר פנימה ובקוראו "ווליה בונא" (רצונו של אלוקים) צנח והתעלף. עוזרת הבית שלו במקום לטפל בבעל הבית נטול ההכרה, תפסה בידי והוציאתני בעד הדלת הפונה אל הרחוב ופקדה עלי לברוח מהר. בשעה שיצאתי, הבחנתי בשני אנשים, שהמתינו לי עם סכינים בידיהם.

בנדודי בכפר **נתקלתי פעם אחת בנער אילם, בולק פאבלק**, שראה אותי ליד בית הוריו. בולק הוליכני אל דיר החזירים שלהם, הסיר את קרש, ששימש פתח לתוך בור וסגר מעלי את הפתח. האיכר הכין עם בניו את הבור למען עצמו ומשפחתו על כל צרה שלא תבוא. מאז דאג בולק לצרכי, שיהיה לי מה לאכול, שעה שהיה מלקט אחרי כל ארוחה אוכל בשביל הכלב – זה היה אחד מתפקידיו. הוא היה דוחף לתוך הקערה מכל הבא ליד וככל שיכול: פרוסת לחם, שיירי תבשילים ושאר פסולת מזון שרק יכול לצבור. את הקערה היה מביא אלי אל הבור תחילה, ואילו לכלב היה נותן, מה שאני הייתי מותיר. הודות למזון שחלקתי עם הכלב חזרתי לאיתני, אחרי שבועות ארוכים של רעב. כיוון שהבור היה מרווח למדי ונוח לאדם אחד, הצלחתי לנוח בו קצת, אך לא לאורך ימים.

יום אחד באו אל דיר החזירים אביו של בולק ושלושת בניו, פרצו את הפתח ועמדו נדהמים בראותם אותי שם. הם לא עשו לי מאומה ורק הזהירוני, שהגרמנים באים לערוך "מצוד" בכפר, ונכנסנו כדי להסתתר בבור שהכינו למקרים שכאלה. בלית ברירה עזבתי את חצרם ונמלטתי ישר אל השדה. היה אביב, התבואה כבר הספיקה קצת לצמוח. שכבתי, איפוא, בתוך הקמה הירוקה והמתנתי עד שהסכנה תחלוף. בשוכבי ככה שעה ארוכה הגיע לאוזניי קול צעדיהם של אנשים רבים. הרימותי קצת את ראשי וראיתי כמה עשרות גרמנים עולים ישר עלי, כשהם פרוסים בשורה אחת. לא היה כל טעם לנסות לברוח, אך גם ההישארות במקום לא נתנה סיכוי רב, כיוון שהגרמנים צעדו צמודים זה לזה. נשארתי, אפוא, במקום וייחלתי לנס. עד היום אינני תופס מה אירע אז. לפי דעתי, לא ייתכן שלא הבחינו בי, אך אין זה מן הנמנע, שהגרמני שחלף על פניי, העמיד

פנים, שאינו רואה אותי. בחור אחר מהכפר ששכב שם בשדה במרחק מה ממני, נרצח בו במקום.

כיוון שלא יכולתי להסתתר עוד באותו כפר או בקרבתו, ובידיעה ברורה שהרוצחים האנטישמיים מחפשים אחרי, החלטתי ללכת לבודזין, אל אבי, שידעתי שהוא נמצא שם, ולנסות לחדור למחנה פנימה ולהיות יהודי בין יהודים, לטוב ולרע. יצאתי לדרך ולפנות ערב הגעתי אל הכפר הגדול דז'רשקוביץ, בו ישבו ראשי כפר אחדים. נכנסתי אל אחד מהם וביקשתי מקום ללון. ראש הכפר לא שאל רבות אלא שלחני ללינת לילה אל אחד האיכרים. למחרת יצאתי והמשכתי בדרכי. בסביבות אורז'נדוב הגעתי ליישובם של חיילי "הליגיונים של פילסודסקי" לשעבר, שבזמנו העניק להם חלקות אדמה והושיבם על הקרקע. אחד האיכרים מבין המתיישבים עצרני ושאל, מי אני ולאן פני מועדות. ענית, שאני חסר בית ומחפש עבודה. הוא אמר לי, שאוכל להישאר ולעבוד אצלו, ושאל מה התנאים שאני דורש. ענית, שמוטב יראה לי חילה את עבודתי ואחר כך נדבר על התנאים. האיש הורה לי לרתום סוס אל המחרשה, הצביע על חלקת שדה ואמר לי לחרוש. עבודתי נשאה חן בעיניו ונשארתי אצלו. **היה עלי להתנהג כנוצרי אדוק, להתפלל** עם השכמת הבוקר ולפני השינה וגם להצטלב לפני כל ארוחה.

הכול שבעו נחת ממני וגם אני הייתי מרוצה ממצבי החדש. הכפר היה מאוכלס איכרים עשירים וכיוון שאדמתם הייתה דשנה, כפו עליהם הגרמנים לגדל טבק ולספק להם – מלבד הגידולים הרגילים, כמו תבואה, ירקות ובהמות בית. לבעל הבית שלי **היה גם בן, נער בגילי, שקשרתי עמו קשרי חברות טובים והדוקים –** לא כמו בין בנו של בכל הבית ומשרתו.

כיוון שנתהדקו הקשרים בינינו, התחלתי בשיחותיי עמו להתעניין בגורלם של היהודים, שלא יצאו עם הגירוש וממשיכים לנוע בסביבה. סיפרו לי, שכל יהודי שנתפס, מוצא מיד להורג בידי הגרמנים, כמו כן היו יהודים שהתחבאו, לא יכלו להתחבא עוד והתייצבו במחנה הריכוז הסמוך לבודזין, וגם הוצאו להורג מיד.

לגבי ידי הייתה משמעות הדבר, שאין לי סיכוי להגיע לבודזין ולהיות יחד עם אבי. עלי להשתדל ולעשות הכול כדי להישאר כאן ככול האפשר.

יום אחד, כשכולנו היינו מסובים אל השולחן ואכלנו, הופיע בבית אורח, ומשפתח את הדלת וראה אותי, קרא: "למען השם, יהודי אתם מחזיקים אצלכם", התברר, שהוא שכן שלי לשעבר שבא לביקור אצל קרוביו. מיד הנחתי את הכף ויצאתי החוצה אל החצר, מבלי שאדע מה לעשות. בעל הבית יצא אחרי ואמר לי, שלא יוכל עוד להחזיקני, אבל גם לא יעשה לי כל רע. הוא ארז בשבילי כיכר לחם גדולה ושאר מצרכי מזון, בתוך זה גם שקית גדולה עם טבק, שבאותו זמן היה יקר ערך, והורה לי ללכת.

עם הפרטיזנים

כיוון שוויתרתי על תוכניתי להצטרף אל אבי למחנה בודזין, בשל העדר כל סיכוי בתוכנית שכזאת, יצאתי לדרך בכיוון כפר מגורי הקודם, קשנז'ומייז', מבלי שאדע בעצמי, מה יש לי לחפש שם. עתה השתדלתי למעט ככל האפשר ללכת בדרך המלך ובמקום זאת הלכתי בשבילי היער המוכרים לי. בלכתי ככה קרוב לקצה היער, בסביבת הכפר זאלשה, ראיתי נכה על קביים יושב ונח. לא הכרתיו כלל. האיש קרא לי ואמר: "הרי אתה בנו של עזריאל, אני מיטיב להכיר אותך ואת כל משפחתך, הייתי רגיל לשמור בכל קיץ על המטעים של אביך, שהוא היה חוכר הכפר שלנו". לא היה טעם לנסות ולהתכחש, הנכה עשה עלי רושם של מהימנות, הוא שאלני על עצמי ועל משפחתי ואני ספרתי לו הכול, על אודות הטבח ביער ועל הקורות אותי בחודשים שחלפו. הוא אמר לי, **שהוא מקיים קשרים עם פרטיזנים רוסיים ופולניים הנמצאים ביער ואם רצוני בכך, יובילני אליהם.** הסכמתי מיד ואז הוא הזהרני, **שאסור לי לגלות שם, שאני יהודי, כיוון שאחרי ההתנפלות על יאנישוב פרץ סכסוך בין הפרטיזנים הפולנים והיהודים על חלוקת השלל, שהביאו מן הכפר. "כידוע לך היהודים ערומים הם", כך אמר לי, "וכך חשקו בכל הכסף והזהב לעצמם. בעת הסכסוך ירה המפקד בסגנו ראובן מזאלשה ובאחיו חיים'קה ומאז מחסלים כל יהודי שנתקלים בו ביער".** הוא הביאני אל יחידת פרטיזנים רוסיים.

בתום תקופה קצרה של אימונים בנשק ואחרי קשיים אחרים של הימים הראשונים, בין השאר גם קשיי השפה, קניתי לי שביתה בקרב הרוסים והפכתי אחד "משלהם". מזמן לזמן הייתי נוהג לבקר אצל מכרים וידידים, כעת עשיתי זאת בביטחון יתר ופחדתי פחות מאז, שהייתי מסתתר, הייתה זו ההרגשה, שיש כוח המגן עלי. ידידי גם הם ידעו, שאני משתייך ליחידת פרטיזנים רוסים.

בעת ביקורי אצל אחד מידידי, הציע לי הלה לארגן התנקשות בטוחן באראנסקי, האחראי להשמדתם של קורבנות יהודים רבים וגם מסר לידי הגרמנים שבויי מלחמה רוסיים אחדים, שבאו לבקש ממנו עזרה. בשובי היערה סיפרתי זאת לאנשי יחידתי והמפקד שלנו אירגן מיד כיתת עונשין. גם אני צורפתי אליה. לילה אחד פשטנו על הטחנה, השמדנו כל מה שיכולנו, הצטיידנו במזון ככל שיכולנו לשאת עמנו. הטוחן עצמו הצליח להימלט, כפי הנראה מפחד הנקמה נזהר ולא לן בביתו.

כעבור זמן קצר נתקבלה פקודה, שעלינו לעבור ליערות יאנוב. כשהגענו למקום התברר, שכאן חולקו האנשים לקבוצות לפי ההשתייכות הלאומית – רוסים לחוד וקבוצות פולניות לחוד. לפי סדר זה היה עלי לעבור לקבוצה פולנית, אך דבר זה לא היה לטעמי כלל. ביקשתי, איפוא, ממפקדי, שישאירוני בקבוצה הרוסית, הסיכויים לכך היו קלושים, אלא שהתערב לטובת פרטיזני גרוזיני אחד, שהתיידדתי עמו מיד בימים הראשונים להצטרפותי ליחידה, המפקד נענה להפצרותי והשאירני ביחידתו.

גם במקום זה לא שהינו זמן רב. קיבלנו פקדה לצעוד מזרחה, בכיוון לוצק-קובל, ולהצטרף שם אל הדביזיה של קובפאק. יצאנו לדרך, יחידה של 107 אנשים. הגענו לסביבה אוקראינית טהורה, שאוכלוסיתה הייתה עוינת לרוסים ולפרטיזנים הרוסיים. באותה סביבה השתוללו גם כנופיות הפושעים של באנדרה, שנלחמו ברוסים, בפולנים וביהודים ושיתפו פעולה עם הגרמנים ואילו האוכלוסייה

המקומית שיתפה פעולה עם הכנופיות. כשהגענו ערב אחד אל אחד הכפרים, דרש המפקד מזקן הכפר אכסניה לאנשי יחידתו. הלה השיב, שאין ברשותו אכסניה שתכיל את היחידה, לעומת זאת, אם המפקד יסכים לפזר את אנשיו לקבוצות של שניים-שלושה בכל בית, הרי שלא זו בלבד שתימצא להם לינה אלא גם יצויידו בכל הדרוש להם. התברר, שמאחורי הצעה זו מסתתר תכסיס שפל.

אותו לילה התנפלו אנשי הכנופיות של באנדרה על יחידתנו, תחילה עלה בידם להשמיד חלק מאנשינו, שאפילו לא הספיקו לגלות התנגדות. בקרב שהתפתח נפלו רוב אנשי היחידה, רק 24 מבין אנשינו נצליחו להינצל. אלה שנותרו בחיים עברו למקום אחר והמפקד החדש כבר היה יותר זהיר ושיכן את כולנו בשני בתים, רוסים לחוד וגרוזינים לחוד. מובן מאליו, שאני צורפתי אל הרוסים.

בא תורי לעמוד על המשמר. אחד החיילים יצא אלי והתחיל לספר לי משהו ולהסביר, כנראה, הייתי עדיין חלש בהבנת השפה הרוסית וכיוון שלא הבינותי את דבריו, ענית על כל מה שאמר: "חאראשו" (טוב). החייל חזר פנימה ולא הופיע עוד. משנסתיימה השמירה שלי ואיש לא יצא להחליפני, נכנסתי לתוך הבית פנימה, אך לא לא מצאתי איש מחברי. הענין נראה חשוד בעיני, נכנסתי איפוא אל הבית השכן, אל הגרוזינים, כדי לברר מה מתרחש. משנכנסתי שמה, מצאתי שתי פרטיזניות רוסיות, אחת מלנינגראד והשניה מסטאלינגראד, כפי שהציגו את עצמן, שנשלחו ע"י באנדרה כנציגות שנועדו לנהל עמנו משא ומתן על הצטרפותנו אליהם כדי ללחום יחד עם הרוסים. אם נתנגד, הרי אנו מוקפים ע"י כח גדול וישמידו את כולנו. התברר, שהנציגות כבר היו קודם לכן אצל החברם הרוסיים והציגו להם את האולטימטום, אך הם החליטו לעזוב ולפרוץ החוצה. זו הייתה ההחלטה, שחייל נשלח אלי למסור לי: להזהירני ולקחת אותו עמו, אך אני לא הבינותי.

נערכה התייעצות והמפקד הגרוזיני החליט לקבל את האולטימטום. הבינותי, שאצל הבאנדרובצים לא תצמח לי שום טובה, גם אם יחוסו על הגרוזינים. אין לי כל סיכוי, לא כרוסי ובוודאי שלא כפולני, ואין מה לדבר, אם יגלו שאני יהודי, לפיכך

אמרתי, שברצוני ללכת, ואולי הודות להשפעתו של ידידי הגרוזיני, שכבר ידע את סוד היותי יהודי והציע שתינתן לי הרשות ללכת. **הותר לי הדבר.**

כבר בשעת יציאתי החלו הבאנדרובצים להתפרץ אל הבית פנימה. **הם חטפו מידי את הנשק שנשאתי עמי בעומדי על המשמר ואני ברחתי עם הציוד והתחמושת שהייתה על גופי.** בדרך השלכתי מעלי את כל הציוד שהכביד עלי בשעת הבריחה. בקצה הכפר פגשתי ברוסי מאנשי יחידתי, שהחזיק במקלע של היחידה, כנראה מקלע זה הוא שהציל את חייו, כיוון שהיה היחיד מכל אלה שעזבו את הבית. השאר נפלו בקרב עם הבאנדרובצים.

ההחלטה ראשונה שהיה עלינו להחליט הייתה, מה לעשות במקלע, שכעת היה לנו אך למעמסה. לא היה כל סיכוי לנדוד בשניים כדי להגיע אל יחידותיו של קובפאק, לפיכך החלטנו ללכת בלתי מזוינים אל הכפר הראשון שיזדמן בדרכנו, ויהיה מה שיהיה. כן החלטנו, שבגלל היחס העויין ביותר של האולוסייה המקומית לפולנים, יציג אותי הוא, בהיותו רוסי, כגרוזיני הבין מעט מאד רוסי, שכן הרוסית שבפי עלולה לחשוף את מוצאי. סמכנו על כך, ששערי השחור והמקורזל ועורי הכהה ישמשו אישור למוצא הלא רוסי.

כשהגענו אל הכפר ונכנסנו אל ראשון האיכרים, התברר, שנפלנו לתוך סביבה של כת דתית, שעקרונותיה אסרו עליהם להלחם או להשתמש בנשק. בעל הבית אומנם הרשה לנו להישאר בביתו, האכיל והשקה אותנו ואם זאת הראה לנו מיד אגב הדגשה מיוחדת את הפיסקה שבכתבי הדת שלהם, האומרת: "הלוחם בחרב ימות בה". אף על פי כן אמר, שלא יעשה לנו כל רע: גורלנו יוכרע בידי הכומר של הכת היושב בעיר, שאליו הוא עומד לנסוע ביום ראשון. החלטנו להישאר בכפר עד אחרי יום ראשון, גם לא נותרה לנו ברירה אחרת.

ביום ראשון, כאשר האיכר שלנו חזר מהכנסייה, גילה התנהגות מוזרה מאד. הוא לא דיבר אלינו, אך אנו הרגשנו, שיחסו אלינו שונה, ואינו דומה לזה שבימים הקודמים. בערב אחד אמר לנו, שהכומר הורה לו למסור אותנו לידי הגרמנים

ועליו למלא אחר החלטתו של הכומר, שבעיניו זו פקודה. כעת שוב לא יכולתי להמשיך ולהיזהר לשמור על הופעתי כגרזיני, שאינו מבין רוסית והתחלתי בהתייעצויות עם חברי, מה לעשות. אמרתי, שעלינו לברוח יחדיו, שהרי מסירתנו לידי הגרמנים בוודאי שאינה מבשרת לנו טובות, אך חברי היה כבר כל כך מיואש, שאמר: "בודייט צ'טו בודייט (יהיה מה שיהיה), אבל כאן, במקום הוא לא ירוץ עוד. לא נותרה לי ברירה אלא לברוח לבדי.

במדי המשטרה הגרמנית

באותה סביבה של כפרים אוקראיניים היה כפר פולני אנטונובקה. זה היה כפר גדול, ששימש במידה מסוימת מרכז אזורי ובו תחנת משטרה עם שוטרים גרמנים ופולנים. הייתה גם מחלבה, בה נאסף ועובד החלב מהמשקים הכפריים שבסביבה, עוד מוסדות אזוריים. הגעתי לאותו כפר, אל ביתו של איכר אחד והצגתי את עצמי כטדיאוש טומצ'ק, פליט מכפר פולני רחוק, שהכול ידעו, שהבאנדרובצים רצחו את כל תושביו. נראה, שלא האמינו לי, כיוון שחקרו אותי בחומרה, היכן, מתי וכיצד. אחר כך ערכו לי מבחן קפדני בענייני דת, אבל גם בזה עמדתי בהצלחה, ולפיכך השאירוני בכפר. התחלתי לעבוד וכיוון שהייתי צעיר, בריא והצטיינתי בכול העבודות הכפריות, נתחבבתי על כולם. כן נעשיתי חבר טוב של בנו של אחד האיכרים. היינו ישנים יחדיו, מבליים יחדיו בחברה וכו'. דווקא חברות זו חשפה אותי, כנראה.

כעבור שבועות אחדים של שהותי אצלם, לאחר שנעשיתי בן בית אצל אותה משפחה, הבחנתי, שחל שינוי ביחס אלי. התחילו להביט בי אחרת, הסתודדו אפילו בנוכחותי. כל ההתייחסות אלי השתנתה. לא ידעתי מה קרה וגם לא נאמר לי דבר, אבל הרגשתי, שהם יודעים, שאני יהודי. אין זה אלא, שבנם, שעמו ישנתי, הבחין ביהדותי, שעה שהתגליתי במקרה בזמן השינה. כאמור, לא העירו לי דבר, אבל אני לא הרגשתי עוד ביטחון והרהרתי, מה וכיצד לנהוג. בלית ברירה, באתי לידי החלטה נועזת, אך מסוכנת. פניתי אל תחנת המשטרה המקומית והודעתי, שברצוני להתקבל למשטרה. מפקד המשטרה היה גרמני וסגנו פולני.

החלה פרשה של חקירה ודרישה, מי אני, מדוע רצוני לשרת במשטרה וכו'. עמדתי בכול המבחן הזה, הכול נרשם בפרוטקול, שהיה עלי לחתום עליו. אחר כך הובילוני ללוצק, למפקדה המחוזית של המשטרה, שם התחילה החקירה מחדש – שאלות, פרוטקול, חתימה, ושוב אל פקיד אחר בחדר אחר: עוד פעם שאלות, פרוטקול, חתימה, וכך עוד זמן רב. סוף סוף נסתיים הכול. פקדו עלי לפשוט את בגדיי האזרחיים וניתנו לי מדים של המשטרה: מגפיים, כובע, חגור. על כול פריט היה עלי לחתום בנפרד. כשהייתי כבר מחופש לחלוטין, ניגשתי אל הראי וסקרתי את עצמי במדי המשטרה הגרמנית. שאלתי את עצמי: זה אתה, שלמה שילביץ' או מישהו אחר? מכול מקום הייתי השוטר טדיאוש טומצ'יק. נשלחתי חזרה לתחנת המשטרה באנטונובקה, ושם התחלתי למלא תפקידי כשוטר.

כעבור זמן קצר, כשכבר הרגשתי עצמי בטוח בתפקידי החדש, ערכתי פעם ביקור בביתו של האיכר, שעבדתי אצלו לפני כן. ביקורי עורר התרגשות במשפחה, לא הבינו מה קורה כאן: האיש שחשדו בו שהוא יהודי-הנהו שוטר? חששו, שמא זוהי פרובוקציה, כלום לא אלשין עליהם, כיוון שבאותו זמן איש לא הרגיש עצמו כשר בעיני השלטונות. אצל הכשרים ביותר אפשר היה לגלות פשעים למדי, במיוחד, כשרצה מישהו לנקום בזולתו. ביקרתי גם בכפר האוקראיני. האיכר שמסר את חברי הרוסי לידי הגרמנים, שרצחוהו מיד בחצרו שלו, לא התרגש כלל בגלל הופעתי. בניגוד גמור למשפחה הפולנית, נשאר הוא רגוע לחלוטין והצהיר, שהייתה זו חובתו לנהוג כך וגם בעתיד ינהג, כפי שיורה לו הכומר.

הבריחה ליער

באנטונובקה הייתי מבקר תכופות אצל מנהל המחלבה, פטריוט פולני שהתיידדתי עמו. הלה סיפר לי, שבסביבה נמצאים פרטיזנים פולניים רבים המאורגנים היטב, ואם ברצוני בכך, אוכל להצטרף אליהם באמצעותו. ראיתי בכך עניין חשוב לעצמי, לכשיבוא הצורך להיעזר באפשרות זאת. בינתיים קשרתי שיחות גם עם שוטרים פולניים אחרים שבתחנה על אודות הפרטיזנים ויחד עם ארבעה שוטרים אחרים ייסדנו תא של פטריוטים, הנכונים לכול. כעבור זמן מה באה פקודה, שרוב

השוטרים מתחנה זו יועברו ללוצק. לא ידענו את מטרתה של פקודה זו ואני עם ארבעת חברי נמלטנו ולקחנו עמנו את נשקנו. ברחנו היערה והתחלנו לחשוב, מה לעשות הלאה. החלטנו להצטרף ליחידת פרטיזנים. נשארנו ללון ביער. למחרת היום חזרנו אל הכפר. לא רחוק מתחנת המשטרה התגוררה אישה, שבביתה היה נוהג לבלות תכופות סגן מפקד המשטרה. היה רגיל לשתות שם והאישה נחשבה לאהובתו.

בעוברנו ליד ביתה, הבחנו בסגן המפקד, שהוא מבלה במקום. החלטנו להיכנס. משנכנסנו, החל הסגן, שכבר ספג לתוכו מנה יתרה של יי"ש, לחרף ולגדף אותנו, מדוע הסתלקנו אמש מהשירות. פקד עלינו לחזור מיד לתחנה ולנסוע ללוצק. הודענו לו מיד, כי אין הוא עוד מפקדנו ואין אנו נשמעים לפקודותיו וכאשר עשה תנועה כרוצה לקום, נגשתי אליו בטרם יספיק לזוז. הנחתי מכה על ראשו ובעזרת חבריי טיפלנו בו כך, שלא יוכל עוד להזיק. אחר כך הלכנו אל מנהל המחלבה, שהורה לנו ללכת היערה. מסר לנו הוראות, היכן עלינו להמתין לו והבטיח לבוא, כדי להובילנו אל הפרטיזנים.

משהגענו אל הפרטיזנים, עמדתי על כך, שיחידות אלו משתייכות כולם לא"ק ("ארמיה קראיובה"), הוא ארגון פרטיזנים שעמד בקשר עם ממשלת המהגרים בלונדון, נתמך על ידיה ומילא אחר פקודותיה. הם היו כאן כוח גדול – הדיביזיה ה-12 של א"ק, ומספרם היה כ-12-13 אלף לוחמים. היו להם יחידות עזר למיניהן, כמו מאפיות לחם, בית חולים שדה ואחרות. הם ביצעו בסביבה פעולות גדולות ונועזות נגד הגרמנים, כמו התקפות ופיגועים ברכבות, תחנות משטרה ומחנות צבא. כמו כן נהגו לאסור קרבות עם יחידות גרמניות קטנות. כשהגענו שמה. תכננו לפתוח במתקפה על קובל ולנסות לשחרר עיר זו מידי הגרמנים, ואולם תוכנית זו לא יצאה אל הפועל.

חנינו ביערות שאצק והקשרים שלנו עם הפרטיזנים הרוסיים היו רופפים. היחסים בין שתי היחידות היו אף עוינים לעיתים קרובות. פעם אחת הוזמנה משלחת שלנו לנהל משא ומתן עם הקבוצות הרוסיות. בראש משלחתנו עמד הקולונל דז'אזנה. הרוסים רצחו את הקולונל באורח בוגדני.

בשל גודלו של הכוח, שהיה מרוכז במקום זה ועקב היקפן של הפעולות שביצענו, תכננו הגרמנים לפתוח במתקפה נגדנו, בעזרתן של דיביזיות, שהורידו מהחזית. בכוונה למטרה זו, פתחו בהתקפתם עלינו. במשך כמה ימים התנהלו קרבות בינינו לבין הכוח הגרמני, שעלה בגודלו על כוחותינו ואשר שם עלינו מצור מסביב. הדיביזיה שלנו הובסה והוקפה מכול הצדדים. 600 לוחמים בלבד ניצלו מהכוח כולו.

מחניים

לאחר שהקימונו שוב את הקשר עם הממשלה בלונדון, **קיבלנו פקודה להבקיע את קווי הגרמנים ולהגיע אל קבוצות הפרטיזנים הרוסיים.** נראה, שהשלטונות הפולניים בלונדון גם הם התקשרו עם הרוסים והודיעו על אודותינו ועל העזרה הדרושה לנו לביצוע ההבקעה ולאחר שנגיע אליהם. שלחנו מאנשינו לסיור, אבל איש מהם לא חזר. היה לנו יסוד מספיק להאמין, שהם הגיעו אל הרוסים ושם הושמדו על ידיהם.

לאחר תביעה מחודשת, שבאה מלונדון, יצאנו למרות הכול לדרך אל הרוסים. בשעה הגענו אל גדרות התיל של קווי הגרמנים ולא מצאנו איש לידם. היה הדבר לחידה בעינינו, ואולם משעברנו לצד השני של הגדרו והגענו אל הנהר, הותקפנו משני הצדדים. כנראה הניחו לנו הגרמנים בכוונה לעבור עד הנהר, משום שסברו, שלפני הגיענו אל הגדרות תישאר עוד בידינו האפשרות לסגת היערה. לעומת זאת בשטח שבין הגדרות לבין המים לא יישאר לנו כול מוצא, וכך נקלענו לאש משני הצדדים – מצד הגרמנים ומצד הרוסים – אף על פי שבטוחים היינו, שהרוסים היטיבו לדעת, מי אנחנו, ואומנם רוב אנשינו נפלו באש הצולבת ובתוך המהומה שקמה גם טבעו רבים במים.

ניצלו רק 120 איש, שהצליחו להגיע אל הפרטיזנים הרוסיים אך שם נתקבלו כבוגדים. העליבו אותנו ובודדו אותנו לכמה ימים. אחר כך הועברנו למחנה אחר, בו קיבלנו מזון טוב והתאוששנו קצת אחרי כל הצרות של השבועות האחרונים.

תוך זמן קצר העבירו אותנו לעוצבה ע"ש קושציושקו ואילו שם הפרידו בינינו וחלקנו שניים-שלושה לכול יחידה. ביטוי לכך של סמכו על מהימנותנו, אך כאן נתקלתי בחיילים וקצינים יהודיים רבים **ושוב יכולתי לחיות חיים חופשיים כיהודי.**

ביחד עם הצבא הפולני עשיתי את כול המסע מוולין, דרך חלם, לובלין, עד הוויסלה ועד לשחרורה של ורשה. במשך אותו פרק זמן **נפצעתי פעמיים** ושכבתי בבית החולים. לאחר החלמתי הוחזרתי ליחידתי, עמה עשיתי שוב את כול המסע, דרך פוזנן, טורון, קולובזג עד לקו אודר-נייסה. **בינתיים נפצעתי בפעם השלישית**, וכך המשכתי עד לכיבוש ברלין. אחרי כניעתם של הגרמנים הוחזרתי ללובלין ושם, במיידנק, הועמדתי בפני וועדה צבאית ששיחרה אותי מן השירות עקב פצעי שעדיין לא נרפאו. חזרתי לסביבה שלנו, **אך לא מצאתי איש מכול המשפחה.**

מקור: ספר ראחוב/אננופול,
עורך: שלמה ניצן, עמ' 219 ואילך, תשל"ח-1978

קבוצת פרטיזנים יהודים, שמוצאם מקובנה
[ארכיון בית לוחמי הגטאות]

זאב קפלן

בן 15 יצאתי ליערות

22.6.1942

ביום זה נכנסו הגרמנים לוורנובה. אני הייתי אותו יום מחוץ לעיר. הרוסים שלחו אותי ואת מוטיל דיכובסקי (דער שוסטר=הסנדלר) לשמור על פסי הרכבת שלא יחבלו בהם האוקראינים ואחרים. למעשה שלחו את אבא, אך אני הלכתי במקומו, רציתי שאבא ינוח.

אימא עבדה בחנות הבירה, היה אז גיוס כללי, הבחורים שקעו בשתייה, וידיה היו מלאות עבודה.

כשהתקרבו שנינו לפסים, ראינו משהו משונה. מכון ללא כוון הופיעו רוכבים אחדים על אופנועים ואחד הראה לשני את כוון הנסיעה תוך הרמת אגודל, קדימה! קדימה! ואיכרי הסביבה עומדים חוגגים, חוגגים וצוהלים.

הכרתי את הגויים אחד, אחד, היו בהם איכרי קלטקין, אלוורישוק וכפרים אחרים. הם קידמו פנינו בצעקות ששון: "עכשיו יבוא סופכם יהודים ארורים. הגרמנים יגמרו אתכם יחד עם הרוסים המנוולים לא נראה יותר את שניכם בסביבתנו ברוך השם".

הגרמנים שלא הבחינו אז בין יהודי וגוי לא שמו לב אלינו ואנו חזרנו העירה בשלום. איש לא נגע בנו לרעה.

בדרך נשמעו יריות מכול צד, היו אלה יריות מותנות, כנראה נדמה לי כי היו כבר שם נחתים גרמניים שתולים והם שענו להם באותות.

כשהתקרבו לעיירה, יצא אלינו סצ'קו הפולני וצעק אלינו: "עתה הסוף שלכם יהודים קומוניסטים!"

השמועה על בוא הגרמנים פשטה מהר, המגויסים התפזרו וכל אחד רץ לביתו.

הורי חזרו מן החנות לפנות ערב. נכנסנו לביתו של נטע-אליה, ישבנו שם כל הלילה וחיכינו לבוקר.

בבוקר זרם כבר העירה צבא גרמני מצדדים שונים. ראינו שבויים רוסיים מובלים בידיהם, וידיהם מורמות כלפי מעלה. יהודים נשארו בבתייהם והגויים הופיעו והתחילו לשדוד חנויות. בשעת מעשה שמענו צעקות שלהם: "הגיע זמנכם יהודים מוצצי-דם, יהודים קומוניסטים, עתה ישרפו אתכם יחד עם מיטיבכם הקומוניסטים".

בינתיים התחלפו המפקדות של הגרמנים. עתה החלו להתאנות ליהודים. שמענו, כי הם עצרו את הרב הקלצקאי והעלילו עליו, כי הוא זרק רמון על הצבא שלהם. יהודים התאספו מיד, **שלמו כופר נפש ושחררו.**

עברו שבועות מספר והרגשנו היטב את טיבו של המשטר הנאצי. בראשית אוגוסט רצה הגויה טקלה מוורנוב להזמין גסטאפו, כדי לגלות להם כביכול מי שיתף פעולה עם הרוסים. הגרמנים הרשו לגויים לאסוף את כל היהודים לשוק. הם עברו בבתיים וציוו לנו לצאת לכיכר. סלבריטה שעבד במזפתה של פינקלשטיין הלך בראש קבוצת הגויים. שכנים שלנו הרביצו לנו באלות מכות רצח ליהודים וחיינו נעשו הפקר להם.

בשוק העמידו את כולם בשורה והוציאו מתוכה את יצחק וולפיאנסקי, יצחק קפלן, זרח שלוסקי, אסתר אחותו ודוד שלוסקי אחיהם הצעיר. הושיבו אותם לארץ ואמרו להם להכות. את יתר הנאספים פזרו וגרשו לבתייהם במכות וגערות מקפאות הדם.

גורל חמשת הצעירים לא נודע לנו אף פעם.

אותו שבוע הוציאו גם את הגזרה של נשיאת טלאי צהוב על הגב והחזה שיבליט את הזהות היהודית וכן נאסר על היהודים ללכת על המדרכות.

בדצמבר 1941 נלקחו כל היהודים לעבודות כפייה. הם עבדו בניקוי אופנועי הכובשים, בתייהם ועוד. אנחנו היינו קבוצת צעירים שעבדנו בניקוי הכבישים

משלג. זמן רב עבדתי עם "קושקה" יקותיאל בויארבסקי, ברוך גרבצקי וזרח פופקו, יעקב דווילנסקי, ארקיד ווילנסקי, גוטקה אישישקי ובחורות אחדות רחלה דוקשטולסקי ועוד. עבדנו בכביש ביניאקון-ווילנה. באחת השבתות לפני חנוכה רצחו את אנשי וילנה.

9.5.1942

השכמנו בבוקר, ראינו את העיירה מוקפת אנשים מזוינים בכלי משחית, מרחוק הכינו גויים בורות גדולים ואנו לא ידענו.

בביתנו התאספו מספר משפחות. היה שם משה גרשונביץ, אשתו ושני ילדיו, שרה גרשונביץ בת דודו וחסיה בתה, אברהם וזלמן בניה, ניונקה גרוודצ'יק, לייזרקה קצלבוין, אבא שלי בנימין, אימי ריבה, אחותי זלדה, בן דודי אברהם קפלן ואחיו זאב קפלן.

התאספנו, כי נצביץ הטוב מדוצ'שיוק **רצה להצילנו מהעיירה המוקפת ולהעבירנו לכפרו**. הוא חזר לאחר שסידר עם השומרים, כי יתנו לנו לצאת והלכנו אחריו. הגענו לשוק הסוסים ללא תקלות, הכול היה מסודר. על יד הגדר עמד בנטוביץ השכן הפולני ושמר. נצביץ הלך ל"סדר" עוד שומר אחד. פתאום הומטרו עלינו יריות, שמעתי איך הוא נזדעזע והפליט: "הו יז'ו קוחני יא פוליאק" (=הו ישו אהוב, אני פולני).

התפזרנו לכל עבר. תחילה רצתי עם הורי, אח"כ איבדתי אותם בדרך. **הגעתי בריצה מבוהלת אל יער זאמוק (מבצר)** של ברלוביץ הרוקח. עמד שם שוטר, הכרתיו, זה היה בן הרועה של העיר. הוא התחיל לירות עלינו והפסיק. נתנו לו כסף והוא הרשה לנו להמשיך. הגענו עד פסי הרכבת, יצא שומר מזוין ברובה והחל לאיים כי יסגיר אותנו לגרמנים. לפי דיבורו בקולו המחרחר הכרתיו, הוא עבד אלנו כשומר.

קראתיו בשמו והוא נתרצה לנו. כאשר שלמנו לו 100 דולר, נתן לנו להמשיך. הגענו לדוצ'שיוק. לא ידענו מי נהרג, מי נשאר בחיים. היינו רעבים מאד. נכנסנו לבית איכר, **לקחתי לחם ויצאנו ליער**.

בבוקר קם זלמנקה גרשנוביץ, בתה הסיה, העיר את משה והלכו לשאול את האיכרים מה נשמע וכן להצטייד בקצת אוכל. הגויים ספרו כי נצביץ הטוב נהרג יחד עם הורי היקרים בשוק הסוסים. אחר כך נהרגו שרה גרשנוביץ, בתה חסיה, ניונקה גרודזנצ'יק, לייזר קצנלבוין, וחנקה דלוגין חברתו. יצחק דוילנסקי קבר אותם עם שוך היריות בתוך כיכר השוק. מפיהם שמעתי כי זלדה אחותי ושולה גרשנוביץ ניצלו, אך לא יכולנו לדעת היכן לחפשם. את היום הזה בילינו ביער תוך מחשבה לצאת עם חשיכה, להמשיך למקום מבטחים.

לפנות ערב שוב השומר החרחרן שלנו ואיתו עוד מספר גויים עם רובים. הם סגרו עלינו, הקיפנו וירו בנו. ברחנו, נחלצנו והגענו לכפר קטן. שהינו שם אצל גוי אחד בשם הדרוביץ שני ימים יום א' וב'. **באותו יום ב' היה הטבח ביהודי וורנובה.** רוב היהודים נטבחו. מהנשארים עשה היוזנראט רשימה, כדי להעבירם ללידא, לפזר אותם בגטו. הגוי הטוב הביא לנו ידיעות אלה מן העיר. מה יכולנו לעשות, היינו לכודים. החלטנו לשוב הביתה.

ביום ג' חזרנו לוורנובה, מצאי את אחותי ואת שושקה גרשנוביץ וכן חלק ממשפחתנו. היה שם גם לייבקה קפלן ואחותו ליבקה ובעלה, אברהם קפלן וזאב בן דודי. הבתים היו חסומים. את הנשארים רכזו בפלאן חדש.

בתחילת 1943 הגיענו עם שרידי עיירת וורנובה לגטו לידא. הגרמנים לקחו אותי ואת קושקה לעבוד בבניין, היינו שני נערים ששמרו על פרצופם, נראינו עוד כבני אדם וראויים לעבודה.

אז החלו להופיע שמועות על ארגוני פרטיזנים בסמוך לסביבה המיוערת. לימים נודע לנו כי מאיר שמרקוביץ (שמיר) ומשפחתו ואלצ'יק **עברו לפרטיזנקה.** יקותיאל ברח מיד ליער מבלי להגיד לאיש ואני נשאיתי אובד דרך. באחד הימים שמעתי כי בגטו נמצא מאיר שמיר ולייבקה הקצב מלידא והם עומדים לקחת אתם אנשים ליער ולהצילם, **אז גמלה בי ההחלטה להצטרף אליהם ולחמוק גם אני.**

הייתי ילד, ידעתי כי הם לא ירצו לקחת אותי, אך מן השמועות נודע לי כי הלילה יוצאים והלכתי לפניהם, שכבתי ליד הגדר בנקודת היציאה וחיכיתי. אותו לילה לא יצאו, דחו זאת לליל המחרת. חזרתי לעבודה, עבדתי כל היום ולפנות ערב יצאתי שוב לארוב להם ליד השער, שמעתי אומרים: "חברה כולם שיכורים, התכוונו, עוד מעט יוצאים". הם עברו דרכי, שמעתי צעדיהם לידי, מאיר עבר אחרון, כשראיתיו קמתי והצטרפתי להולכים, כשהבחין בי מאיר לא אמר מילה אלא חיבק אותי בשמחה. יציאתי אושרה. שמונים איש נצלו אותו לילה, ביניהם גם אנשי לידא, משפחה אחת מפלצ'ניק ואלצ'יק בלכר מדזוינישק.

ביער עם בלסקי

ביום בילנו ביער ובלילה יצאנו להצטרף אל גדודו של הבילסקים. למזלנו, ערכו אז הגרמנים מצוד על הפרטיזנים ונקלענו ישר לתוך האש שלהם. בנס ניצלנו, כי הגרמנים נהגו להתחפר, לירות ולא לזוז, כדי לא ליפול במלכודת של הפרטיזנים. **מדריכנו ידעו זאת** והגענו בשלום ליער המטרה. עם בואנו הופנינו לערבות נליבוקי, שם התמקמנו מיקום של קבע.

כל אחד חפר לו בקתתו באדמה למגורים. אני התחפרתי בסמוך למאיר שמיר, נלחצתי אליהם כאל הורים שחסרו לי ובבדידותי הגדולה הם היו לי תחליף טוב.

כשהיה המצוד הגדול בו רצו הגרמנים לחסל אחת ולתמיד את "קן הצרעות" של בלסקי התפזרנו לקבוצות נפרדות שהלכו לכווני דרך שונים. אני לא הייתי שייך לשום קבוצה ומצבי היה קשה, **אך מאיר שמיר שפיקד על 50 איש לקח אותי אתו וניצלתי.**

עבדתי כרועה צאן, שרתתי במטבח הפלוגתי וגדלתי ליד משפחת שמרקוביץ ומשפחת קנופקה. פעם חליתי הטיפוס, אנשים נזהרו מלהתקרב אלי, הייתי אומלל בבדידותי ובנידוי שנגזר עלי בגלל מחלתי, אך כרמלה שמיר וביילה אולקנצקי, אשתו של אלצ'יק בלכר טיפלו בי תוך סיכון עצמי והן שהצילו אותי. גם בנות קונופקה שגרו בשכונתנו גילו יחס של הסתכנות לגבי, גם הן טיפלו בי, כיבסו כביסתי המכונמת ולא שעו לסכנה שבדבר.

כשאני נזכר בימי שואה וייאוש, ואני נזכר בזוועות שעברו עלי, ובחיי שנצלו תודות לאנושיות של נפגמה, אני יכול לסיים ולומר: את חיי אני חייב למאיר שמיר ויהיו דברי אלה אות הערכה לו בימי משבר האדם.

מקור: וורונובה- ספר זיכרון, עורך: ח.רבין, עמ' 123, תשל"א-1972

* * * * *

פרטיזנים יהודים חמושים בוילנה לאחר שחרורה מהכיבוש הנאצי

[ארכיון בית לוחמי הגטאות]

זלמה שטיינר

פרטיזנית בת 14

זלמה שטיינר נולדה בשנת 1930 בברטיסלבה (צ'כוסלובקיה). עם פרוץ המרד הסלובקי הצטרפה לפרטיזנים ושירתה כסיירת וכאחות. היא נתפסה בפשיטה גרמנית על מחנה הפרטיזנים, עונתה והוצאה להורג.

להלן סיפורה:

זלמה שטיינר נולדה למשפחה ציונית. חנותו של אביה היוותה מרכז לאינטליגנציה המקומית. האב נלקח למשלוחים בשנת 1942, כשזלמה, הבכורה במשפחה, **הייתה בת 12**. היא הצטרפה לחוגי תנועת הנוער "מכבי", ובעבודתה בכרמים בסביבה נחשפה לפעולות המאבק בנאצים.

ב-29 באוגוסט 1944, **כשזלמה בת 14, פרץ המרד הסלובקי**. משפחתה של זלמה נמלטה ונדדה בין הכפרים, והיא החליטה לעוזבם ולחבור לפרטיזנים. היא הצטרפה ליחידת פרטיזנים צ'כיים, שם קיבלה רובה ולמדה לירות. החיים לצד הפרטיזנים הצ'כיים הלא-יהודים, לא היו קלים לזלמה בשל התנהגותם גסת רוח. באחד הימים יצאה לשוטט בכפר וולאשסקה-בלה, שם פגשה את אימה בפעם האחרונה. מאז לא שמעה יותר ממשפחתה. לאחר זמן מה נודע לה, כי שני אחיה הקטנים אומצו על ידי יחידת פרטיזנים רוסיים.

תעוזה יוצאת דופן

ב-7 בנובמבר 1944 הוצא להורג הפרטיזן היהודי פולקמן בעוון הפקרת נשק בגדוד הפרטיזנים של בוהינסקי. הפלוגה היהודית הוכתה בתדהמה, ואבל כבד מעורב בתחושת אשמה השתרר בקרב חבריה.

לעת לילה חנתה הפלוגה היהודית בין היחידה הרוסית ליחידה הצ'כית. לפתע התקרבה דמות ננסית שהגיעה מהקבוצה הצ'כית. הדמות הייתה עטופה במעיל צבאי ועל כתפה רובה ענק. בגדיה היו גדולים ממידותיה, כך שלא ניתן להבחין בזהותה. **בהגיעה אל הלוחמים היהודים הבחינו שמדובר בנערה צעירה, כמעט ילדה.** "יהודים?" שאלה הנערה. לרגע נדרכו הלוחמים, שמא מדובר בהתגרות אנטישמית. הנערה הזדהתה כיהודייה והתחננה להצטרף אליהם. הייתה זו זלמה שטיינר. פלוגתה הסכימה לשחררה תמורת סיר בישול גדול. הגעתה ליחידה של הנערה האמיצה בת ה-14 שיפרה את מצב רוחם של החברים כמבטה קסם.

זלמה קיבלה על עצמה לפעול כסיירת: היא הסתובבה בכפרים כילדה נטושה ואספה מידע עבור הפרטיזנים. בהמשך התנדבה להיות חובשת, ותוך כדי כך למדה את תפקידה.

הקרב האחרון

ב-18 בנובמבר 1944 התמקמה היחידה היהודית בבית יערן ליד הכפר גאפל. בערב נשמעו יריות, אך הפרטיזנים התעלמו מהן. המפקדים החליטו לעזוב את בית היערן בארבע לפנות בוקר, אך נוכח השקט ששרר סביב נדחתה היציאה לבוקר.

בשעה חמש תקפו הגרמנים את בית היערן מבלי שהשומרים יבחינו בהם. הנאצים פתחו באש תופת לעבר הבית. במקום הייתה רק יציאה אחת, כך שרבים מהלוחמים לא הצליחו להימלט. לעת בוקר היו גוויותיהם פזורות בבקתה ובסביבתה.

זלמה, שהצליחה להימלט, הגיעה לבית הקיצוני ביותר בכפר. בעל הבית סירב להסתירה, אך היא התפשטה ונכנסה למיטתה של אשתו. חיילי הסיוור הגרמני נכנסו לבית, אך לא חשדו בילדה הישנה. עם בוקר פנתה זלמה לראש הכפר

בבקשה לארגן קבוצת גברים לטיפול בפצועים. למרות חששותיו הסכים ראש הכפר לסייע נוכח עמידתה האיתנה של הנערה הצעירה.

בבוקר הגיעה שטיינר לבית היערן בראש קבוצת כפריים. הללו צייתו להוראותיה ועזרו לה לטפל ולפנות את הפצועים. שמונה פצועים פונו לעמק הניטרה, שם נתפסה זלמה על ידי הגסטפו (בעיר פרייבדזה). היא עונתה, אך לא הסגירה את הפצועים. איש מהם לא נעצר. שטיינר הוצאה להורג על ידי כיתת יורים של הגסטפו.

לאחר מותה כינוה חברה ליחידה "ז'אן ד'ארק שלנו".

לזלמה שטיינר הוענקו אותות גבורה מטעם מדינת ישראל, צרפת וצ'כוסלובקיה.

מקור: אתר ארגון הפרטיזנים לוחמי המחתרות והגטאות,
התנגדות יהודית בשואה.
מתוך ספרו של ניר עקיבא, **שבילים במעגל האש**,
מורשת וספריית הפועלים, 1967.

* * * * *

ארבעה פרטיזנים יהודיים מהיחידה "לנינסקי קומסומול"

[ארכיון בית לוחמי הגטאות]

עופר אדרת

האיש שפוצץ את הרכבות של הנאצים

ראיון עיתונאי עם שלום יורן

שלום יורן בן 15, נער פרטיזן

ב-1939, כשפולין נכבשה בידי הנאצים, היה שלום יורן (אז: סלים שניצר) נער בן 14. יורן, שנולד בוורשה, התגורר עם משפחתו בעיירה הסמוכה רציונז. יחד עם משפחתו ברח לכיוון מזרח, בואכה השטחים שסופחו לברית המועצות. העיירה קורניץ, בה התיישבו, נכללה בשטח שנכבש על ידי הגרמנים ב-1941.

יום לפני יום כיפור של שנת 1942 ניתנה הוראה לחסל את הקהילה היהודית שם, שמנתה כאלף יהודים. רובם ככולם, בהם הוריו של יורן, ונרצחו.

מעטים, בהם יורן ואחיו הגדול מושיו, הצליחו לשרוד. השניים הסתתרו באסם של איכר, ונמלטו לאחר מכן אל היער. לפני הפרידה מאמא שלי, היא אמרה לי: "לך להילחם... נסו להציל את עצמכם, לנקום את המוות שלנו, לספר לעולם מה קרה", אלו הדברים שהנחו אותי דרך התקופה השחורה ההיא, נתנו לי כוח להילחם, סיפר לימים.

יורן, אחיו וחבורה נוספת של גברים נוסו להצטרף לפרטיזנים ביער, אך בשל יהדותם והעובדה שלא היו חמושים, נתקלו בסירוב. בסוף הסכים מפקד של יחידת פרטיזנים מקומית לשלוח אותם למשימת ניסיון: להסתנן לקורניץ, לנסר את עמודי הטלפון ולשרוף את בית החרושת לקתות רובים. מידע מודיעיני שהתקבל מאחד הכפריים באזור סיפק את המיקום המדויק של המוצבים וסידורי השמירה במפעל.

שלום וחבריו קיבלו רימון ורובה. החבורה, שמנתה 12 לוחמים לא מאומנים, יצאה למשימה בלתי אפשרית: לגבור על שוטרים וחיילים גרמנים ששמרו על המפעל. הם צעדו לאזור בלילה, עד שנפתחה לעברם אש. שלום וארבעה נוספים יצאו לדרך. יעקב, חברו של שלום, השתלט על אחד השומרים, בשעה שיתר חבריו הציתו את בית החרושת. במהומה שהשתררה במקום – שכללה יריות רובים, אש מקלעים ופצצות תאורה – הם הצליחו להימלט ליער.

בלילה הבא, אחד מהם יצא לכפר כדי לבקש אוכל. כשחזר, סיפר לחברים כי אנשי הכפרים סברו שמאות פרטיזנים השתתפו במתקפה על המפעל. מבחינת שלום, הייתה זו ראשית הנקמה ברוצחי משפחתו.

בהמשך, הוא היה פרטיזן ביערות בבלארוס, נלחם בגרמנים ובמשתפי הפעולה עמם, וניהל מלחמת גרילה נגד הצבא הגרמני, שכללה מארבים לשיירות, ופיצוץ גשרים, מסילות ברזל ורכבות גרמניות.

"היו פעמים שלא אכלתי במשך שלושה, ארבעה או חמישה ימים. אבל זה היה בסדר. כשאתה צעיר אתה יכול לעשות דברים כאלה, כשאין ברירה. אבל כשאין מים – זה באמת קשה", סיפר לימים. "היה פעם שהייתי כל כך צמא ולא היו מים ביערות. בסוף מצאנו בית ליד היער וראיתי שם חזירים שותים מים. כרעתי ברך והתחלתי לשתות איתם, כי לא יכולתי לחכות עוד 20 שניות כדי לקבל מים נקיים. שתיתי את המים המלוכלכים", סיפר.

ב-1946 עלה לארץ ישראל בזהות בדויה של חייל בריטי. בארץ הוא שינה את שמו לשם העברי שלום יורן, והתגייס לשרות האוויר, ממנו התפתח חיל האוויר. בשבע שנותיו שם הוא נשלח ללמוד תיקון מטוסים באוקלדהומה בארה"ב – ובכך סלל את דרכו לקריירה בתחום.

ב-1955 הצטרף לתעשייה האווירית ועבד שם 22 שנה בתפקידים בכירים, ובכללם סמנכ"ל בכיר והמנהל הראשון של חטיבת בדק מטוסים.

ב-1979 עבר עם משפחתו לארה"ב, שם היה יו"ר ושותף של חברת מטוסים מסחריים. לצד זאת, הוא היה אחד ממייסדי מוזיאון המורשת היהודית בניו יורק ועסק בפעילות פילנטרופית: בין היתר, הקים קרן מלגות באוניברסיטת תל אביב לסטודנטים שחקרו את השואה.

ב-1996 יצא לאור באנגלית ספר זיכרונותיו. ב-2003 הוא תורגם לעברית בשם "הקורא תיגר". בין היתר, תורגם הספר גם לסינית. יורן, שהתגורר בברוקלין, נקבר בישראל. הוא הותיר אחריו את אשתו, הפסלת ורדה יורן, שתי בנות ושני נכדים.

מקור: אתר האינטרנט של עיתון הארץ.

<https://www.haaretz.co.il/magazine/obit/1.2123330>

ראיון של עופר אדרת: האיש שפוצץ את הרכבות של הנאצים [21.9.2013]

* * * * *

מֶקֶס פֶּרִיבֶּלֶר

נער פרטיזן

ראיין אותו: אלי גולוסובסקי

מֶקֶס פֶּרִיבֶּלֶר – אשר שרד 3 הוצאות להורג, נלחם בשורות הפרטיזנים והצבא האדום וביצע עשרות מבצעי סיור מאחורי קווי האויב – הוא אחרון משתתפי הקרבות סביב המחנה אושוויץ-בירקנאו המתגוררים בישראל ונותר אלמוני לחלוטין גם בראי התאריך ההיסטורי – 75 שנים לשחרור מחנה ההשמדה – שיצוין בשני הקרוב.

"במהלך הקרבות על אדמת פולין בתאריכים 18-22 לינואר 1945 גילה מקס פריבלר גבורה יוצאת דופן, במעשיו חרץ את גורל מחלקתו וחסל כ-25 חיילי אויב, ביניהם 2 צלפים. לוחם אמיץ וחסר-פחד אשר ממלא את משימותיו בהצטיינות". כך נכתב בינואר 1945.

במסמך ההמלצה להענקת 'עיטור התהילה' למקס פריבלר. עיינתי במסמך כחלק מן ההכנה לראיון עם מקס. נפלה בידי זכות עצומה – אלו התאריכים ממש לפני שחרור מחנה המוות, כך נראה מחיר השחרור. ואני הולך לפגוש את האדם שנאלץ לשלם אותו. הוא לא היה מבין אלו שפתחו את שערי המחנה, אך הוא השתתף בקרבות הקשים להכנעת הנאצים סביבו. המשכתי לקרוא את המסמך ולפתע, פרט שעלול להראות שולי במסמך מסוג זה, לכד את המבט שלי. אני זוכר את הצמרמורת שעברה בי; אותה אחת שאני מרגיש גם ברגע זה, כשאני כותב את שורות אלו. לכמה שניות פשוט בהיתי במסך – "שנת לידה: 1931". **מקס היה אז בן 14.**

כשהגרמנים הגיעו לעיירתו של מקס, היה בן 10 בלבד. זה היה רק היום הרביעי של הפלישה הגרמנית, כשהיהודים בעיירה נאלצו כבר ללבוש טלאי צהוב.

"מאות נאנסו, ועשרות נרצחו על ידי השכנים שלנו – ההונגרים והפולנים. חנויות יהודיות נבזזו ונשרפו. מי שיכל, ברח ליערות", נזכר מקס. כשהגרמנים בזזו את ביתו, סבו, שהיה בן 101, חווה דום לב ומת במקום.

"נשארנו בחיים בגלל מפעל העץ בבעלותנו", נזכר מקס. "אבי אולץ לעסוק בפירוק המפעל ובאריזתו. החלקים נשלחו ברכבות לגרמניה, שם הוא נבנה מחדש. זה ארך 9 חודשים, מאז שאני זוכר את עצמי, אבי היה לוקח אותי איתו למפעל. בגיל 4 כבר ידעתי להבדיל בין עשרות סוגי עצים, לקבוע את גילם ולהשתמש בגרזן וסכין ברמה מסוימת – זה היה ה'מסלול' של כל גבר במשפחת פֶּרִיבֶּלֶר. בגיל 10 שלטתי היטב ברוב הכלים במפעל ובגלל שהיינו ממוקמים על הגבול, מעבר לאוקראינית, שלטתי ברמה סבירה בגרמנית, פולנית, הונגרית ויידיש". ביום שבו סיים אביו את פירוק המפעל, הוא נעצר ע"י הגסטאפו. "הם לא נתנו לו אפילו לסיים להתגלח" מספר מקס. "הם פרצו את הדלת והחלו להכות אותו. הוציאו אותו החוצה באזיקים. אני זוכר עד היום שהוא היה עם חצי זקן מגולח".

אימו ואחיו הועברו לגטו, בעוד מקס ואביו הועברו לתא מעצר. "פניו היו שבורות, כל גופו היה מלא חתכים וחבלות – הם הכו אותו שעות", מספר מקס. "הוא בקושי פתח את עיניו, הן היו מלאות דם. 'מקס, אתה תישאר בחיים. אתה תהיה חייב לספר מה הם עוללו לנו, רק כי אנחנו יהודים' הוא אמר לי והתעלף".

בבוקר ה 19 למרץ 1942, קבוצה של 11 יהודים, ביניהם מקס ואביו, הובלו לקרחת יער, נדרשו להתפשט והועמדו לצד בור באדמה. "כולם בכו וצעקו, בעוד שאבי דאג שנעמוד באמצע השורה והסתכל ישירות לעבר החייל שהיה מולנו. עם השנים הבנתי שהוא הסתכל על האצבע שלו", מספר מקס. "הוא אחז בי חזק בידו, הוא ידע כנראה שהירי יתבצע בשורה ולא בבת אחת, והוא דחף אותי לבור ברגע שנשמעה הירייה הראשונה", נזכר מקס וקולו נשבר. "הוא נפל ישירות עליי וכיסה אותי עם גופו".

"הגרמנים ניגשו לבור וירו באלו שעדיין צעקו וגססו. אחד הכדורים עבר דרך אבי ופגע בי. הכול החשיך, איבדתי את ההכרה".

מתישהו במהלך הלילה, הכרתו חזרה אליו. "הייתי מוצף בדם, אבא שלי היה מעליי. אני לא יודע מה הניע אותי, אבל רציתי לחיות. ראיתי מעליי שמיים כחולים וכוכבים. זחלתי החוצה מבין הגופות". מקס זחל אל עבר הבית הקרוב ביותר שהכיר – בית משפחת נמצ'וק, שאב משפחם הוצא להורג יחד איתו. "כשהם מצאו אותי, הייתי קפוא לחלוטין. הם טיפלו בי יום ולילה לאורך שבוע". שנים אחרי, יוכרו כ'חסידי אומות עולם' ויעלו ארצה. על אף שהפצע הגליד, אותו קליע נותר נעוץ בגופו של מקס ל-27 שנים.

מקס ידע שאימו ואחיו נמצאים בגטו וגוועים ברעב וברגע שכוחותיו חזרו אליו, החליט להתחיל להבריא אליהם מזון. שם, בגטו, נאלץ לחזות בנורא מכל. **בעודו נחבא בתעלת ביוב**, זיהה את אימו כשיצאה לרחוב, עם אחיו בֶּרְלִיק, בן השנה וחצי. "אחד הפּוֹלִיצְאִים ניגש אליה, לא שמעתי את השיחה, אבל הם התווכחו והוא ניסה לחטוף מידיה את אחי". אימו של מקס דחפה את הפּוֹלִיצְאִי והוא נפל. "בתגובה, התנפלו עליה מספר אנשים. הם חטפו את בֶּרְלִיק וריסקו את ראשו על הקרקע. את אמא הם גררו לתחנה ותלו מן הצוואר", נזכר מקס בעוד קולו נסדק והוא מתחיל לבכות. "מה נותר לי לעשות? יצאתי מן המחבוא שלי ורצתי אל אמא שלי, בעודי צועק 'אמא'. מישוהו זינק עליי, סתם את פי וגרר אותי הצידה. הוא אמר לי 'אין לך מה לעשות עכשיו. זאת התאבדות. אתה חייב לחיות, בשבילה. יש רק פתרון אחד – נקמה".

"כך, הפכתי לנוקם".

מקס נשבע לנקום בשם הוריו ואחיו. הוא הצטרף לקבוצת מחתרת בגטו והשתתף בפעולות נקם. הוא הוצא להורג – ושרד – פעמיים נוספות. "היה לי המון מזל. אלו היו קבוצות גדולות של אנשים וזה התרחש בלילה, בגשם. פעלתי כפי שאבא לימד אותי במעשיו. באחת מן הפעמיים היה אפילו עוד בחור ששרד איתי, הוא המשיך להילחם והתנדב לבצע את המשימות המורכבות והמסוכנות ביותר. העובדה שידע מספר שפות והיה קטן מימדים עזרה לו מאד. "עזרתי לרבים לשרוד בגטו", נזכר מקס. "הייתי מבריא מזון וציד דרך צינורות הביוב הצרים בגטו. הם היו ספוגים בגז אַרְסֶן, שהוא רעיל ביותר; הייתי סופג בד בשתן ומכסה איתו את האף והפה, כדי לא להיות מורעל – השתן יכול לתפקד בתור מעין פילטר".

בדרך לא דרך הגיע לשורות הפרטיזנים ולאחר פציעה קשה ברגליו, הוטס למוסקבה במטוס תובלה קטן, שלמזלו נחת בשדה מאולתר באזור, בכדי להעביר ציוד לפרטיזנים. במוסקבה, לאחר ניתוחים והחלמה ארוכה, נתקל באדם שהכיר את אביו, אשר החליט לקחת אותו תחת חסותו. על אף שמקס שרד את הבלתי אפשרי והיה בעיר הבירה – הוא סרב לחזור לספסל הלימודים ולהמשיך בחיים כל עוד המלחמה ממשיכה.

מקס רצה לנקום. עקב הכרות מעולה עם השטח וידיעה של חמש שפות, הועבר ליחידה מסווגת למבצעים מיוחדים. הוא הוכשר בהתאם ובמהלך שנתיים וחצי ביצע עשרות משימות בעורף האויב – החל מהעברת מפתחות צופן לסוכנים וכלה במשימות ריגול ואיסוף מודיעין מעבר לקווי האויב. במספר משימות מקס חודר לעורף האויב ע"י סיירות קומנדו והוסווה לרועה צאן או פליט מקומי והיה משדר חזרה מודיעין קריטי בנוגע למיקום האויב.

על תרומתו המכרעת למערכות לשחרור פולין ואוקראינה עוטר מספר פעמים. כשנפגשנו, על שולחנו היו פרוסות מפות ועשרות מכתבים מן השנים אחרי המלחמה, מקצינים בכירים, אשר הודו לו גבורתו יוצאת הדופן. כל פרט בסיפורו הבלתי נתפס של מקס – מאומת ע"י מסמך. לאורך השנים נכתבו בברה"מ מספר ספרים אודות דרכו של מקס במלחמה ואודת הנערים הנוספים שנלחמו כמוהו. "היו מעטים מאד כמוני, זה היה נחשב סודי מאד באותם ימים". בין היתר, השתתף בשחרור מחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו ושחרור פראג, בירת צ'כיה – שם נפצע קשה מרסיס פגז שנתקע בראשו ואיבד את ראייתו.

מקס ניצל בזכות 2 נערות צ'כיות שמצאו אותו, מחוסר הכרה, והביאו לבית החולים. לאחר ימים שבהם היה בקומה, מקס התעורר והצליח לכתוב על דף שהוא חייל של הצבא האדום. לאחר שהוזעק למקום קצין, מקס הוטס למוסקבה לניתוח ראש בהול, שבעקבותיו חזרה אליו הראייה, לאחר הוצאת הרסיס.

* * * * *

מקס עלה לארץ בשנות ה-90 והוא התגורר בבת ים, לצד ילדיו, נכדיו וניניו.

כשבשני הקרוב, יציינו את התאריך ההיסטורי – 75 שנים לשחרור אושוויץ-בירקנאו – זכרו בבקשה שיש בינינו גיבור יוצא דופן – נפיל – שבין היתר עקב מאמציו העל-אנושיים שוחרר אותו המחנה.

הוא היה אז בסך הכול בחור בן 14, שנותר לבד בעולם.

מקס פריבלר
1944

התמונה צולמה בפראג במאי 1945.
במרכז מקס, בן ה-14.
עיוור - עקב פגיעת ראש חמורה
ורסיס שחדר לראשו,
משני צדדיו עומדות 2 נערות צ'כיות
אשר מצאו אותו מחוסר הכרה והביאו
אותו לבית החולים
ובכך הצילו את חייו.

שנים לאחר מכן, כשיגיע לפראג
לרגל השנה ה-20 לשחרור העיר,
נפגשו שנית.

בצילום, על חזהו - אות הלוחם ו
'מדליה על הצטיינות בקרב'.

מקור: דף הפייסבוק – וטרנים, גבורי מלחמת העולם השנייה [25.1.2020]

Heroes of WW2 - וטרנים, גיבורי מלחמת העולם השנייה

עורך האתר ומראיין: אלי גולוסובסקי

נקמתו של הילד אפרים בן התשע,

בנאצים שהרגו את שלושת אחיו

ראיין: משה נחמני

הלכתי הבוקר ברחוב, ופתאום ראיתי בית ועליו שלט "מועדון לקשיש". אמרתי לעצמי: אכנס פנימה, אולי אפגוש יהודים מבוגרים שיספרו לי מזיכרונותיהם על המחתרות, מלחמת השחרור, וכדומה.

נכנסתי פנימה, וניגשתי אל היהודי המבוגר שישב סמוך לכניסה. בירכתי אותו בברכת "בוקר טוב", ומיד פצחנו בשיחה (לא לפני שהוא מכבד אותי בכוס קפה). תוך כמה שניות צללנו אל העיירה היהודית בה גדל (ליד יאסי שברומניה), לימודיו בחיידר, סיפורים על רב העיירה הנערץ ("הרב סגל"), על החיים בגטו, הרעב הגדול, וכך התנהלו החיים למישרין עד 1937, כשהוא שהוא מגיע לגיל 9.

כילד צעיר נחטף אפרים (זהו שמו) מהגטו יחד עם שלושת אחיו, ובתוך זמן קצר הגרמנים מכניסים אותם לבור עמוק, יורים בארבעתם, וגם מוודאים הריגה. שלושת האחים מתים, ה' יקום דמם, ואילו הוא נותר חי, אך מעמיד פני מת, וכך ניצלים חייו.

כשהוא מזכיר את אחיו, הוא אומר: "עד היום, 80 שנה אחרי, אני בוכה כשאני מזכיר אותם. הכאב עדיין צרוב בי". בלילה מגיעה למקום קבוצת פרטיזנים רוסיים. אחד מהם ניגש לבור, כדי לטפל בגופות, ואפרים מצטמרר באימה. הוא לא יודע מיהם (הוא לא ידע רוסית, אלא יידיש ורומנית). הפרטיזן מבחין לפתע שאחד מארבעת הילדים עדיין נושם, ומתקרב אליו. כשהוא רואה שהילד חושש, לוחש לו הפרטיזן (ביידיש): "אל תדאג, אני יהודי".

אפרים הקטן (בן 9 בלבד) מצטרף לפרטיזנים, ונוקם בגרמנים שרצחו את כל אחיו. הם רוכבים על סוסים מיוחדים ומאומנים, אך אפרים, בגלל גילו הצעיר, אינו רוכב על סוס אלא רץ אחריהם. התפקיד שלו: נושא הכלים של הפרטיזנים. הוא

נושא עליו את הכדורים והתחמושת של הלוחמים המאומנים, ובכל פעם שנגמרים להם הכדורים ברובה, הוא מטעין אותו בכדורים נוספים, תוך כדי הקרב.

"אי אפשר לתאר כמה הפרטיזנים היו מאומנים", מספר אפרים בהערצה גלויה. "הם התאמנו כל כך הרבה, ומשום כך הם תמיד היו גוברים על הגרמנים. אני לא זוכר פעולה אחת שבה נכשלנו. היינו עובדים רק ביערות, בשעות הלילה. כל פעם שהגיעה אלינו קבוצה של גרמנים, היינו שוחטים אותם. פשוט שוחטים אותם. הפרטיזנים הרוסים כה רצו לנקום בגרמנים ימ"ש, משום שהם רצחו את בני משפחתם. היינו מפשיטים את החיילים הגרמנים, ולובשים את הבגדים שלהם, כדי להתחפש לחיילים גרמנים. את הנשק היינו לוקחים גם, אבל היינו מפרידים את הכידון מהרובה, ומשאירים את הרובה במחנה שלנו ביער.

באישון ליל היינו מתגנבים למחנות של החיילים הנאצים, לבושים בבגדים גרמניים, כשהכידונים (הסכינים) תחובים בכיס מיוחד שהתופרות במחנה שלנו הכינו. שוב ושוב היינו מפתיעים את הנאצים, כובשים את המחנה, שוחטים את כולם, ונכנסים למטבח שלהם, משם קיבלנו כל פעם את האוכל כדי לחי".

"הסוסים של הפרטיזנים היו מיוחדים. הם היו נמוכים, אך מהירים וזריזים מאוד. הם היו מסוגלים להריח את הגרמנים ממרחק של קילומטר, וכך תמיד הצלחנו לברוח מבעוד מועד, ולפעמים גם לאגף את הגרמנים ולהכריע אותם בהפתעה".

"הפרטיזנים היו רוכבים בלי מושכות. הם היו רתומים לסוס ברתמות המחוברות לבטן, באופן כזה שברגעי סכנה הם "נופלים" מהסוס, ולמעשה נשכבים מתחתיו צמוד לבטנו, והסוסים הזריזים הצליחו לחמוק מאש הגרמנים".

במשך כשעה ישבתי מרותק לסיפוריו של אפרים, שכיום הנו כבן 90, על העולם שהיה ואיננו, ועל גבורתו הרבה כילד רך בשנים. "הסיפור שלי הוא ארוך, אני יכול לספר לך במשך כמה ימים את מה שקרה שם", הוסיף.

לאחר שניצל מהשואה הוא עלה ארצה, והתיישב בקיבוץ שמיר, שם התחנך ועבד במשק, עד מלחמת העצמאות ב-1948, במלחמה הוא נלחם בגבול מצרים, וגם על כך הוא סיפר לי בצלילות מרשימה.

המסקנה שלי היא שיש מסביבנו לא מעט אנשים מבוגרים שהנם שריד מהלך מתקופת רווית הוד, אם זה ניצולי שואה, אם זה "צברים" ותיקים שנולדו בארץ והפריחו את השממה, אם זה לוחמי תש"ח, הם יושבים ומחכים שנבוא ונשמע את סיפור חייהם המרתק. לא רק שזה חשוב להם, אלא בעיקר זה חשוב בשבילנו. עוד כמה שנים כבר לא יהיו בינינו יהודים מהדור הקודם - ניצולי שואה או לוחמי תש"ח, ועכשיו ההזדמנות האחרונה לשמוע ולהכיר את אותם גיבורים.

מקור: דף הפייסבוק של משה נחמני, שראיין את אפרים.

https://www.facebook.com/photo_nav?fbid=2750212285000766&set=a.192859667402720

* * * * *

פרטיזנים פולנים ויהודים ביערות יאנוב, לובלין, פולין.

[ארכיון יד ושם]

מישה גלאזר בן 12 **נלחם עם הפרטיזנים ביערות**

עדות משנת 1946

נולדתי בוילנה בשנת 1932 [בן 8 בפרוץ מלחמת העולם השנייה] לאבי מנדל ואמי רחל. הבית היה עני. הליטאים החלו לגרש את היהודים לגטו. אחר כך הם באו בפעם הראשונה ולקחו את אמי ואחיותי ואחי לפונאר.

אני נשארתי לבדי עם אח חורג ואתו עברתי לגטו שני בוילנה. שם היה אחי החורג שוער וחיינו בעוני רב. נאלצתי לצאת מחוץ לגטו על מנת להשיג מזון.

באקציה השנייה התחבאתי עם אחי בתוך מרתף קטן. היינו בו 200 איש ורבים נחנקו מחוסר אוויר. שם היינו מוטלים שלושה ימים במצב קשה ללא אוכל, מים ואור. אחר כך כשיצאנו מהמרתף, לא יכולנו ללכת מרוב חולשה.

קיבלנו רק "שיין" (תעודה) לבן שמשמעותו פועלים שחורים, כלומר מוות וכולנו חיכנו למוות. אני הייתי יוצא בסתר מחוץ לגטו וקונה תפוחי אדמה ולחם. אסור היה לצאת מהגטו אבל אני וחברי שהיינו יותר נועזים לא פחדנו. קנינו דברי-אוכל והבאנו ליהודים בגטו שלא היה להם כלום לאכול.

אנו חבורת הילדים יצאנו מהגטו דרך מרתפים ודלתות סמויות. אחר כך נודע לשייגצים שאנו יוצאים. היו עומדים ומחכים עד שיצאנו ואז ניגשו ודרשו כסף. הלכו וקראו למשטרה. נודע הכול לליטאים וחסמו את דרכי המחבוא ודרכי המעבר.

אבל לנו הקטנים היה זה כמו סולם שלקחו מהחתול. למחרת פתחנו מרתף אחר ברחוב סטראשון 3. אחר כך באותו רחוב מס' 2 ושוב המשכנו כמקודם.

אחר כך הורע המצב וסבלתי רעב קשה. היציאה מהגטו נעשתה קשה מאד. **אבל הרעב שובר ברזל ואני הצלחתי לצאת מהגטו.** השייגצים תפסוני ודרשו כופר. לא נתתי להם כסף והם הביאו שוטר. העבירו אותי לבית סוהר בגטו. הצלחתי לברוח.

בגלל הרעב הוכרחתי לצאת שוב מהגטו. נעצרתי בחלק הארי ונשלחתי לגסטאפו. שם שאלו אותי האם אני יהודי, ואני אמרתי פולני. החזיקו אותי 3 ימים ואחרי כן שחררו אותי.

חזרתי לגטו ורציתי שוב לצאת לחלק הארי אבל כשהתעוררתי ורציתי לצאת ראיתי והנה אנו מוקפים במאות ליטאים שפתחו באקציה. רצתי עם אחי להתחבא והסתתרנו ברחוב רודניצקה 6, בית היודנראט. טיפסנו על הגג, היינו שם יומיים ויצאנו. ברחוב הייתה עצבות נפש חיה לא נראתה ואפילו לא כלב.

אח"כ הגיעו יהודים מגטאות אחרים. התחילו שוב לעבוד וגם התארגנו פלוגות פרטיזנים והתחילו להכניס נשק לגטו. ושוב היה רעב והיה לי רע בגטו. יצאתי החוצה לאזור הארי ונתפסתי. יהודי שהיה שוטר הצליח להבריח אותי מבית הסוהר. החלטתי לברוח הרחק מהגטו. הלכתי לגטו ונפרדתי מאחי. לנתי במחסן הרוס והקור הגיע ל-20 מעלות מתחת לאפס.

בבוקר לא יכולתי לעמוד על רגלי שהיו קפואות. רציתי להיכנס לבית נוצרייה אחת להתחמם, אך לא יכולתי לזוז ממקומי. זזתי איך-שהוא ועליתי על הדרך. קרבה מכונית גרמנית וצפרה לי בקול. עברתי חיש את הדרך על ארבע. נכנסתי לבית הנוצרייה והתחממתי קצת. אחר כך נתנה לי לאכול. אכלתי והלכתי לכפר, שבו עבדו יהודים בהפקת כבול. הם מסרוני לכפרי אחד ורעיתי את פרותיו חודשיים. אך הוא לא יכול היה להחזיק אותי בביתו, כי לאיכרים נודע כי הוא מחזיק ילד יהודי. באו ואמרו לו: "או שתגרשהו מיד או שנודיע למשטרה ואז סופך

יהיה רע ומר". האיכר פחד ואמר לי ללכת. הלכתי לכפר שני ושוב נודע לאיכרים ושוב נאלצתי לעזוב וללכת. כך הסתובבתי בכפרים וכבר לא אמרתי שאני יהודי. בסוף נמצא כפרי אחד שהחזיקני בביתו כל החורף.

פעם אחת הוצאתי את הפרות למרעה הבוקר ונרדמתי. הקיצותי וראיתי שהן רועות בקמה, רציתי לגרשן והנה השגחתי בשני אנשים שרועים בקמה. הסתכלתי בהם: מלפנים נשר ומאחור כוכב. עמדתי מבולבל. אני מציץ בהם והם בי. שאלוני: "מה נעצת בנו עיניים?", עניתי להם ברוסית: "בוקר טוב!" שאלוני: "מי אתה?" – עניתי יהודי. התפלאו פליאה גדולה: "איך נשארתי בחיים? **בוא אתנו לפרטיזנים, שם יהיה לך טוב ותהרוג את הגרמנים**".

שמעתי להם והלכתי אתם ליער. שם הכניסו אותי לבקתה חפורה באדמה. הייתה שם רטיבות וחשיכה, אך המקום מצא חן בעיני ונשארתי אצלם. כשבאתי היו שם שמונה פרטיזנים ולכל זוג אנשים רובה אחד. לאט לאט התלקטו הרבה אנשים ונשק ועברנו לביצות פינסק. השם של היחידה היה סטאלינסקי אוטריאד, והמפקד שלנו היה איוואנוב. ואז התחילה המלאכה, פוצצנו גשרים ורכבות. **תפקידי היה הגששות. מילאתי את תפקידי בהצלחה והמפקד אהבני מאד.**

פעם שלחו אותי בלוויית חבר אחר לסיור על מנת להיוודע האם אפשר יהיה לפוצץ או לא. היו לנו שני אקדחים. נגשנו למשמר הגרמני ושאלנו על הדרך לכפר אחד. המשמר הציץ בי ובחברי. חברי דומה היה ליהודי והשומר דרש דוקומנטים: "אין לנו דוקומנטים, רק תעודות-לידה לנו". **וכאן שלפתי את האקדח ויריתי בו.** תפסתי את רובהו והתחלתי לברוח. מיד נפתחה עלינו אש. **חברי נפצע ברגלו ואני בבטני.**

שכבתי בבית החולים של הפרטיזנים כששה שבועות. רצו אפילו לשלוח אותי למוסקבה, אבל אני אמרתי שלא אסע, שרוצה אני לנקום בעד אמי ואחיותיי ואחי. וכך נשארתי בפלוגה. הבראתי ושוב יצאתי לתפקידים והכל עבר בשלום. אבל

אחר כך באה פקודה ממוסקבה וכל הפרטיזנים הועברו לחזית. אני נכנסתי לבית ילדים יהודי. משם נסעתי בסוף המלחמה לפולין, ללודז'.

נכנסתי לקיבוץ השומר הצעיר ברחוב קילינסקי 49 ואתו עברתי לגרמניה לאזור האמריקאי בדרך לארץ ישראל.

מקור: אתר ילדים בשואה – מיזם תיעוד. האתר הביא את הדברים שכתב בנימין טננבוים: אחד מעיר ושניים ממשפחה, ספריית הפועלים, 1947

חיים-ליב דבורצקי, נער פרטיזן בן 13

ששרד את השואה, עלה לארץ

ונפל על משמרתו כחייל בצה"ל

חיים, בנם של אסתר-רחל ושמואל, נולד ביום כ"א בתמוז תרפ"ז (21.7.1927) בפולין, בעיר איבייה שבמחוז נובוגרודק, עיר בה חיו כ-3,000 יהודים. למד בבית הספר העברי "תרבות" בעירו. חברו מאותם ימים מעיד כי היה נער פיקח, חרוץ ועליז. תחילה היה תלמיד בינוני, אך עם הזמן התחיל לקרוא הרבה, התמיד והשקיע עד שהיה למצטיין שבתלמידי הכיתה. חיים גם הצטרף ל"אגודת דוברי עברית" שעל יד בית הספר, ועד מהרה הייתה העברית שגורה בפיו. כחניך בתנועת הציונים הסוציאליסטים "דרור" ספג ערכים לאומיים של תרבות ישראל, וכמיהה להגשמה אישית חלוצית.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הועבר מחוז נובוגרודק כולו לשליטת הסובייטים, בתי הספר וביניהם בית הספר "תרבות" באיבייה נסגרו, והותרו לימודי רוסית בלבד. הגרמנים כבשו את האזור ב-1941, ובחודש יולי הגיעו הנאצים לאיבייה. חודש לאחר מכן הוציאו להורג 224 מאנשי האינטליגנציה היהודית. בספטמבר הוקם בעיר גטו והוכרז על כינונו של יודנראט. יהודים מעירות הסביבה הובאו לגטו, הצפיפות גדלה ומצוקת הקיום הייתה בלתי נסבלת. אלפים מיהודי העיר נרצחו במאי 1942, מקצתם נקברו חיים. הנותרים נשלחו למחנה העבודה בוריסוב ונרצחו שם. רק מעטים הצליחו להימלט ולהצטרף לפרטיזנים ביערות.

בקיץ 1941 נרצח אביו של חיים על ידי הנאצים. זמן לא רב אחר כך, בראשית שנת 1942, נחטפו אימו ואחיו היחיד לנגד עיניו, ונטבחו.

חיים היה מהמעטים שהצליחו להימלט ליערות ולהצטרף לפרטיזנים. הוא חבר לגדוד הפרטיזנים על-שם פרחומנקו, שאחד ממבצעיו הנועזים היה פיצוץ מסילת

הברזל על יד תחנת הרכבת נייגורלביה בסתיו 1943 **[היה בן 13]**. בחודשים הבאים חי חיים בין הפרטיזנים, לעיתים התהלך נפוח מרעב אך **השתדל לחיות מתוך מטרה ברורה: לנקום את דם יקיריו**. חבר מאותם ימים סיפר: **"מה מאושר היה אחרי כל פעולה קרבית. פניו היו קורנות מדי ספרו בהתלהבות על מספר הגרמנים שנהרגו"**. בהמשך המלחמה הצטרף חיים לצבא האדום הרוסי והשתתף בקרבות לשחרור אירופה.

מששחררה פולין ניסה חיים לחזור לחיי שגרה באיבייה, והחל לעבוד במשרד כעוזר למנהל פנקסים. הוא הצטיין מאוד בעבודתו ובמהרה היה למנהל חשבונות עצמאי, אך שאיפתו היחידה הייתה לעלות לארץ ולחיות במולדת.

מיד עם ההכרזה על סיום המלחמה, ב-8 במאי 1945, יצא את פולין. בדרך-לא-דרך, בהליכה רגלית בחום ובקור התקדם אט אט. בלילות היה מוצא מסתור על גגות של קרונות רכבת ובימים המשיך לצעוד. כך עבר דרך חתחתים וגנב גבולות עד הגיעו לאיטליה.

באוסטיה שליד רומא הצטרף לקבוצת "מעפילים" של תנועת "השומר הצעיר", ושם שהה עד יום הפלגתו. באביב 1946 התכונן להעפיל לארץ באונייה "פדה", היא "דב הוז", שהמאורעות הקשורים בהפלגתה נודעו בשם "פרשת לה ספציה" - שביתה נרחבת של המעפילים ופעילי ציבור שהצטרפו אליהם במחאה על כוונת הבריטים לא לאפשר להם להגיע לארץ ישראל.

המחאה צלחה. "דב הוז", ועליה 675 ניצולי גטאות ממדינות מזרח ומרכז אירופה, חניכי תנועות נוער ופרטיזנים יצאה בדרכה לארץ ב-8 במאי 1946 בעקבות ההסכם שהושג עם הבריטים. בהגיעה לנמל חיפה, 13 במאי 1946, ירדו הנוסעים והתפזרו בשלום ברחבי הארץ.

מיד עם בואו לארץ הצטרף חיים לארגון ה"הגנה" והיה לחבר בחי"ש (חיל השדה). בקריית חיים, בה השתכן, עבד בבניין כטפסן, ואחרי שעות העבודה שיקע עצמו בלימודי ערב של הטכניון בחיפה. הוא התערה במהירות בארץ והיה שמח בחייו

החדשים. "הצטבר" - כלשון ידידיו הצברים הוותיקים. ניכר היה כי הרגיש שאווירת הארץ עשויה להחזיר לו מקצת האושר אשר אבד לו בחיים.

בסוף דצמבר 1947, חודש לאחר ההצבעה הגורלית באו"ם על חלוקת ארץ ישראל, היה חיים בין הראשונים שהתגייסו. הוא הוצב בגדוד 21 של חטיבת "כרמלי" - חטיבה מספר 2 ב"הגנה" - ושירת כרגם, תפקיד בו התמחה במלחמת העולם. מאז השתתף בפעולות רבות של הגדוד, ביניהן ליווי שיירות ופעולות נוספות בעמק זבולון והגליל המערבי.

בצהרי יום ט"ז באדר ב' תש"ח (27.3.1948) יצאה שיירה גדולה מנהריה בדרכה מזרחה לקיבוץ יחיעם, שהיה אי עברי בגליל המערבי, בלב אזור ערבי עוין. השיירה כללה שבעה כלי רכב ו-90 לוחמים, כולם מגדוד 21 וביניהם חיים, ומטרתה הייתה להעביר אספקה, חומרי ביצורים ותגבורת לקיבוץ הנצור. סמוך לצומת כברי נתקלה השיירה במארב מתוכנן שהציבו הערבים – אנשי כנופיות וכפריים חמושים.

הקרב החל בעיקול הכביש הצר, בסמוך לבית הקברות של כברי (כיום צומת כברי). המשוריין הראשון הצליח לפרוץ ולהגיע לקיבוץ, אך שאר כלי הרכב נלכדו במארב. אנשי השיירה לחמו עד שעות הערב ורק בחסות החשכה הצליחו חלק מהם להיחלץ, אך כמחציתם – 47 לוחמי "כרמלי" – נפלו בקרב.

חיים נפל ביום ט"ז אדר ב' תש"ח (27.3.1948), בן עשרים ואחת שנים בנפלו. הובא למנוחת עולמים בקבר אחים בבית העלמין הצבאי בנהריה.

חברו מילדות ספד לו: "חיים, שמך המעיד כי אהבת את החיים, אהבת ולמענם גם נלחמת, נלחמת וכגיבור נפלת. בלבנו אתה ממשיך לחיות, אתה בין החיים והיוצרים...

אהבה ומסירות למולדת, אותם שרשו בליבך מורינו היקרים מאיבייה. באווירה זו גודלת מקטנותך. לא לשווא היה עמלכם מורים יקרים! חינכתם בנים בהם יתגאה עמנו...

מאושר וגאה היית שזכית לתפקיד גדול זה, להיות לוחם בעד הקמת מדינתנו. במסירות נלחמת. ולא זכית ליום הגדול של הכרזת המדינה. לא זכית לשחרור הנגב, הגליל כולו. לא זכית לראות את יחיעם המשוחררת אשר למענה נלחמת ונפלת. **נחמתנו:** לא מות הוריק ואחיק היה מותך. אתה נפלת כגיבור במערכה, במולדתך".

פעילותו הפרטיזנית של חיים נזכרת בספרו של שלום חולבסקי "מרי ולוחמה פרטיזנית". שמו חקוק באנדרטה לזכר 69 הנופלים בשיירות ליחיעם, הממוקמת באתר ההנצחה מדרום לצומת כברי. האתר משחזר את מקום הקרב וכן ניצב בו קיר זיכרון, שעליו תבליט של מפת יישובי האזור ומיקום השיירה ביום הקרב.

החלל הינו "נצר אחרון". **חללי "נצר אחרון" הם ניצולי שואה** שנותרו שריד אחרון ממשפחתם הגרעינית (הורים, אחים, אחיות, בנים ובנות), שחוו על בשרם את אימת השואה בגטאות ו/או במחנות הריכוז וההשמדה ו/או במנוסה ובמסתור בשטחים שנכבשו ע"י הנאצים ו/או בלחימה לצד אנשי המחתרות או הפרטיזנים בשטחי הכיבוש הנאצי שעלו לארץ, בשנות מלחמת העולם השנייה או אחריה, לבשו מדים ונפלו במערכות ישראל.

מקור: מפעל ההנצחה הממלכתי "יזכור", שנערך ע"י משרד הביטחון באתר:

<https://www.izkor.gov.il/>

